

A HÉBER ÉS AZ ÁRJA NYELVEK ŐSI ROKONSÁGÁRÓL

írta

Dr ENGELMANN GÉZA

Vox diversa sonat. Populorum
est vox tamen una.

Martialis.

BUDAPEST, 1943

*A szerző fentartja jogait,
a fordítás jogát is.*

A kiadásért felelős: Dr. Engelmann Géza.
3973. Franklin-Társulat nyomdája. — Litvay Ödön.

BREYER RUDOLF
EMLÉKÉNEK

Erat autem terra labii unius, et sermo-
num eorumdem.

Genesis XI. 1.

Es gibt alte durch die historische kritik in
acht und bann gethane meldungen, deren untilg-
barer grund sich immer wieder luft macht,
wie man sagt dasz versunkne schätze nach-
blühen und von zeit zu zeit im schosz der
erde aufwärts rücken, damit sie endlich noch
gehoben werden.

Jacob Grimm

(Vorrede zur Geschichte
der deutschen sprache.)

I.

Poeta fui, e cantai di quel giusto
figliuol d'Anchise che venne da Troia,
poi che'l superbo Iliòn fu combusto.
Dante, Inferno, I. 73.

A szerelem könyörtelen istennője egyszer maga is szerelemre lobbant. Erről szól egy régi görög ének, a homerosi himnuszok egyike. Anchises, pásztorok királya volt az, akibe beleszeretett Aphrodite. Szégyenszemre, halandó emberbe. Így akarta a kárörvendő végzet. Nem bírta az istennő sem a kínzó vágyat. Felöltözött királykisasszonynak és fölkereste Anchisest az Idahegyen. Éppen egyedül volt otthon. Bojtárjai a hegy oldalán legeltették nyájait.

Otreus király leánya vagyok, szólt Aphrodite szendén. Hírből ismered, ugye, az édesapámat? Azért jöttem, hogy meghívjalak mihozzánk, mert Hermes isten megjósolta nekem, hogy te leszel a párom. Gyere velem édesapámhoz és kérd meg a kezemet. Szép hozományom is van, és kelengyém királyleányhoz illő.

Anchises csak nézte, nézte az égi tüneményt. Aztán férfiasan válaszolt: Nem kell ehhez édesapád. Ölelő karjába zárta. Ebből az ölelésből született Aeneas.

Hallgatom *Anchises* nevét. A szó törzsét nyilván n-ch-s hangok alkotják. Ψῆψ nāchās héberül kígyót jelent. Hogy jó nyomon járunk, mutatja a latin *anguis* szó, mely szintén kígyót jelent és nagyon hasonlít Anchises nevéhez. A kígyó, mint tudjuk, phallus-szimbolum. A mítoszok gyakran adnak az ősapáknak phallus nevet, ami rendjén is van. Hogy például a trójai dinasztiaiban maradjunk: Priamos anyja mint Priapos. Anchises nevének e magyarázata egyszersmind megokolja, hogy miért vonzotta ellenállhatatlanul a szerelem istennőjét.

Fiaának Aeneas nevet adta az istenasszony, aki megismerte földi asszonyok bánatát. «*Aeneas* (Aineias) legyen a neve, mert szörnyű bánat αἰνὸν ἄχος (ainon achos) fogott el, hogy halandó férfi ágyába estem».* A görög

* Τῷ δὲ καὶ Αἰνείας ὄνομ' ἔσεται οὐνεκά μ' αἰνὸν ἔσχεν ἄχος ἕνεκα βροτοῦ ἀνέρος ἔμπεσον εὐνή. (Εἰς Ἄρπυδιαν. σ 198—199.)

költő szójátéka emlékeztet egy hasonló névadásra a bibliában. Mikor Ráchel halálos kínban megszülte második fiát, ezt a nevet adta neki: בן-אוני (Ben-'ōni) kínszenvedésem fia. De apja elnevezte Benjáminnak. A héber אוני 'ōn szó és bővebb alakja אוני'ה 'anijah büt, bajt jelent. Rokon a hangzása és értelme a görög *άνια* ania szónak.

Aeneas sorsában is van, ami zsidóra emlékeztet. Fato profugus, végzetszerűen földönfutó. De hontalanból lesz a honalapító. Sok viszontagság után jutottak el a trójai emigránsok Itáliam *Laviniaque litora*. A várost, melyet alapítottak, Aeneas feleségéről nevezték el *Lavinia*-nak. A névnek a latin nyelvben nincs értelme. Héberül fehér asszonyt jelentene. A héber לבן *lābhān*, fehér, rokona a latin *albus* is. E szóból ered a hosszan elnyúló *Alba* város neve, melyet Aeneas fia, a második nemzedék, alapított. Nem fehér asszonyról, hanem fehér emséről nevezték el. Nem messze a Tiber partjától, tölgyesben bukkantak reá. Körülötte nem is három, hanem harminc kis malac, és éppen tiszta fehérek csüngtek az emlőin. Ez volt az isteni jel, a termékenység és ragyogó jövő ómene. Lavinia és Alba: Ó- és Új-Fehérvár. Ugyane szóból ered az *Alpok* neve is: örökös hó fődte csúcsaikról kapták. *A candore nivium*, mondja Festus. Akárcsak a Libánon. Elhagyja-e a mezőség szikláját a Libánon hava? — mondja Jeremiás próféta.

Albani patres, genus Latinum. A római költők *Latium* nevét *lateo*, rejtőzik, igéből származtatják. Juppiter elől bujdosó Saturnus talált ott menedéket és adta e földnek *Latium*, rejtekhely, nevet. *Dicta quoque est Latium terra, latente Deo*. Ugyanez a szó megvan a héber nyelvben is: לטות *lut*, לטאת *laat*, elrejt, eltakar. Megvan a görög nyelvben is: λήθω, λανθανω, *lēthō*, *lanthanō*. Figyelemre méltók a nevek a mítoszokban. *Saturnus* neve illik *Latium* nevéhez. סֵתֶר *sāthar* héberül szintén azt jelenti: elrejt, סֵתֶר *sēther*: rejtek, titok. Éppen ezzel a szóval nevezi Isten rejtekét a 91. zsoltár. Saturnus a titokzatos, megfoghatatlan isten. Találó név.

Ezekután nekibátorodom és megkérdzem: mit jelent *Roma* neve? Uyen latin szó nincs. Héberül azt jelentené, hogy magas. רומה רומה *rom*, *romāh*. Helytálló neve a hét halmon épült városnak. És egy tanúm van is reá. A költő. Mikor először mondja ki a város szent nevét, jelölje az hogy magas: *altae moenia Romae*. Serviusnak, Vergilius gondos kommentátorának is feltűnt e jelző. Persze lehet véletlen is, ritmus adta. De talán nem az. A költők ugyan nem teljes hitelű tanúk a tudósok szemében, de éppen a szóhoz ők is értenek. És általában is sejtenek egyet-mást, amit a tudósok még nem tudhatnak.

Az árja kérdés a nyelvészek csendes laboratóriumából a politika vásárterére került és ma sok olyan embert érdekel, aki összehasonlító nyelvtudománnyal nem foglalkozott. Könyvecském ilyen olvasó kezébe is kerülhet. Nem akarom és nem szabad őt egyoldalúan informálni. Rá fogok mutatni az indogermán nyelvtudomány más irányú nézeteire is. A szakértő olvasónak is könnyebbség, emlékeztető. És *contraria juxta se posita magis elucescunt*. De az etymológiában e körütekintés különösen szükséges is, mert különben az ember elveszti lába alól a talajt.

Az indogermán nyelvészek a latin *anguis*, kígyó, rokonait keresve eljutottak a szanszkrit *nāgah* szóhoz, mely feltűnően hasonlít a héber *nachas* kígyónévhez. Bizonyára rokon az angol *snake* is.

A görög *ἀνία* *ania* rokonának a latin *onus*, teher, szanszkrit *anah*, teherkocsi, szokat tartják. De teher és bánat nem egészen egyértelmű. Hiszen ha az ember szerelmi bánatát szekérre rakhatná és elvitethetné! A latin *onus* tövéhez hozzátartozik az *s* hang is, mellyel végződik, mint a genitivus mutatja (*oneris*=*onesis*). Ez a szó inkább a héber נָשָׂא *nāsā* rokona, melynek jelentése: visz, emel. Ez a teher főnévnek megfelelő ige.

A latin *albus* szónak az indogermán nyelvészek alig lelik rokonát. Említik a görög ἀλφός *alphos* szót, mely fehér kiütést jelent, gondolnak az árpa görög nevére: ἄλφῃ *alphi*, mely a lisztje fehér színétől kaphatta nevét. Volt aki az elefántra (ἔλεφας *elephas*) gondolt, mely szó eredetileg a fehér színű elefántesontot jelentené. Az *albus* szó közelebbi rokonait meg fogjuk találni a héber nyelvben.

Saturnus nevét Festus úgy magyarázza, hogy a vetés, *satus*, istenét jelenti. *Satus* főnév a *sero*, magot vet, igéből származik. E szónak nyilván rokona a héber זָרָא *zāra*, mely ugyanazt jelenti. זֶרַע *zera*, a mag. Figyelemre méltó, hogy a római paraszt a magvetést ugyanazzal a szóval nevezi mint a biblia.

Roma nevééről Walde azt mondotta: leginkább elfogadható vélemény, hogy a görög ῥεῦμα *rheuma* szóval függ össze, mely folyást, folyamatot jelent. *Roma* a folyóparti város, *Stromstadt*. Visszaemlékszem Benvenuto Cellini önéletrajzána egy mondatára. Szülővárosa Flórenc nevééről szólván, említi, hogy tudósok a nevet *Fluentia*-nak magyarázzák, mert az Arno folyik a városon keresztül. De nem helyesli e véleményt, mert egy várost nem nevez az ember folyónak azért, mert folyó partján áll. A héber רֹמָה *rom* magas szóból ered רֹמָה *'armōn*, a kimagasló királyi vár, palota, neve a bibliában. A hét halom közül is az, melyet Romulus először övezett várral, *mons Palatinus* nevet kapta. Itt építette fel Augustus az ő palotáját. Itt volt az *imperium Romanum* székhelye.

Kilépek a *gens Julia* büszke arcképcsarnokából, elhagyom a mítoszok világát, és az olvasót az árják mindennapi életébe vezetem. Elszéledtek a földön. Távol egymástól évszázadokon át, ősi nyelvük sokféleképen változott, fejlődött. De azért fel lehet ismerni közös szókincsüket, ha az ember azokra a változásokra figyel, amelyekben az egyes hangok a különböző nyelvjárásokban keresztül mentek. Legyen szabad az olvasót, aki összehasonlító nyelvészettel nem foglalkozott, néhány egyszerű példára emlékeztetnem.

Németajkúak magyar beszédében gyakran észrevesszük a *b* és *p* hang felcserélését. A latin *rapio* németül *rauben*, rabol. A holló német neve *Rabe* egyes nyelvjárásokban régebben *Rappe* volt, (ami később a fekete ló neve lett), angolul pedig *raven*. A német *haben* angolul *have*, *Liebe* pedig, mint tudjuk, *love*. A zab egyik német tájon *Haber*, másikon *Hafer*. Törni németül *brechen*, latinul *frango*. A latin *frater* németül *Bruder*. A latin *pater* németül *Vater*. A tűz görögül πῦρ *pyr*, németül *Feuer*. A latin *fero* angolul *bear*, hord, visz. E néhány példa illusztrálja a *b*, *p*, *f*, *v* hangok váltakozását.

Hogy a *c* betűt latin szókban hol *c*, hol *k* hangnak ejtjük, e két hang váltakozását mutatja, a francia kiejtésben pedig a *c* hang *sz* hanggal cserélődik fel.

A német helyesírás sokáig tétovázott a *Dinte* és a *Tinte* között. A német *Tor*, *Tür*, ajtó, kapu, angolul *door*. A latin *pater* olaszul *padre*. A latin *duo*, kettő, angolul *two*, németül pedig *zwei*. Az anyai emlő a római gyerekek *dida*, a görögnek τειθός *teithos*, a németnek *Zitze*. Mutat : németül *zeigen*, görögül δεικνυμι *deiknymí*. Tíz németül *zehn*, angolul *ten*. Fog : latinul *dens*, németül *Zahn*. A nyelv görögül γλῶττα vagy γλῶσσα *glotta* vagy *glōssa*. Görögnek Σύρος *Syros*, rómainak *Tyros*. Közép görögül μέσον *meson*, latinul *medium*, németül *Mitte*. E példák a *d*, *t*, *z*, *s* hangok váltakozását mutatták.

A német *lachen* nevet, angolul *laugh*, ahol a végső hangot *f*-nek ejtjük, hasonló *rauh* és *rough*, durva. Terhes latinul *forda* vagy *horda*, kecskebak *haedus* és *foedus*. A német *gelb*, sárga, latinul *helvus* és *flavus*. Az est görögül ἑσπερος *hesperos*, latinul *vesper*. Ór, gondviselő : franciául *garde*, angolul *ward*. E példákban *g* és *h* hangoknak *f*, *v*, *w* hangokkal való felcserélését láttuk.

Hét, görögül ἑπτὰ *hepta*, latinul *septem*, németül *sieben*. Só görögül ἅλς *hals*, latinul *sal*, németül *Salz*. Disznó görögül ὄς *hys*, latinul *sus*, németül *Sau*. Példái annak, hogy *h* hang az *s* hanggal váltakozik.

Gyomlálni németül *gäten* vagy *jäten*. Az egyik német dialektust jellemző tréfa : eine jute jebратene Jans ist eine jute Jabe Jottes. Sárga németül *gelb*, angolul *yellow*. Kert angolul *garden* és *yard*. A *g* és *j* hangok váltakozását mutatják.

A latin *hortus* németül *Garten*, magyarul *kert*, franciául *jardin*. A térdf latinul *genu*, németül *Knie*. A macska németül *Katze*, olaszul *gatta*, franciául *chat*. Írni görögül γράφω *grapho*, latinul *scribo*, németül *schreiben*. A franciák *g* helyett *zs* hangot ejtenek *i* és *e* magánhangzók előtt. E példákban látjuk *h, g, k, s, zs* hangok cserélődését. Hasonló: kender görögül κάνναβις *kannabis*, németül *Hanf*. Erős hangzás németül *hallen* és *schallen*.

Az *l* és *r* hangok felcserélésére példa: Elisabeth és Erzsébet, Katharina és Katalin. Fa latinul *arbor*, olaszul *albero*. Puer, fiú, leány: *puella*.

Márvány latinul *marmor*, franciául *marbre*. Μάρμαραι *marnamai* harcol, változata βάρναραι *barnamai*. Halál latinul *mors*, halandó görögül βροτός *brotos*. A *terebinthos* fát a görögök *terminthos*-nak is mondták. Székely földön martnak is mondják a partot. Példák a *b, p* és *m* hangok cserélődésére.

Hogy az olvasót túl ne terheljem, a sokféle hangváltozás közül még csak azt említem, amit rhotacismusnak neveznek, az *s* hang felcserélését *r* hanggal, két magánhangzó között. Erre már felhoztam példát: *onus*, genitivusa *onensis* helyett *oneris*. Gyakori jelenség a latin nyelvben. A római jogászok szerint Appius Claudiusnak, a XII táblás törvény szerkesztőjének hasonló nevű ivadéka vezette be ezt a nyelvújítást, mint a Digesta I. könyvének 2. fejezetében olvasható: Appius Claudius R litteram invenit, ut pro Valesiis Valerii essent et pro Fusiis Furii. Német példa: *kiesen*, választ, melynek rokona az angol *choose*, a ragozásban az *s* hangot *r* hanggal cseréli fel: *erkoren*. Választófejedelem: *Kurfürst*.

*

Joggal feltehetünk mindezekhez hasonló hangváltozásokat a héber nyelvnek a többi nyelvhez való viszonyában is. Annnyival is inkább, mert ezeket a hangváltozásokat megtaláljuk magában a héber nyelvben is. Megtaláljuk ugyanannak a héber szónak hasonló változatait. Lesz erre példánk bőven. A héber nyelvet is élő korában vidékenként másképp beszélték. Mikor Gileád harcban állott Efraimmal, a Giléadbeliak elfoglalták a Jordán-réveit. És ha Efraim közül valaki át akart kelni a folyón, így tették próbára a gileádbeli folyamőrök: Mondd azt, hogy Sibbolet. És ha Szibboletet mondott, mert nem tudta amúgy mondani, akkor elfogták. Hasonlóképpen felismernők ma a hamburgvidéki németet azon, hogy a Stock, Stein, spitz szókat hogyan ejti ki. Mikor a főpap szolgálóleányai felismerték Pétert, hogy ő is a Názáreti Jézussal vala, Péter esküdzött, hogy nem is ismeri. De az udvaron álldogálók rápirítottak: Bizony te is Galileabeli vagy, elárul beszéded.

Példáimban csak a mássalhangzók átalakulására hívtam fel a figyelmet.

De a példák a magánhangzók tarka változását is mutatták. A héber nyelvvel való összehasonlításban egyelőre elég, ha a mássalhangzókra figyelünk. A héber igető rendszerint három mássalhangzóból áll és közöttük a magánhangzók ragozás közben mindig változnak, hasonlóan a német erős ragozású igékhez: *treten, trat, tritt*, de még változatosabban, a magánhangzók egész skálája végigfut a három mássalhangzó között.

Egyik tájon, egyik korban a szók megfogynak, máshol, máskor meghízhatnak. A francia, angol írásban hemzsegnek az elnémult hangok betűlárvai. Hogy csak a francia néma *h*-t említsem, vagy az angol *know* és *knock* szókat, melyekben nem hangzik a kezdő *k*. Kiesnek hangok a szó közepéből: a latin *pater, mater, frater*, franciául *père, mère, frère*. A latin *magister* németül *Meister*, angolul *master, míster*, franciául *maître*. Más szók viszont bővülnek egy hanggal, melytől zengőbbek lesznek. Fekszik: latinul *cubo* és *cumbo*. A latin *humilis*, alázatos, franciául *humble*. Görögül *τεῖνω teinō*, nyujt, latinul *tendo*. Van szó, amely mintegy lendületet vesz: a görög *γράφω graphō*, ír, latinul *scribo*. Németül *breiten* és *spreiten*, kiterjeszt. Néha jobban esik a nyelvnek, ha megfordítja a szóban a hangok rendjét (Metathesis). Alak görögül *μορφή morphē*, latinul *forma*. Gyengéd görögül *τέρην terēn*, latinul *tener*. Az egyik nő cseveg, a másik fecseg.

Mindez nagyon egyszerű. És mégis, az etymologia nehéz és bizonytalan mesterség. A szó megszületik egy ember ajkán, tovaszáll, szájról szájra, él sok ezer évig és bejárja a világot. Színe, hangja környezetéhez alkalmazkodik, nő és összezsugorodik, költi fiókait itt is, ott is, és elkeverednek társaik tömkelegében, ahol sok van aki nagyon hasonló és mégis egészen más. Nehéz őket megfogni. És mintha összejátszanának, egymás hangját utánözva, bújkálnak a kutató elől és úzik vele tréfájukat. Az igazi, akit keres, a szeme előtt van, de nem veszi észre, és árkon-bokron át megy csalfa hang után.

Az olvasó szíves figyelmébe: a héber szók átírásában dőlt *s* betűvel jelzem a magyar *s* hangot.

II.

És most induljunk útnak. Történelem előtti idők homályos mélyébe megyünk le.

Elindul: héberül נָסָא nāsa'. Úgy vélem, rokona a görög νίσσομαι, nisomai, mely azt jelenti: elmegy, visszajön. νόστος nostos utazás, hazatérés. Az indogermán nyelvészek (Brugmann, Boisacq) e görög szó rokonául egy szanszkrit szót említenek, mely ölelést, csókot jelent. A héber szó rokonsága valószínűbb. Eredetileg azt jelentette: felszedi a sátorfát.

Leszállunk a lelkünk mélyébe, utazunk a múltba. A biblia írói a יָרַד járād igét alkalmazzák, ez jelenti azt, hogy lemegy, leutazik. E szónál mingyárt megfigyelhetjük a beszéd játsszi művészetét, ahogyan a hang és értelem változatait produkálja. Bemutatom előbb járād két héber testvérét: יָרַד rādah, lép, tapos, ugyanezt jelenti יָרַח dārah, melyben a hangok rendje megfordult. Az árja rokonság nagyon kiterjedt. Latinul *gradior*, lép, a főnév *gradus* lépést, de lépcsőt is jelent, amiben benne van a menet lejtő iránya. Nem akarom felsorolni a latin *gradior* sok ivadékát, hiszen csak a tőszók rokonságát kutatjuk. De a jelentés változatainak példáiként említem az *aggressio*, támadás, *congressus*, összejövetel, gyűlés, szókat; a szó alakjának megváltozására példa a francia *degré*, fok. Német rokon *schreiten*, *Schritt*. Talán ugyanebből a tőből alakították, az *r* hangot *l* hanggal cserélve fel, a lefelé csúszás nevét: németül *gleiten*, franciául *glisser*, angolul *slide*. (Az indogermán nyelvészek e szókat a *glatt*, sima, szóhoz kapcsolják.) Ezek rokona *Schlitten*, a szán. Megőrizték az eredeti *r* hangot *rodeln*, a kedvelt téli sport, az eredeti ülőkén: *rutschen*, csúszik. Említettem, hogy a héber járād utazást is jelent. E jelentésében rokona a német *reisen*. A német nyelvészek szerint e szó a régi német nyelvben (*rīsan*) azt jelenti: emelkedik vagy esik, fel és lemegy. Valóban, az ősi szófaragó mesterek az ellentétes értelmű szókat gyakran ugyanarról a tőről metszették. Ennek sok példája van. Így a héber járād rokonságához tarthatik az angol *rise*, emelkedik, *raise*, felemel, úgyszintén a latin *arduus*, meredek és a görög ὄρθιος *orthios* is, mely szintén meredeket jelent. A német *reisen* szóhoz csatlakozik *reiten*, mely a lóháton utazásra specializálódott, továbbá az angol *road*, az út.

A héber דָּרָךְ *dārahk* szónak, melyet említettem, rokona a latin *tero*, mely nemcsak azt jelenti, hogy dörzsöl, morzsol, hanem azt is, hogy tapos. *Semítam terere* nem azt jelenti, hogy zsidót csépelni, hanem ösvényt taposni. Héberül דֶּרֶךְ *derekh* az út. Rokona a latin *iter*. Az indogermán nyelvészek e szót az *eo, ire*, megy, igéből származtatják, *iter*=járda. Így is lehet, és a műutak korában inkább erre gondol az ember. De az út még akkor kapta nevét, mikor úttalan utakon jártak erdőn-mezőn és meztelen lábak nyomából lett az ösvény. Az arameus nyelvben אָתָר *āthar* valaminek helyét, nyomát jelenti, בָּתָר *bāthar* nyomában, mögötte. E családba tartozik a latin *trames*, ösvény, *intrare, extrare*, belép és kilép, *trans*, túl, vagyis úton által, *terminus*, az út vége. E szók családfájában az indogermán nyelvészek is feltételeznek egy ős indogermán **ter* szógyökeret azzal a jelentéssel, hogy átmege. Egészen a héber rokonra üt az orosz *doroga*, út. A héber *derekh*, út, rokona lehet a német praepositio : *durch*, mely azt jelenti : által, útján. A német nyelvészek szerint is rokona a latin *trans* praepositiónak, melyet már említettem. Angol testvére *through*. A héber *dārahk* igének aramaeus változata דָּרַס *dras*, mellyel bizonyára rokon a német *treten*. Kluge-Götze szótárában azt olvasni e szónál : Ausserhalb des Germanischen keine gesicherte Entsprechung. A francia és angol *trace* lábnyomot jelent, az angol *track* értelme pedig felöleli az út egész fejlődését a lábnyomtól a vasúti sínig.

A héber *dārahk* jelenti a szőlőtaposást is. E jelentésében rokona a latin *torculum*, sajtó, melyet, úgy vélem, tévesen származtatnak a *torqueo*, csavar, igéből. Ugyancsak rokon a görög τρυγάω *trygaō*, szüretel, τρύγητος *trygētos*, szüret, τρύξ *tryx*, seprő, must. Távol áll tőlem, hogy kisebbiteni akarjam egy nagy német nyelvész maradandó emlékét, csak arra hozom fel például, hogy milyen könnyű eltévedni az etymológiában : bár maga is kissé húzódozva a görög τρύξ *tryx* rokonának a német *Dreck* szót tartotta. Már pedig bármennyire hasonlóan hangzik a név, *Dreck*-ből nem lehet törkölyt főzni. Azt hiszem, e családba tartozik a must héber neve תִּירוֹשׁ *tirōš* is, melyet viszont egy kítűnő héber nyelvész a יָרֵשׁ *jāras*, elfoglal, igéből származtatott, azon a címen, hogy az ember fejébe száll és elfoglalja az eszét. A rómaiak a *tero* szót a cséplésre alkalmazták, mert ősi módja, hogy taposták a búzát. Innen származtatják a búza nevet : *triticum*. A német nyelv is felhasználta az ősi szót a cséplés nevéül : *dreschen*. Angolul is : *thrash*. A héber nyelv kissé átalakította a szót e célra, a középső r hangot elhagyta : דִּישׁ *dūs*, csépel.

Ha az ember kettőzi a lépést, futás lesz belőle. Görögül διδράσκω *didraskō*, fut. Az aramaeus nyelvben דָּרַס *dra*’, siet. Görögül δρασκός *drasmos*, futás. Héberül דָּהָר *dāhar* lovak száguldását jelenti. Görögül δρόμος

dromos, futás, futóverseny, pálya. Ma már nem annyira a hippodromot mint inkább az aerodromot emlegetjük. Rokon a görög *τρέχω* *trechō* is, mely szintén futást jelent. És hogy a tánclépésről se feledkezzünk meg, az olasz *trescone*, körtánc, is rokona lehet a héber *dārahk* szónak.

Megy, jár, héberül *הָלַךְ* *hālakh*. Szemlátomást rokona az angol *walk*. Az angol biblia is rendszerint e szóval fordítja. Nagytiszteletű Skeat uram, a kiváló angol etymologus, mégsem gondolt a héber szóra. Szerinte a *walk* szó angolszász ősei eredetileg azt jelentették : to roll, toss oneself about, hengeríti, ide-oda löki magát, és e jelentésből átment a kószálásra és azután a járásra általában. Az angol szó atyafiát a német *walken* szóban látja, mely kallózást jelent. Ámde nem valószínű, hogy aki a járásnak nevet adott, azt úgy látta volna, hogy az ember hengerli, löki magát. Az sem valószínű, hogy a járást a kallózásról nevezték el, inkább fordítva lehetséges. A héber és az angol szó közös rokona a latin *calcare*, tapos, lép. *Calx*, a láb sarka, melyre lép az ember. *Calceus*, cipő. *Caliga*, a római közlegény bakancsa. Egy római hadvezér, kinek családja is vele volt a táborban, fiacskáját kis bakancsban járatta, ami nagyon tetszett a legénységnek és a gyereket Caligula néven becézték. Hirhedt császár lett belőle. Az indogermán nyelvészek szerint a *calx* szó egy ősi *qel gyökérből ered, mely azt jelenti : meghajlít, görbít, és innen eredne többek között a görög *κῶλον* *kōlon* lábszár, *σκελος* *skelos*, comb, *σκολιός* *skolios*, görbe, a latin *scelus*, bűn, és a német *scheel*, kancsal. Bár mindezek hasonlóan hangzanak, nem hiszem, hogy a rómaiak, mikor nevet adtak a láb sarkának, görbére és hajlásra gondoltak. A héber *hālakh* szóval való rokonság valószínűbb. E nyomon tovább haladva, a latin *callis*, ösvény szóra bukkanunk, héberül *הַלִּיכָה* *halikhāh*. A rómaiak a *calco* szót használták a szőlőtaposás nevéül. A latin *calcatura* szóból lett a német nyelvészek szerint a német *Kelter*, sajtó, mely azonban emlékeztet a *torculumra* is, csak a hangok rendje van megfordítva. Tényleg találkozunk német *Torkel* szóval is. Egyes német vidékeken pedig a szőlőprés, taposókád neve *Trott*. A görög *κολετρᾶν* *koletrán*, mely azt jelenti : lábbal tapos a *hālakh* és *dārahk* tövek összevonásából eredhetett. A *hālakh* ige ragozás közben el-elejtí a kezdő *h* hangot. Például : menj : lekh! Így megvan az átmenet a görög *λάξ* *lax* adverbiumhoz, mely azt jelenti : láb sarkával, rúgva. *λακτιζῶ* *laktizō* azt jelenti, hogy az állat kirúg. Latinul *calcitro*. Ugyanaz a német *löcken*, *lecken* (*wider den Stachel*). Ide tartozhatik az angol *leg*, láb is.* A latin *calco* szóban a héber *hālakh* kezdő és záró torokhangja *k* hangga erősödött. A *hālakh* ige nek van egy változata *יָלַךְ* *jālakh*, ahol a

* De az angol *heel* is, a láb sarka, mely viszont a *hālakh* tő első két mássalhangzóját tartotta meg.

kezdő spiritusból j hang lett. Egy másik változata, úgy vélem, גָּלָה gālāh, mely azt jelenti: kivándorol, számkivetésbe megy. A főnév גָּלוּת gāluth, a hontalanság. E szók rokonai lehetnek a latin *exulo*, *exul*, *exilium*. Ezek rokona a latin etymologusok szerint *amb-ulo*, körüljár, sétál. Itt a tőnek olyan hajtása van, mely a kezdő és végső torokhangot elvetette. Ilyen hajtásokkal találkozunk a görög nyelvben is: ἀλαομαι alaomai kóborol, és — mint a héber gālāh, számkivetésben él. ἀλήτης alētēs, kóborló, hontalan. Ide tartozik a német *elend* is, mely a német nyelvészek szerint eredetileg a hontalan bújdosót jelentette, az ő nyomorúságából, mely ma annyi ember sorsa, lett a nyomorult és a nyomorúság általános neve. A hālahk záró torokhangja feltűnik az ἡλάσκω ḡlaskō kóborol, szóban. ἔλασις elasis menetet jelent, például hadsereg vonulását, de jelent számkivetést is. παραλλάσσω parallassō, mellette elmegy, átmegy. ἀπαλλάσσω apallasso elmegy, ἀλέομαι aleomai, menekül, szökik, kitér, ἀλεα alea, menedék, ἀλόσκω alyskō szökik, bolyong, ἄλοξις alyxis szökés. A héber gālāh aktív értelemben is alkalmazható: számkivetésbe küld. Hālahk is használható míveltető jelentéssel: vezet. Görögül ἐλάω elaō, ἐλαύνω elaunō, hajt, elűz, vezet, de azt is jelenti: vonul, halad. ἀπελάω apelaō: elmegy és elhajt. Ebbe a családba tartozik, úgy vélem, a német *eilen*, siet, szó is, melyet a német nyelvészek a latin *eo*, *ire*, megyek, ige *i* tövéből származtatnak. A német *wallen* szót, mely vándorlást jelent, *Wallfahrt*: búcsújárás, zarándoklás — Kluge az angol *walk* szóval hozta kapcsolatba, és ha így van, szintén a héber hālahk nemzetségébe való. Kluge művének legújabb kiadásában Götze a wallen rokonául a *wedeln* szót említi, mely csóválást jelent, ingó mozgást. Elkopott hālahk lehet a francia *aller*, menni, ige is, melynek a francia nyelvészek nem lelik rokonát. Héber változat מָלַךְ mālak 'eltávolít, adverbium מְלָכָה mēlakā, odébb, tovább, az aramaeus nyelvben röviden מַל mal. Van aramaeus מַלַּח 'alal is, mely azt jelenti: bemelegy.

A halakh ige rokona מָלַח sālach, meneszt, küld. Ennek egyik változata מְלַךְ mālak, ige alakban nem fordul elő a bibliában, csak a belőle képzett főnév מְלָכָה mālakā, küldőnc, követ. Jelenti Isten futárjait is, az angyalokat. Ennek a héber tőnek rokona a latin *lego*, melyből a *legatus* szó származik, a nemzetközi követek neve, sanctum per saecula nomen. Az indogermán nyelvészek a *legatus* szót a *lex*, törvény, szóból származtatják és a *legatum*, végrendeleti hagyomány, rokonának tartják, de ez a kapcsolat értelmileg nem annyira helytálló. A héber sālach nemcsak azt jelenti: küld, hanem azt is: eldob, hajt. A latin *mitto* is mindkettőt jelenti, küld és dob. *Missile* hajtó dárdát jelent. Héberül מַלְחָה selach. E szó rokonának vélem a *lancea*, lándzsa szót. Mint a *lego* igénél, itt is elmaradt az *s* hanggal kezdődő első szótag, a latin nyelv nem ejti ki az *s* (sch) hangot. A francia *lancier*, angol

lancea, hajít, szokat a nyelvészek általában a latin *lancea* szóból származtatják, tehát a lándzsától kapta volna nevét a hajítás. Úgy vélem, inkább fordítva. Rokon lehet az angol *fling* is, jelentése : hajít.

A latin *mitto* is az indogermán nyelvészek szerint eredetileg *smitto* volt. Amire Festus tanúságán kívül a német *schmeissen* és az angol *smite* is mutat. Ez a szó is megvan a héber nyelvben : שָׁמַט *sāmat*, és ugyanaz a jelentése mint a latin *mitto* szónak és származékainak : dob, küld, *omitto*, elhagy, *debitum remitto*, adósságot elenged, *calces remittere*, kirúg.

Visszatérve a *sālach* szóhoz, görög rokona ἀπαλλάσσω *ap-allassō*, elbocsát, szabadon bocsát, a héber igének is megvan ez a jelentése. ἀπαλλαγή, *apallagē*, válás héberül שִׁלּוּחִים *silluchim*. Rokon lehet ἰάλλω *iallō* is, elhajt, elküld.

Az indogermán nyelvészek szerint ἰάλλω *iallō* a szanszkrit *iyarti* rokona, mely mozgást jelent, és példája az *l* és *r* hang váltakozásának. A héber nyelvben is van a *hālakh* szónak egy rokona, amelyik a középső *l* hangot *r* hanggal cserélte fel. אֲרָח *ārach*, megy, אֲרָעָה *ōreach* vándor, utas, אֲרָח *ōrach* út. A görög ἔρχομαι *erchomai*, jön-megy, nyilván ugyanaz a szó. Ennek rokonát az indogermán nyelvészek a szanszkrit *rcchati*, találkozik, igében keresik. A héber *ārach* mintegy középhelyet foglal el *hālakh* és *dārakh* között. *Ārach* elkopott alakja vagy változata lehet a latin *erro*, bolyong, tévúton jár. A főnév *erro* kóbor csavargót jelent. Van görög ἔρρω *errō* is, melynek egyik jelentése szintén az hogy elmegy, ἔρρε *erre*, takarodj! Az indogermán nyelvészek ezt nem a latin *erro*, hanem *verro* vonszol, rokonának tartják.

Az angol *walk* szóban az *l* hangot nem ejtjük ki. A héber *hālakh* szónak is van egy aramaeus változata, melyből a középső *l* hang kiesett : חָלַח *hākh* vagy חָלַח *hukh*. E szó rokona lehet a görög ἵκω *hikō*, (bővült alakjai ἵκάνω *hikanō*, ἵκνεομαι *hikneomai*) jön és κίω *kiō*, megy, talán κίάνω *kichanō*, elér is. De rokonnak vélem a német *gehen* szót is. Ezt Kluge úgy magyarázta, hogy a német *ge* igekötő és a latin *eo*, *ire*, görög εἶμι *eimi* igékben rejlő *ei tő összetétele. Mások pedig a szanszkrit *jāhāti*, elhagy, szóval hozták összefüggésbe. A német nyelvészek szerint *ging*, *gang* nem a *gehen*, hanem egy másik, vele nem rokon *gängen* ige gyökeréből származnak, melyet a szanszkrit *jānghā*, láb, szóhoz kapcsolnak. Az indogermán nyelvészek elmennek a Ganges partjára, hogy megtalálják a *Gang* szó rokonát, viszont az aramaeus *hākh* szó rokonát megtaláljuk akármelyik német sarkában : *Hacke*, a láb sarka. Lehetséges, hogy a *ging*, *Gang* *n* hangja a *hālakh* tő *l* hangját helyettesíti.

A חָלַח *hokh* szóhoz kapcsolható a héber חָגַח *hāgāh*, eltávolít, változata חָגַג *jāgāh*. Másik alakulata e tőnek חָגַג *nāhag*, hajt vezet, ugyanezt jelenti

נָחָהּ *nāchāh* is. E szók rokonai a latin *ago*, hajt, a görög ἄγω *agō*, hajt, vezet. A főnév ἄγωγῆ *agogē*, mutatja, hogy a *tő* torokhanggal végződött. Dēmagōgos, aki a népet vezeti vagy inkább hajtja. ἡγεῖσθαι *hēgeomai*, vezet. Innen a hegemonia szó. Egyes indogermán nyelvészek szerint nem a latin és görög *ago*, hanem a latin *sagio*, megérez, a német *suchen*, keres rokona lenne. (A kezdő *h* és *s* hang felcserélődésének «törvénye» vezette őket a téves nyomra).

A hálakh kezdő és záró torokhangjának megváltoztatásával alakította ki a héber szóköltő az אָלַח *‘ālāh* szót, mely azt jelenti: felmegy, emelkedik. Hogy a régiek hogyan ejtették ki az א *‘* hangot, nem tudjuk, ma már egyáltalán nem ejtjük ki, néma betű. A *g* hang és a raccsolók *r* hangja közötti hang lehetett. Az אָלַח *tő* rövidült alakja a praepositio אֲל *‘al*, fel, felett. E héber *tő* rokonait kereshetjük egyfelől olyan szókban, melyekben az א *‘* hang szintén elnémult, másfelől olyanokban, melyekben a kezdő torokhang még él. Az elsőre példa a latin *altus*, magas. Ezt az indogermán nyelvészek az *alo* = táplál igéből származtatják; *altus* azt jelentené eredetileg, hogy táplált, azután: felnevelt, aztán: felnőtt, magas. De nem valószínű, hogy a római ember egy hegyet azért nevezett volna magasnak, hogy azt jól táplálták, ápolták és így szépen felnövekedett. Hegy és magas az, amire fel kell menni, emelni a szememet és a lábamat, hogy fölérjem. Nyilván valószínűbb tehát a héber *‘ālāh* rokonsága. Ide tartozik a latin *alesco* is, nő. A kezdő torokhangot *s* hanggá változtatta az olasz *salire*, felmegy. Dante, aki szintén ette a hon-talanság keserű kenyerét, megpróbálta:

... come è duro calle
lo scendere e'l salir per l'altrui scale.

Nehéz út le- és feljárni idegen lépcsőn. Az olasz *calle*, út, ösvény, a latin *callis*, mellyel találkoztunk a hálakh, *calco*, ivadéakai között. A verssorban a *salir*, felmegy, szón kívül még magára vonja figyelmünket a *scala*. Úgy vélem, ez is az *‘ālāh* tőből eredt. A latin etymologusok szerint a *scando* szóból származnék, *scand-sla* összevonásából, ami erőltetett magyarázat. Nem a *scendere* hanem a *salir* tövéhez tartozik a *scala*. Másik latin szó, mely magasat jelent, *celsus*, szintén az *ālāh* nemzetségébe tartozik. Ugyancsak *collis*, halom, *culmen*, csúcs, *excello*, kimagaslik. Az indogermán nyelvészek nem hozzák e szókkal összefüggésbe, de úgy vélem, ide tartozhatik *caelum* is, a magasságos ég. Az indogermán nyelvészek nem lelik e szó magyarázatát. Etymologie unsicher, olvasható Walde-Hofmann szótárában, ahol megtalálhatók e szó eredetére vonatkozó tarka feltevések, melyekkel nem terhelem az olvasót. Héberül אֱלִיִּן *‘Eliōn* a mennybéli magas Isten. Talán a héber *‘ālāh* rokona a latin *volo*, *volare*, is, repül, hiszen a repülés lényege, hogy fel tud szállni a magasba. *Salire* latinul ugrást jelent, görögül ἄλλομαι *hallomai*. E szók is ide tartozhatnak. Lépcső, létra, görögül

κλίμαξ klymax, emelkedést jelent. κλίτος klitys, magaslat. E szót általában a κλίνω klino hajlik, támaszkodik, igével hozzák összefüggésbe, de, úgy vélem, inkább a héber 'aláh nemzetségében van a helyük. (Talán egyökréről nőtt a német klimmen és klettern is, melyeket a német nyelvészek a kleben, ragad, rokonának tartanak). Idevaló az angol *hill* is, magaslat, ugyanezt jelenti a görög κολωνός kolōnos.

Eleget jártunk, mentünk le is, föl is, most átme gyünk egy másik tárgyra. A propos, átme gyünk héberül עבר 'ābhar. Nagy család, előkelő nemzetség. A görög ὑπέρ hyper, német über, angol over is azt jelentik: át, túl. *overseas*, tengerentúl. E praepositíók eredeti jelentését később átvitték függőleges irányba és jelentik azt is, hogy felett, felül. A latin *super* inkább erre specializálódott, és a latin nyelv az *át* szót tövünk második szótagjából formálta röviden: *per*. A görög adverbiumok πέρα, pera, πέραν peran, azt jelentik: túl, tovább, oda át. A német *fern* ugyane tőből eredt. Úgyszintén az angol *far*, messzi. πέραω peraō, átme gy, átvisz, különösen vizen, tengeren, a görög világban különös jelentést is kapott: átvisz valakit a tengeren, hogy ott rabszolgának adja el. A héber 'ābhar a bibliában a rendes szó arra, hogy átkel folyón, vizen. A főnév עבר 'ēbher eredetileg túlsó partot jelent. Úgy vélem, ugyanez a szó a német *Ufer*, melynek a német nyelvészek nem lelik rokonát. עבריה 'ābhārāh komp. A német *Fähre* ugyanaz a szó. *Ferge* a révész. מעבר ma'ābhār jelenti a helyet ahol átkelnek a vizen, rév, gázló, híd. A görög πόρος poros, ugyane tőből ered, ugyanazt jelenti. Hasonlóképpen a német *Furt* gázló. Ugyanabból a szóból, mellyel a Jordán réveit nevezték, kapták nevüket Bosporus, Frankfurt, Oxford és messzi északon a fjordok is. Talán Πιραιεύς, Piraeus is, Athen kikötője. Ugyanez a szó a latin *portus*, kikötő, *portitor*, a révész. De *porta*, a kapú is, melyen keresztül a városba vagy házba me gyünk. πορθμός porthmos az átkelést és annak helyét jelenti, πορθμείον porthmeion komp, hajó, πορθμεύς porthmeus, révész, hajós. A szanszkrit *pīparī*, átvezet, melyre az indogermán nyelvészek utalnak, nyilván ugyanennek a tőnek hajtása. De a görög γέφυρα gephyra, híd, is, melynek az indogermán nyelvészek nem lelik rokonát. Ez a szó megtartotta a 'ābhar kezdő torokhangját. E szó származékának vélem a *Brücke*, *bridge* szót is. A német nyelvészek szerint *Brücke* legközelebbi rokona *Prügel* lenne. Nehéz áthidalni a két fogalom közti távolságot.

A héber עבר 'ābhar azt is jelenti: továbbme gy, elme gy, elutazik. E jelentésében rokona πορεύομαι poreuomai, me gy, utazik, hajózik, πορεία poreia, utazás. ἔμπορος emporos, utas, utazó kereskedő, főképen az olyan aki tengeren túl kereskedik, oda utazik áruval és áruért. ἐμπορία emporia a nagy kereskedelem, amely *importál* és *exportál*. A héber 'ābhar rokona a német *fahren* is. A héber ige míveltető alakja הֵעֵבִיר he'ēbhīr annyi mint vezet. Magánhangzóiban is rokonul hangzik a német *führen* ige. Főneve *Führer*.

III.

A sátoros ünnep neve קבות sukkōth, sátrak. Egyes szám קבה sukkāh, Az ige קכף sākhakh annyi mint takar, fed. A sátor fedett hely. Ugyanez a szó a német *decken*, *Dach*, *Obdach*, a görög τέγος tegos, háztető, fedél, változatai στέγος, στέγη stegos, stegē, ugyanezt jelentik és sátrat, házat is στέγω stegō, befed. Ezt jelenti a latin *tego* is, innen *tegulum*, a tető, és annak darabja *tegula*, a téglá, németül *Ziegel*. A sátoros ünnep őrzi az emléket annak a hosszú korszaknak, mikor az ember még nem lakott égetett téglából épített maradandó házakban, de íme a téglá nevében is él az ősi szó, mely a sátor nevét adta. Legyen szabad e tő elágazásának két végletét említenem: Lehet, hogy a sátor, fedél, éppen csak árnyékot ad, árnyék görögül σκία skia, és lehet, hogy betetőzi a világot : a menybolt angolul *sky*.

A héber szónak van egy változata, mely a hangok rendjét megfordította : קסא kāsāh, szintén azt jelenti beföd. A tőnek ez alakjából lett a latin *casa*, mely eredetileg szintén lombbal fedett kunyhót és idővel házat jelentett. E tőről sarjadt, úgy vélem, a német *Haus*, angol *house* is, valamint a ház ősi alakjának német és angol neve : *Hütte*, *hut*. Kunyhót jelent a német *Kote*, angol *cot* is, utóbbi szó bővebb alakjában ismeretes : *cottage*, a kis családi ház neve. Eltakar azt is jelenti, hogy elrejt. A קסא kāsāh szó ilyen értelemben is használatos a héber és az aramaeus nyelvben. E jelentésében rokona a görög κεύθω keutho elrejt, mely szóhoz angol és német etymologusok a *house* és a *Hütte* szokat kapcsolják. Rokon az angol *hide* is, elrejt, a francia *cache* is, melyet francia nyelvészek a latin *cogo*, *coactō*, kényszerít szóból származtatnak, de ez egészen más értelmű.

Talán a héber sukkāh, rövidebben קב sōkh rokona a görög οἶκος oikos is, ház, és lombfödeles sátorfalú lehetett a latin *vicus* őse is.

A sukkah szóból formálhatta a héber nyelvköltő a שכן sākhan igét mely azt jelenti : lakik. Ugyanez a szó a görög σκηνάω skēnaō, lakik, tulajdonképpen sátorozik, σκηνή skēnē sátor, latinul *scena*. A görög és latin szó utóbb a színjátszók sátrára specializálódott és ez a jelentése ment át a modern nyelvekbe.

A שכן sākhan változata חנה chānāh szintén azt jelenti : sátort ü táborozik, lakik. E szó rokonának vélem a német *wohnen* szót, melyet német nyelvtudósok a *Wonne* és *Venus*, *Wahn*, *Wunsch* és *gewinnen* szókk

hoznak összefüggésbe, melyek azonban jelentésükben sokkal távolabb esnek mint a héber *chānāh*. E szónak egy további változata *עון* 'ūn, a bibliában csak a belőle származó főnév van meg: *מעונתו מע'ונה* ma'ōn, me'ōna, lakás, vadállatok tanyája is. A görög *εὐνή* eunē szóra emlékeztet, mely szintén ember, állat nyugvóhelyét jelenti. Az indogermán nyelvészek e görög szót a *ἔννομι* hennymi, és a latin *induo*, felöltözik szókkal közös gyökerről származtatják. A legkisebb lakás, a madárfészkek neve héberül *קֶן* qēn. Rokona a latin *cunae*, mely fészket és bölcsőt is jelent. Az indogermán nyelvészek szerint *cunae* a görög *κειμαι* keimai, fekszik, rokona. A *chānāh* szó hangrendjét megfordítva alakulhatott a *נָאָה* nā'āh szó, mely szintén lakást jelent. Rokona a görög *ναῶ* naiō, lakik. A héber nā'āh jelenti Isten házát is, és ez a különös jelentése a görög *ναός* naos templom, szónak. *נָאָה* nā'āh változata *נָוָה* nāvāh, példája a torokhang és a *v* hang felcserélésének, amit a *chānāh* és *wohnen* szóknál is látunk.

A sátor másik héber neve *אֹהֶל* ōhel. Rokonának vélem a görög *αὐλή* aulē szót, mely lakást jelent, kunyhót és palotát, valamint udvart, a jószágudvartól a királyi udvarig. Átvette a latin nyelv is: *aula*. A görög nyelvészek szerint e szó gyökere *ἰαύω* iauō, pihen, eltölti az éjszakát. De az *iauō* szóból hiányzik az *aula* jellegzetes *l* hangja. A héber ōhel rokonának gondolom a német *Halle*, angol *hall* szókat is. A német nyelvészek szerint *Halle* annyi mint *von Säulen getragener Bau*, — de az oszlop őse a sátorfa. Azt tartják, hogy *Halle* a *hehlen*, elrejt, latinul *celare*, gyökeréből eredt és a *Höhle*, odu, rokona. De az oszlopos csarnok inkább sátorra emlékeztet. A héber ōhel rokona lehet a görög *καλιά* kalia is, kunyhó (ezt a *καλύπτο* kalypito, elrejt, szóval magyarazzák), úgyszintén a német *Saal*, az olasz *sala*, francia *salle*, melyekben a *h* hangból *s* lett. A német nyelvészek mondják ugyan, hogy *Saal* jelentése annyi mint *Halle*, de a két szót, úgy látom, nem tartják rokonnak, szerintük *Saal* a latin *solum*, talaj, családjához tartoznék, pedig a kettő között alig van értelmi kapcsolat. Ōhel jelenti a bibliában a nagy és pompás sátrat is, melyet Isten hordozható hajlékál vitt magával vándor útján Izrael népe, a gyülekezet sátorát. Az angolszász nyelvben *ealh*, a régi szász nyelvben *alah* volt a templom neve.* És a *Walhallában* gyülekeznek örök lakomára, szerelemre és bajvívásra a germán hősök, kiket a harctérről hívnak meg a walkürok halálos csókkal Odin palotájába.

A héber *סֹכֶן* sákhakh nemcsak azt jelenti, hogy beföd, hanem azt is, hogy bekerít. Ebben a jelentésében változatai *שֹׁךְ* sukh, *שׁוּן*, *שׁוּן* sug.

* O. Schrader, *Reallexikon*, s. v. *Tempel* e szókat *ἄλος*, halsos, liget, rokonának tartja.

Innen a kerítés neve **כְּסוּכָה, מְסוּכָה** mēsukhāh, aramaeus nyelven **סֵיג** sējāg. A görög **σῆκος** sēkos, mely kerítést, bekerített helyet jelent, ugyanez a szó. Az indogermán nyelvészek szerint e görög szó a **σάκος** sattu rokona lenne, mely azt jelenti: megtöm, megrak, felfegyverez. A héber **sukh**, sējog rokona, úgy vélem, **τεῖχος, τοῖχος** teichos, toichos is, a fal. Mert a falnak őse a vesszőből font, vagy éppen az élő kerítés. Athen ősi várfala tüskés sövény volt, mondja Herodotos. Et paries lento vimine textus erat, mondja Ovidius Vesta ősi hajlékáról. Az indogermán nyelvészek azonban úgy vélik, hogy a görög teichos, fal, a német *Teig*, tészta, rokona és a két szó közös gyökeréről egy indogermán **dheigh* szótövet konstruálnak, mely azt jelentette volna: beken, gyúr, és amelyből többek között a latin *finigo*, formál, és a görög **θιγγάνω** thinganō, érint is származnék. Az etymológiában nagyon tanácsos, hogy az ember óvatos legyen a bírálatával, mégis legyen szabad megmondanom, hogy a fal és a tészta névrokonságának gondolata szobatudósra vall, aki a falból a vakolatot látja, melyet rákentek.

A héber **sakhakh**, bekerít, rokona a német *Hag* és *Hecke* is, melyek szintén kerítést jelentenek, az ige *hegen*. Angolul *haw, hay, hedge*. *Hag* régebben várost, bekerített községet is jelentett. Talán ezt jelentette a latin *vicus* is, melynek rokona a német *Weichbild* szóban él, ez is várost, a városi hatóság kerületét jelenti. Merészebb és távolabbra nyúló feltevés: a *hegen* szó változata lehet *weißen* is, szentel, mert kerítés jelezte és tette tilossá és szentté az istennek vagy a halottaknak szánt helyet. A temető német neve *Friedhof* is azt jelenti: *eingefriedigtes Grundstück*, bekerített terület, így is nevezik: *Gottesacker*. A német nyelvészek a *weißen* szót a latin *vincire*, megkötöz igéből származtatják: «magisch, religiös gebunden». De a régi germán nyelvekben *wīh, vē* szó templomot jelentett és ehhez a kerítés gondolata inkább talál mint a megkötözés.

Görögül **αἶμασία** haimasia tüskés kerítést és falat jelent. Az indogermán nyelvészek nem igen lelik rokonát. Annak vélem a héber **חֹמָה** chōmah, fal, szót. Egy másik héber szó, mely azt jelenti: körülvesz, bekerít, **סָבַח** sābhakh. Rokona a latin *saepio*, bekerít, *saepes*, kerítés. E latin szót az indogermán nyelvészek egyfelől az előbb említett **αἶμασία** haimasia rokonának vélik, és ezzel együtt **ἵμας** himas, szíj és a szanszkrit *sīmā*, hajválaszték, szókhöz társítják, mások az említett **σῆκος** sēkos változatának tartják.

A héber **גָּדָר** gādar is azt jelenti: bekerít, körülvesz. **גָּדֵר** gādēr, kerítés, fal, nőnemű alakja **גְּדֵרָה** gēdērāh jelenti a szőlő kerítését vagy a jószág körülkerített helyét, az aklot, és jelent fallal körülvelt, megerősített helységet, várat. E héber tőnek több változata közül említésre méltók: **חֶדֶר** cheder, zárt helyiséget, szobát jelent, **חֶצֶר** chāṣēr pedig udvart. Íme a rokonság: A német *Gatter*, *Gitter* kerítést jelent, de kaput is, és ezért a német

nyelvészek úgy gondolták, hogy a *ge* igekötő és a *Tor*, kapu, összetételéből származnék. Mások az angol *gather*, gyűjt, rokonságára gondoltak, minthogy a kerítés, a kapu, mintegy összefogja ami belül van. Feltűnő, hogy sem Kluge, sem Götze nem gondol a *Garten* rokonságára, pedig aziránt nincs kétség sem vita, hogy a kert eredetileg bekerített helyet jelent. A *gādar* tőnek olyan változata, melyben az *r* és *t* hangok helyett cseréltek, több is található az indogermán nyelvekben. Ilyen a latin *hortus*, kert, *cohors*, *cors*, bekerített hely, udvar, akol. Ugyanezeket jelenti a görög *χῆρος* chortos. Az indogermán nyelvészek szerint e szók a görög *χεῖρ* cheir, kéz, szóban is mutatkozó *gher ősi indogermán szógyökérből erednének, mely azt jelentette: megfog. Volt, aki e szók családjába sorozta a *χορός* chorus szót is, mely eredetileg nem táncot, hanem bekerített tánchelyet jelentett volna. Úgy vélem, itt a kéz túlsokat markol. A héber *gāder* rokona az említett hangrendváltozással a német *Hürde* is, mely fonott sövényt és azzal bekerített aklot jelent. Ugyanez az értelme a latin *crates* szónak. *Hürde* egyik változata *Horde*. Ide tartozhatik *Hort* is, melyet Luther menedék, vár, — Isten a mi várunk — értelemben használ, régi német nyelven azt is jelentette: verbogener, innerster Raum és talán innen ment át jelentése az ilyen helyen őrzött kincsre. Az angol *garden*, kert, változata *yard*, udvar. Az udvar másik angol neve *court* is ide tartozik. Jelenti a királyi udvart és a királyi törvényszéket. Így a megrövidült francia *cour* is. *Courtois*, udvarias. Nagy utat tett meg az ősi szó, amíg a rőzsekerítéstől eljutott a *courtisane*-ig. A szláv *grad*, *gorod* szó is bekerített, megerősített helyet jelent és sok városnév része: Belgrád, Leningrád, Sztalingrád, Nowgorod.

A héber szótő eredeti hangrendjét megőrizte két latin szó, mely a római ember életének két fontos színhelyét jelenti: az egyik az *atrium*, a másik a *castrum*. *Atrium* a héber *cheder* rokona. A római ház ősi centrális része, a család lakószobája. Servius úgy magyarázta, hogy nevét az *ater*, fekete, szótól kapta, mert kormos a tűzhely füstjétől. Varro szerint *Atria* városától kapta volna nevét, mert az ottani házakról vettek mintát a rómaiak. Volt aki *terra*, föld szóból származtatta, *quod a terra oritur, quasi aterrium*. Mindezeknél valószínűbb a héber *cheder* szóval való rokonsága. A fallal körülzárt helyet jelentette, ahol a család tűzhelye volt, németül *Herd*.

A latin *castrum* sáncal körülvevett helyet jelent, ilyen volt a római tábor. Ez is a héber *חָפֶר* chāḥēr és *גָּדֵר* gāder rokona. Walde és Hofmann szerint a *castrare*, kiherél, szóból eredne és eredetileg kihasított területet jelentene. Nem valószínű, hogy a római, aki a tábornak nevet adott, a kiherélésre gondolt volna. A nevezett tudósok szerint a régi ír *cathir* és a régi walesi *cader* szók, melyek várost, várat jelentenek, a latin *castra* szóból kölcsönöztek. Valószínűbb azonban, hogy e szók, melyek annyira

hasonlítanak a héber *gädër* szóhoz, annak ősi rokonai. A latin *castrum* változata *castellum*, kastély. Hofmann kötelességszerűen megemlíti Cuny véleményét, hogy *atrium* és *castrum* a pun *hatsar* rokona lehet, de az indogermán nyelvtudomány megrögzött álláspontjából ugyancsak kötelességszerűen el is utasítja, ganz hypothetisch. Sem Kluge, sem Götze nem említik a *Gatter*, *Gitter* és az *Etter* rokonságát. Utóbbi a sváb nyelvjárásban jelentett kerítést. Megvan ez a szó a régi angolszász nyelvben is: *edor*. Aethelbirht király törvényeiből, melyeket Szent Ágoston napjaiban hozott, idézem a 27-iket: Gif fríman edor-brede gedêd, VI scillingum gebête. Schmid fordításában: Wenn ein Freier einen Zaunbruch begeht, büsse er es mit 6 Schillingen. Az angolszász *edor* szóból valamint a latin *atrium* szóból elkopott a héber *gädër* kezdő hangja. A büntett, melyet Aethelbirht törvénye Zaunbruch néven büntet, a későbbi német jog szavával Hausfriedensbruch lenne. Ezt így fordítanók magyarra: a ház békéjének megsértése. Azonban a német *fried* tő nemcsak békét, hanem kerítést is jelent, *einfriedigen*. Már említettük, hogy *Friedhof* bekerített helyet jelent. Ez a *fried* szó is, régi alakjában *vřide*, változata a *cohors*, *hortus*, *Garten*, *Hürde* szókban mutatkozó, kerítést jelentő tőnek. Walde-Pokorny műve sem említi ezt. E hangváltozás bizonyítékául szolgáljon, hogy az angolszász törvényekben *frid* és *grid* jelenti a békét.*

A rómaiak Varro tanúsága szerint az atriumot így is hívták: *cavum*. *Cavum aedium dictum, qui locus tectus intra parietes relinquebatur patulus, qui esset ad communem omnium usum*. Az a fallal körülvett és fedett tágas hely, mely az egész család közös használatára szolgált. A *cavum* szó rokona a héber *קִבְיָהּ* *qubáh* sátor. Ez a tő abban a jelentésében, hogy szoba, a hálófülke nevében ismeretes: *alcove*. Ez az arab *al-kobba* szóból előbb a spanyol nyelvbe jutott (*alcoba*). De nemcsak mint arab kölcsönszó élt ez a tő az európai nyelvekben. A ma már alig használatos német *Koben*, *Kofen* (küfe) kunyhót, ólat jelentett, az angolszász *cofa* szobát. A késői latin nyelvben *capanna* kunyhó. Ebből lett a *kabin* szó, az olasz *gabinetto*, francia *cabinet*. Bécsben *Kabinett* egyablakos kis szobát jelent. Talán ugyanebből a tőből sarjadt a német *Hof* is, mely ugyan udvart jelent, de királyi palotát is, és jelentette régebben a templomot is, tehát házat. A német nyelvtudósok nem lelik a *Hof* szó eredetét, azt hiszik, hogy a *Hübel* = *Hügel* szóval függ össze.

A héber *qu bah*, latin *cavum* mint a lakás neve talán még régibb korba nyúlik vissza mint a sátor. *Cavum* üreget, odut jelent, *cavus*: üreges, *cavo*, kiváj. Ugyanezt jelenti a héber *קָבַח* *qābhah* ige és változatai *קָבַח*, *קָבַח*.

* Lásd Schmid, Gesetze der Angelsachsen. Glossar.

nāqabh, jāqabh. E szóval jelölhette lakását az ember akkor, mikor még barlangokban keresett búvóhelyet az időjárás, a fenevadak és legveszélyesebb ellensége, embertársa elől. *Cavea* bizonyára odut jelentett előbb és azután ketrecet. Az oroszlánok verme, melybe Danielt dobták, גִּבְיָה גֹּבְה. Görögül γύπη gypē, és κόπη kypē jelentik az odut, vermet. A szanszkrit nyelvben kūpah ugyanezt jelenti és kutat is. A héber גִּבְיָה gēbh, גִּבְיָה גֵּבְהֵ' ciszternát, kutat jelent. *Cavea* változatának vélem a *fovea* szót, mely szintén vermet jelent, ismét példája a torok- és fűvóhang felcserélésének, amivel már többször találkoztunk. Úgy látom, a latin etymologusok nem gondolnak *fovea* és *cavea* többeli rokonságára. Ebbe a családba tartozik a görög κάπετος kapetos is, mely vermet, sírt jelent. Az ige σκάπτω skaptō, ás, vág. A főnév σκάφος ásás, kivájt tárgy: kád, teknő, csónak, hajó, hiszen kivájt fatörzs a hajó őse. Az indogermán nyelvészek, úgy látom, nem kapcsolják össze a görög skaphos és latin cavus szót, pedig *cavus* rokonságát kutatva, szanszkrit nyomokon elkalandoznak a görög κύριος kyrios, úr, szóig, a görög skaphos rokonságát inkább a latin *scabo*, német *schaben*, kapar, szókban keresik és a *seco*, vág, bővületének vélik mindkettőt. *Cave* angolul barlangot, franciául pincét jelent. Eszembe jut Esaiás példázata az Úr szőlőjéről, ahol a kőbe vájt sajtó, kád neve קֶבֶד jeqebh. A latin *cupa* is kádat jelent, *cuppa* pedig kelyhet, kupát. A görög σκάφος *skaphos* is nemcsak kádat, de csészét is jelent. A héber קֶבֶד qabh ürmértékül szolgáló edény volt. E szótóbból faragták az edények nevét különféle nyelvekben. Héberül קֶבֶת qubaath és גִּבְיָה gabbia', kehely, jelentik a virágkelyhet is. Bővült alak גִּבְיָה גִּבְיָה gihhēol, virágkehely. Kádat és csészét jelent a görög σκύφος skyphos. Κύμμη kymbe fazék, κύμβιον kymbion, pohár, κύπελλον kypellon, kehely. Étymologie sémitique est à écarter, mondja Boisacq e szóknál is (mint másoknál is gyakran), szemben Lewy véleményével, aki pedig — mint könyvének címe is mutatja (Die semitischen Fremdwörter im Griechischen) — nem ősi rokonságra, hanem csak kölcsönzőkre gondolt. A szóbanforgó edények nevét az indogermán nyelvészek inkább a görög κόπτω kypō, hajlik, igével kapcsolják össze. Látni fogjuk, hogy a héber rokonság így sem kerülhető el. Mondhatnám: csöbörből vödörbe. Vödör németül *Kübel*. *Kufe*, kád. *Humpen*, kancsó, amelyet a német diákok hajtogatnak. De ide tartozhatik *Schaff* és *Scheffel* is, utóbbi ürmérték mint a héber קֶבֶד qabh. A héberben is van קֶבֶד saph, tál. A francia *saper*, aláás, aláaknáz is ide tartozhatik. Csésze angolul *cup*, franciául *coupe*. A német nyelvtudósok szerint a *Kopf* fej szónak is eredetileg az az értelme: Trinkgefäß, Seidel, Hirnschale, és a latin *cupa* rokona. Mifelénk is mondják: kupán váglak. Koponya annyi lenne mint icce. Régmúlt idők jámbor emléke a szó, ki tudja, mi rejlik mögötte.

Még nem merítettünk ki mindent, ami a קבֿבֿ qabhabh szó gazdag ölében rejlik és vissza fogunk térni hozzá. Most engedjen meg az olvasó egy szójátékot, amely talán igaz. Hogyan ürítjük ki legkönnyebben az edényt? Úgy hogy megfordítjuk. Qab szó fordítva baq. Valóban a héber בֿוֿקֿבֿ בֿוֿקֿבֿ bāqāq, būq, ige azt jelenti: kiürít. A latin *vacuus*, üres, ugyanez a szó. A biblia éppúgy alkalmazza városok kiürítésére, mint manapság az *evacuat*ot.

Gondolataim visszatérnek a sátor חֿלֿלֿ ohel nevéhez. Nincs-e ennek mégis köze az ember még ősbibb lakása, a barlang, nevéhez? A német *Höhle* rokonul hangzik. *Hohl, aushöhlen*, kiváj. A héber חֿלֿלֿ chālāl ugyanezt jelenti, és ebből a tőből formálta a héber nyelv is a barlang, verem, egyik nevét: חֿלֿלֿלֿ נֶחֿלֿלֿ nēchillāh. Az angol *hole, hollow*, a görög κοῖλος *koilos* ugyanez a szó. Κοιλαινω *koilainō* kiváj. Κοῖλον *koilon* mélyedés, szakadék. Az indogermán nyelvészek e szócsaládot a latin *cavus* rokonának tartják, és úgy vélik, hogy *koilos* eredetileg *koFilos* volt. A héber chālāl rokonának vélem a חֿלֿלֿ nachal szót, mely jelent vájnat (bányában), völgyet, patak medrét és patakot. Görög rokona: ἔναυλος *enaulos* jelent hegyi patakot, árkot, völgyet, de jelenti a barianglakót és a barlangot is. αὐλῶν *aulōn* szakadék, völgy, árok. Latin rokonok *alvus, alveus*, melyek különféle üreget jelentenek, hasat, teknőt, folyómedret. Talán rokon *vallis* is, a völgy. *Holland* (=Niederland) nevében is ez a tő él. Ide tartozhatik σωλήν *sōlēn* is, csatorna. A héber nachal változata lehet, fordított hangrenddel, a latin *canalis*, melyet az indogermán nyelvészek a *canna*, nád szóból származtatnak. Nádról síp jut az eszembe. Héberül חֿלֿלֿלֿ chālil, görögül αὐλός *aulos*, a most tárgyalt szótőből kapta nevét, mert ki van vájva, fúrva. A héber és a görög pásztor furulyájuk nevét ugyanannak a törzsnek vesszőjéből faragták. A pásztor síp másik görög neve σῦριγξ *syrinx*. Héberül is סֿרֿיֿקֿוֿתֿ sārīqōth füttyök, furulyaszó.

IV.

A kapu héber neve שַׁעַר sa'ar, aramaeus változata תַּרְעַ תְּרָא' tēra'. A német *Tor*, *Tür*, az angol *door*, a görög Θύρα thyra nyilván ugyanaz a szó. Az indogermán nyelvészek szerint ezek rokona a latin *foris*, többes számban *fores*, ajtó, és a nyelvtudósok egy része szerint *forum* is. Hofmann ahhoz a véleményhez csatlakozik, hogy *forum* nem a *foris*, kapu rokona, hanem egy másik, eredetileg kerítést jelentő szóé. Nincs ugyan semmi adat arra, úgy mond, hogy a római *forum* el lett volna kerítve, de nem lát példát arra sem, hogy a kapu, ajtó neve a piac és törvényszék nevéül szolgálna. Igenis van erre példa a héber sa'ar szóban, mely a bibliában sok helyen a város kapuját jelenti és az ott levő közteret, mely a nép és a vének gyülekező helye, ahol fontos szerződéseket kötnek sok tanú előtt és a törvényszéket tartják. Mikor Ruthot megdicséri Boaz, így mondja: Tudja az én népem egész kapuja, hogy derék asszony vagy. Boaz a kapuba megy, hogy találkozzék a legközelebbi rokonnal, akit elsősorban illet a jog és kötelesség, hogy feleségül vegye Ruthot. A kapuban, a vének és a nép előtt veszi meg Eli-melekh örökségét és veszi feleségül Ruthot, és mondá az egész nép, mely a kapuban vala, és a vének: Tanuk vagyunk. Boaz nemzé Obedet, Obed nemzé Isait, Isai nemzé David királyt, Daviddól a babiloni fogságra vitelig tizennégy nemzetség és a babiloni fogságra viteltől Jézusig tizennégy nemzetség. Azóta újra sok nemzetség múlt el. A szónak, mellyel Jeruzsálem kapuit nevezték, törzse él Rómában a *Forum* nevében, él Berlinben a *Brandenburger Tor* nevében.

Az ajtó nyitva van. *Patet*, mondá a római. Ugyanez a szó a héber פָּתַח pāthach, פָּתַח pāthāh, kinyit, kitar. A latin nyelvben a transitív ige: *pando*. Görög változat: πετάννυμι petannymi. Héberül פֶּתַח pethach a bejárat.

Bemegyünk az árja ember házába. Köszöntsük a ház népét az ősi germán üdvözléssel: *Heil!* Zsidó utitársaim talán húzódoznak a köszöntés e módjától? Nincs rá okuk. Ez a szó ugyanaz mint a héber חַיִּיל chajil. Erőt jelent. A német köszöntés röviden ezt jelenti: Adjon Isten erőt, egészséget. Németül *heilen*, gyógyít. Az ősi nyelvben az ellentétes értelmű fogalmak együvé tartoznak: a héber חָלָה chālāh azt jelenti: beteg. A héber chajil lelki erőt, bátorságot is jelent. Tehát etymologiai szempontból nem kifogásolható, ha a német *Heil!* üdvözléssel *Bátorság!* szóval is fordítják magyarrá.

Talán tudatalatti héber reminiscencia. A német nyelvtudósok szerint *heil* azt jelenti, hogy egész, és az angol *whole* rokona és ősi alakja kail lehetett. De az a régi germán szó, mely egészet jelentett, a héber כּוֹל köl szóhoz áll közelebb, mely szintén azt jelenti: egész, minden. Ennek rokona a görög ὅλος holos is, mely ugyanezeket jelenti, úgyszintén a német és angol *all*. De a német tudósok is gondolnak a *Heil* szónak olyan értelmére, hogy erő. Mutatja a *heilig* szó következő magyarázata: als Ableitung zu Heil geht heilig von einer Grundbedeutung «voll guter Kraft» aus. (Kluge-Götze s. v.) A héber *chajil* rokona a latin *valeo* is, mely szintén azt jelenti: erős, egészséges. *Vale!* a római adieu! A latin *valetudo* megőrizte az ősi kétértelműséget, jelent erőt, egészséget, de betegséget is. A héber szónak ezt a jelentését: bátorság, megőrizte a francia *vaillant*, az angol *gallant*. Utóbbiról Skeat úgy vélte hogy a német *wallen*, zarándokol, rokona. A latin nyelv a *valeo* igéből formálta a *validus*, erős melléknevet. Hasonlóan formálhatta a német nyelv a testi-lelki erőt jelentő *Heil* szóból a *Held*, hős, nevét, melynek a német nyelvészek nem lelik megfelelő magyarázatát. A breton *calet*, kemény, rokonának vélik. A héber *chajil* szó vagyont is jelentett. A rómaiak pedig átvitték a *valeo* értelmét a vagyontárgyak értékére, vásárló erejére, és így eljutunk a héber *chajil* egy rokonához, akit korunkban sokat emlegetnek: a *valutá*hoz. Visszatérve az őstermészethez, *Heil* változatának vélem a német *geil* szót, melynek jelentése Kluge szerint: von wilder Kraft, üppig, ausgelassen fröhlich. *Geil* nézetem szerint a nemi erőt jelenthette, erre utal mai használata is: *ein geiler Bock*. A héber *chajil* szónak egy változata, melyben a kezdő torokhangból spiritus lenis lett: אֵיל *ail* — erős, hatalmas, אֵיִל *ajil* erő, אֵיִל *ajil* pedig kos. A német *heilen* egyik német nyelvjárásban azt is jelenti herélni. Ezt a német nyelvészek így magyarázzák: das Wort betont statt der dem Tier beigebrachten Verletzung das danach einsetzende Heilverfahren. Nem éppen logikus magyarázat, mert a gyógyulás akármilyen betegség gyógyulását jelenti, nem épen a herélés okozta sebtét. A német nyelvészek a *heilen* e különös jelentésének magyarázatánál nem gondoltak arra, hogy *geil* a régi német nyelvben herét is jelentett. A héber *chajil* rokona lehet a görög καλός kalos is, melynek jelentése szép, — ami erőteljes és egészséges, az szép is, — de a görög kalos azt is jelenti: bátor, derék, amit a héber *chajil* szintén jelent. Curtius is rokonnak tartotta a καλός és *heil* szókat. A *geil* szót a német nyelvtudósok a gót *gailjan*, erfreuen, szóval hozzák kapcsolatba. De a héber גַּיִל *gil* is újongó örömet jelent, mikor az ember táncol, ugrál jókedvében, — ausgelassen fröhlich. E szóhoz még visszatérünk.

Ave Caesar! így köszöntötték a halandók a római világbirodalom istenített urát. Az *ave* szóról, melyet a köznép így is ejtett: *have*, — így van kírakva mozaikkal egy pompéji ház küszöbén — az indogermán nyelvészek is

azt tartják, hogy sémi eredetű, azt mondják, hogy a phoeniciai חַיָּה haveh átvétele, azt jelenti: Él! Éljen! Emlékezetem szerint az egyetlen szó, melynél héber betűket láttam Walde szótárában. Héberül חַיָּה chāvāh, gyakrabban חַיָּה chājāh, él. Ádám ezt a nevet adta feleségének: חַיָּה Chāvāh, Éva, mivelhogy ő lett anyja minden élőknek. Úgy vélem azonban, hogy a rómaiaknak nem volt szükségük arra, hogy a szót, mellyel egymást üdvözölték, Karthagóból importálják. A latin *vivo* ugyanebből a tőből sarjadt. Az indogermán nyelvészek a latin *vivus* szót a szanszkrit *jivah*, élő, mellé állítják, rokonnak tartják a görög βίος bios, élet, ζῶω, ζῶω zaō, zoō, él, szókat és valamennyi eredetűl *gueio ősi indogermán gyökeret tételeznek fel. A héber *chajah* szó nem feltevés, hanem élő valóság. Rokon lehet a német *erquicken* töve is, annyit jelent mint *neu beleben*. *Quecksilber* higany, *argentum vivum*. A német nyelvészek szerint *keck* is ide tartozik, tulajdonképpen elevent jelent, mint az angol *quick* is. Héber nyelvtudósok szerint *chavah* eredetileg azt jelenti: lélezkzik, ez az élet jele, és a szó a lélekzet hangját utánozza. Így rokona a német *hauchen* és *wehen*, lehelet, fuvalom, szóknak.

A *chajah* kezdő torokhangját halkítva kapjuk a חַיָּה hājāh, lenni, ígét, mely volt és lesz kifejezésére szolgál, tehát az életnél tágabb lét fogalmának elnevezésére. Úgy vélem, a latin *fui*, *fiō*, *fore*, ugyanazon ősi gyökérből eredtek. Az indogermán nyelvészek e latin szókat a görög φύω phyō rokonának tartják, melynek jelentése teremtet, növeszt, születik, nő. A héber hājāh szóban mutatkozó tőnek megkisebbedett sarjadéka lehet a görög εἶμι ei-mi, mely szintén azt jelenti: élek, vagyok. Az indogermán nyelvészek szerint eimi eredetileg *es-mi*, mint a szanszkrit *asmi*, az *es* tőből, mely a görög ige sok alakjában valamint a rokon nyelvek hasonló értelmű igéinél is mutatkozik: ἐστὶ esti, latinul. *est*, németül *ist*, angolul is. Ez az *es* tő megvan a héber nyelvben is: ישׁ jēs, van, létezik. Az aramaeus nyelvben אִית ith, אִיתִי ithaj. Lehetséges, hogy a görög eimi igének azok az alakjai is, melyekben nincs s hang, ugyanerről a tőről valók, csak kiesett belőlük az s, de lehetséges az is, hogy az s hang nélkül való alakok a héber hājāh igében élő tőből eredtek és a görög eimi ragozásában épúgy mint a latin *esse*, német *sein*, angol *be* ragozásában különböző tövek hajtásai fonódtak össze. Megemlíttem a hājāh ősi értelméhez csatlakozó ἀἴμι aēmi szót is: fuj, lehel, lélekkzik.

Valamely házba bementek, először ezt mondjátok: Békesség e háznak. A héber שָׁלוֹם sālōm szó, melyet Jézus mondott a tanítványoknak, békességnél többet jelent: egészséget, jóllétet, békét és biztonságot. A test és a lélek épségét és nyugalmit, önmagában és embertársaihoz való viszonyában. Egy emberi közösség egészsége és épsége pedig a békében és biztonságban van.

שָׁלוֹם változata שָׁלֵם selev, שָׁלֵם salvah, melléknév שָׁלֵם salēv. Azonosak a latin *salus, salvus* szókkal. *Salve!* volt a rómaiak rendes köszöntése. Ma *Salve* alatt azt értjük, hogy ágyuk egész sora egyszerre ad le lövéseket, ami kissé eltávolodott a szó eredeti célzatától, de az üdvölvések szokásában leli magyarázatát. Katonák szótlán gesztussal *szalutálnak*. A római úr vestibulumában hajnaltól fogva gyülekezett a tisztelgők tömege, *turba salutan-tium*, hogy jó reggelt kívánjon, *ave domine*, és előadja ügyét-baját, kérését. A latin *salve* szónak a görög οὐλε oule felel meg, *salvus* görög változata ὁλοος holoos. Rokon lehet a német *selig*, boldog, is. Indogermán nyelvészek a *salvus* és *salus* rokonságát a görög ὅλος holos szóban is keresik, mely azt jelenti: egész, és a melyről már fentebb szoltunk, továbbá a latin *sollus, solidus*, teljes, szilárd, szókbán. A héber rokont nem említik. Megfeledeztek arról a szóról, mellyel Christus Jesus Salvator üdvözölte és üdvözöltette az emberek fiait. A *salvus* szó a jogbiztonság jelzője is lett, a szerzett jogok épségben és tiszteletben tartásának kifejezése: a magyar királyok minden adomány és kiváltságlevelének záradéka *salvo iure alieno*.

V.

Az apa neve héberül אב ābh, aramaeus nyelven אבא abba. Jelenti az ősöket általában is. A latin *avus*, mely nagyapát és őst jelent, úgy vélem ugyanez a szó, bár az indogermán nyelvészek nem említik a héber ősrokont. De ugyane szónak gondolom a *papa* szót is, mely gyermekes kettőzés. A gyermek könnyebben ejti ki azt hogy *papa* mint azt hogy *apa*. *Papa*, *pappa* megvan a latinban is. Görögül is πάππας pappas, apa, πάππος pappos pedig nagyapa és ős. Az indogermán nyelvészek ma már affelé a nézet felé hajlanak, hogy a latin és görög *pater* név is a *pa* szócskából képződött. A szó második tagja *ter* családtagok nevében jelenkezik: *mater*, *frater*, *Tochter*, *Schwester*. Volt aki úgy gondolta, hogy a *pater* szó a szanszkrit *pāti* megvéd igéből vsgy a latin *pasco*, legeltet, etet, igében rejlő* *pō* (táplál) szógyökérből származnék és azt jelentené aki óv és táplál. Da akkor e név inkább az anyára illenék. Ma azt tartják, hogy az apa neve «Lallwort», a gyermekek gagyogásából eredt. Hasonlóképpen gondolják, hogy *mater*, *mamma* szók eredete «*ma*» Lallwort. De az a feltevés, hogy a csecsemő gügyögésében így megkülönböztesse apját és anyját egymástól és a többiektől, rendkívül tehetséges csecsemőt tételez fel. Talán maga Hermes volt e szók szerzője, Zeus és Maia fia, aki csecsemő korában még különb dolgokat művelt: egy óvatlan pillanatban kimászott a bölcsőből és elhajtotta Apollon legszebb ökreit úgy hogy a napisten nem tudott rájuk találni, — azután megint visszamászott a bölcsőbe és ártatlanul szopta az ujját. Nagy mestere volt ő a szónak, istenek követe.

Anyja neve Maia μαία anyát jelent, nagyanyát, dadát is. Röviden μᾶ mā. Az anya rendes görög neve μήτηρ mē-ter. A héber nyelvben — éppúgy mint az apa nevénel — a hangok rendje fordított: אִמָּא em, aramaeus nyelven אִמָּא imma. A német *Amme* nemcsak dajkát jelent, hanem a régi nyelvben és ma is még egyes nyelvjárásokban anyát és nagyanyát is. Rheát, az Istenek anyját *Amma* néven is nevezték a görögök. A latin *amita* szóban, mely az apa testvérét, a nagynénit jelenti, szintén ez a szó él, olyan hangrenddel mint a héberben. A köznép latin nyelvében is *amma* anya, szoptató, nagyanya. Egyes indogermán nyelvészek szerint az *amo*, szeret, ige is ebből az *ama* szóból származnék, melyen a gyermekek becézik anyjukat. Innen eredne *amicus* is. Részemről inkább a *femina* szót tartanám rokonnak.

Az indogermán nyelvészek szerint *femina* szoptatót jelent, gyökere *dhē, mely a dada szóból ismeretes, a nyelvtudósok távolabbi példákat emlegetnek: szanszkrit *dhātrī*, anya, dajka, *dādhi*, aludt tej, *dhēnā* tehén. Nézetem szerint közelebb esik a *femina* szóhoz a héber אָמֵן 'aman, dajkál, אִמְנָה 'ōmeneth, dajka. A spiritus lenis, mellyel a héber szó kezdődik, *f* hanggá erősödhetett a latinban. A héber 'omeneth szó Zeus dajkájának nevére is emlékeztet: *Amaltheia*.

Teremté tehát Isten az embert. Férfiúvá és asszonnyá teremté őket és megáldá Isten őket és mondá nekik Isten: Szaporodjatok! Ez az első isteni parancsolat héberül így szól: פְּרֹוּ pērū. Ha ennek engedelmeskedik a férfiú és az asszony, szülőkké lesznek. Latinul: *parentes*. A héber פָּרָה pārāh egyaránt jelenti ember, állat és növény szaporodását, szülést és termést. A latin *pario* értelme a szülésre specializálódott, *fero* jelenti a termést, ugyanannak a tőnek két elágazása. Az elsőhöz tartozik a német *gebären*, De úgy vélem *Brut* és *brüten* is, melynek régibb alakja *brühen*. Mégsem gondolnám, hogy egy kalap alá lehetne venni a forró levest jelentő *Brühe* szóval, mint azt német nyelvtudósok teszik, azon a címen, hogy a kotló is melegíti a tojást. Indogermán etymologusok a *pario* szó rokonának tartják a bikát jelentő *Farre* és a borjút jelentő πόρις poris szókat, valamint a *pars* és *portio* szókat, melyek részt jelentenek, de a héber pārāh szót nem említik. Héberül פָּרָה porath termőt, termőfát jelent, latinul *fertilis* termékeny, görögül ἀφορος aphoros terméketlen, ἀφορία aphoria meddség. פְּרִי pēri, a gyümölcs latinul *frux, fruges*. A latin nyelvészek szerint a gyümölcs neve a *fruor*, élvez, igéből származnék. Úgy vélem, fordítva történhetett, nem a gyümölcs kapta nevét az élvezettől, hanem *fruor* jelenti azt hogy valaminek gyümölcsét szedem, eszem és így élvezem. Az indogermán nyelvészek, úgylátom, nem mutatnak rá arra, hogy *frux, fructus, frumentum* a termést jelentik és a *fero* tő hajtásai. A latin *fructus* francia kiejtésben *fruit*, mintha atavisztikusan visszaesnék a héber pēri formájába. Ez a פְּרִי jelent magzatot is, latinul *partus*. Görögül βρῶν bryō dúsan sarjadzik, virágozik, ἔμβρυον embryo méhmagzat és újszülött. A pārāh tő záró torokhangjának megerősítésével formálta a héber nyelv a virág nevét: פָּרַח perach. A latin nyelv pedig úgy, hogy az r hangot l hanggal cserélte fel: *flos*. Virágozik: פָּרַח pārach, *floreo, floresco*. *Flora* a virágzás ősi római istennőjének neve. Az olasz *fiore* a hangváltozások kerülő útján megint a héber szóhoz közeledik. A német *blühen, Blume*, az angol *blow* a latin példát követik. A francia *blé* is. A latin *bullā*, a német *Bolle* bimbót is jelentenek. Ugyane tő hajtása lehet a levél görög neve φύλλον phyllon, a német *Blatt*. De a héber nyelvben is van בִּיל בִּיל bül, יָבִיל jēbhil termés. Az ige יָבַל jābhal, הִבִּיל hōbhil terem. Az indogermán nyelvészek az említett virág- és levélnéveket *bhlō gyökérből származtatják

és ezt a *bhlē gyökér változatának tartják, mely azt jelenti: dagad, duzzad (németül *blähen, schwellen*). Így rokonnak vélik a *flemina* gyulladás, daganat szót. De nem valószínű, hogy a költő, ki a virágnak nevet adott, abban daganatfélét látott volna, hanem inkább a termő, teremtő erő csodáit. A teremtést a biblia **בָּרָא** *bārā'* igével nevezi. Úgy vélem, ez a **פָּרָה** *pārāh* változata. Teremté Isten az embert és megáldá: azt jelenti, hogy nekik is megadta Isten a csodálatos erőt, hogy embert teremtsenek saját képükre. A héber *bārā'* igének szerényebb rokona a latin *paro*, készít, melyet az indogermán nyelvészek is *pario* rokonának tartanak. A héber *pārāh* rokona lehet a német *spriseszen*, sarjad, *Sprosz*, hajtás, melynek régi alakjai a kezdő *s* nélkül így hangzottak: *brōz*, *briezen*. Angolul *sprout*. Rokon a tavasz angol neve is: *spring*, a virágzás időszaka. A német *prangen*, angol *prank*, pompázik, eredetileg virágdíszet jelenthetett. A héber *pārāh* tőnek *s* hanggal kezdő változata lehet a görög **σπειρω** *speirō* is, magot vet, **σπέρμα, σπόρος** *sperma, sporos*, mag, magzat, ivadék.* A héber *pēri* is jelent magzatot, és rokona talán a latin *filius, filia* is. Az indogermán nyelvészek e szókat *felo* szopik igéből származtatják, melyet a görög **φιλῆ** *hēlē* emlő rokonának tartanak. Ámde *filius* és *fília* nem szopós gyereket jelentenek, hanem leszármazót, a római filiusfamilias nagyapa korában is az volt, ha még élt az apja. Az apja és gyermek közti viszonylatban nem is lenne megfelelő a gyermeket az ő szopósának nevezni. Hogy a *pēri* *r* hangja *l* hanggá változhatott, arra a már felhozottakon kívül szolgáljon például, hogy a görög **πολύς** *polys*,* sok, szanszkrit rokona *purūh*. Talán e szóknak is van közük a *pārāh* tőhöz, mert hiszen szaporodni annyi mint sokasodni.

Görögül a gyermek **τοκος** *tokos*, **τέκος** *tekos* vagy **τέκνον** *teknon*, a szülők **τοκαις** *tokeis*, az ige **τίκτω** *tiktō* szül, nemz. A héber nyelvben is megvan e szó törzse: **דָּגָה** *dāgāh* szaporodik. A német nyelvészek a görög *tiktō* rokonának mondják a *Degen* szót, mely harcost, de eredetileg fiút jelentett. Ide tartozhatik *Diechter* is, unoka. Továbbá *zeugen, erzeugen*, nemz, melyet úgy vélem, tévesen mondanak a *ziehen*, húz rokonának. *Erzeugen* azt is jelenti: készít, — hasonló átvitele az értelemnek mint a *pario* és *paro* szóknál láttuk. Talán a görög nyelvben is rokona a **τίκτω** *tiktō*, nemz, szónak **τεύχω** *teuchō*, készít, — de látni fogjuk e szó más kapcsolatát is. A *dāgāh* tő elágazásának vélem **θυγάτηρ** *thygatēr*, *Tochter, daughter* szókat is. Indogermán nyelvészek e szóknál a szanszkrit *duh* szóra gondoltak, mely azt jelenti: fejni, — a leányivadék onnan kapta volna nevét, hogy az ő dolguk volt megfejni a teheneket. De valószínűbb, hogy az ivadékot jelentő **τέκος** *tekos* egy változatával nevezték el őket. Hasonlóan a *pārāh* tőből származ-

* E szóra még visszatérünk.

tatnám a *frater, Bruder*, szókat, testvérek, kiket közös leszármazás kapcsol össze, *φρατρία phratría*, nemzetség. Indogermán nyelvészek is összefüggésbe hozták e szókat a *fero* igével, de annak avval az értelmével hogy visz. Max Müller egy könyvében olvastam, hogy a *frater* szó eredetileg fiatalembereket jelentett volna, akik a törzs vándorútjain a terheket cipelték, vagyis fivér eredetileg hordárt jelentett! A görög *τευχῶ* *teuchō* készít rokonának tartják a német *taugen* és *tüchtig* szókat. Úgy vélem, helyesen, de e szókat a dāgāh tőnek nemzést jelentő ősi értelméből közvetlenül származtatnám. Ebben kellett mindennek előtt hogy őseink *tauglich* és *tüchtig* legyenek, különben itt se volnánk. Ez volt az őstehetség és egyszersmind az ősi erény *Tugend*, mely éppúgy mint a latin *virtus* eredetileg férfiaságot jelentett, erőt. A dāgāh tő változata lehet az aramaeus *יָדָה* *sēgī*, mely azt jelenti : szaporodik, sok. Közel áll hozzá a görög *συχνός* *sychnos*, számos, népes, melyet az indogermán nyelvészek a *σάττω* *sattō*, töm, rokonának tartanak.

Héberül a gyermek neve *יָלֵד* *jeled*. Az ige : *יָלַד* *jālad*, szül, nemz. E tőből származónak vélem a szülők német nevét : *Eltern*. A német nyelvészek szerint azonos lenne *die älteren*, az öregebbek, szóval, vagyis *alt* középfoka. Az *alt* szót pedig az indogermán nyelvészek a latin *alo*, táplál nevel tőből származtatják, *alt* az aki már sokat táplálkozott, akit felneveltek, felnőtt, *altus*. Úgy vélem, hogy az *Eltern* szónak az *alo* igével való magyarázata elkerüli a szülők fogalmának lényegét. Ellenben lehetséges, hogy az *alt* szónak is van köze a születést jelentő héber *jālad* tőhöz. A rómaiak is *natus* szóval jelölték a kort : *X annos natus*, németül *10 Jahre alt*. Kluge is azt mondja az *alt* szóról : vielleicht ursprünglich immer mit der Zahl der Lebensjahre. A héber *jeled*, gyermek, rokona lehet az angol *child*, úgyszintén *lad*, fiú, ifjú. Talán rokon a német *Gelichter* is, mely testvéreket, családot, nemzetiséget jelentett és a német nyelvtudósok szerint az ó német *lēhtar*, anyaméh, rokona.

Fogan, teherbe esik, várandós : héberül *הָרָה* *hārāh*. Úgy vélem, ennek a tőnek hajtásai a latin *horda*, *forda*, *gravidā*, de *gravis* is, mely szintén jelenti azt hogy terhes :

...regina sacerdos

Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.

De rokon lehet a német *grosz* is, mely a régi német nyelvben terhességet is jelentett, éppúgy mint az angol *great with child*. A *grosz* szónak innen való eredete valószínűbb mint a *Grütze* és *Griesz*, dara, kása szókkal való állítólagos összefüggése. Latinul is *grossus* vastag, franciául *grossesse* terhesség. Talán a *hārāh* tőből eredt Zeus feleségének neve : *Hera*, az istenek anyjái. Leánya *Eileithyia*, a szülés istennője. Talán még *Rhea* is, Zeus és Hera

anyjának neve, ugyanennek a tőnek sarja. Lehetséges hogy hārāh inspirálta a latin *creo*, alkot, ígét is, hiszen minden alkotás hasonlít a fogamzás, terhesség és vajudás folyamatához. És az alkotás valamint a terhesség magában hordja a természetes növekedés, latinul *cresco*, fogalmát.* De hārāh rokona lehet *orior* is, születik, keletkezik, a főnév *origo*, származás, eredet. Az indogermán nyelvészek e szókat egy *er gyökérről származtatják, melynek jelentése mozgat, és a görög ὄρνυμι ornymi, hajt, felizgat, ὀρχέομαι orcheomai, táncol, a német *rennen* és a latin *ruo*, rohan, *rivus* patak rokonának tartják.

A férjnek, az asszony és a ház urának neve בעל ba'al. Az ige בעל bā'al, feleségül vesz, asszonnal hál, úr. Úgy vélem, rokona a német *Buhle*, a szerető. A német nyelvészek szerint e szó eredetileg kindliche Koseform zu *Bruder*, a fivér becéző nevéből lett volna a szerető neve. De hangzásra és jelentésre is közelebb áll a héber szó. Figyelemre méltó, hogy *Buhle* eredetileg csak hímnemű volt. Ba'al urat, uralkodót is jelent. A két *a* között elnémult torokhang volt. Rokonának vélem a görög βασιλεύς basileus, király, szót. Az indogermán nyelvészek magyarázatai erőltetettek: βαίω bainō, megy, és λαός laos nép, összetétele lenne: aki a nép előtt megy, vagy pedig baino megy és λαός laos, kő, összetétele: aki a kőre hág — mert a király magasabb kővön, talpkővön állt vagy ült a népgyűlésen stb. Valószínűbb a héber מַשַׁל māšal rokonsága is, mely szintén uralkodást jelent és például szolgálhat a b és m hangok váltakozására.

A férfi, a hím latin neve *mas*. Innen *masculus*, hímnemű. Az indogermán nyelvészek nem igen lelik a *mas* rokonát. A héber nyelvben megvan: מַת math, férfi. Ezt jelenti גֶּבְהֵר gebher is. E szó változatai az indogermán nyelvekben az állatok hímének megnevezésére szolgálnak. Latinul *caper*, kecskebak. A görög κάπρος kapros, latin *aper*, thrák ἔβρος hebros bakot jelent. Az aeol nyelvjárásban ἔπερος eperos, kos (ezt az indogermán nyelvészek így magyarázzák: ἐπ-εἶρος ep-eiros, gypjű van rajta.) *Habergeisz* szóval kapcsolatban említik a német nyelvtudósok, hogy «*haber*» der indogermanische Name des männlichen Tieres. Az aramaeus nyelvben אֶבְר ēbher a membrum virile neve. Egyes német nyelvjárásokban *Bär* nem medvét, hanem kant jelent, és ezt jelenti az angol *boar* is. E szókban már elkopott a gebher első szótagja. Talán hasonlóképpen a héber בַּר bar szóból, mely fiút jelent. De benne cseng az előbb tárgyalt פָּרָה pārāh szótól is. Fiú kettőt jelent: nemet és leszármazást. Figyelemre méltó, hogy a régi német nyelvben *baro* annyi mint férfi. Idővel harcost jelentett és csak később lett nemesi cím. Bizonyára ugyanennek a tőnek rokona a latin *vir* is, mely szintén

* E szónak egy másik szócsaládhoz való kapcsolatáról később.

férfit, férjet és hímet jelent. A latin etymologusok e szó rokonának tartják az erőt jelentő *vis*, pluralis: *vires*, szót. A héber nyelvben is גַּבְהָרָה *gābhar* ige azt jelenti: erősnek lenni, a főnév גְּבִיּוּרָה *gēbhūrāh* erő, a melléknév גִּבְבוֹר *gibbōr*, erős, bátor, hős. Változata אַבְיָר *abhir*, אַבִּיר *abbir*, ugyanezt jelenti. E tő hajtásának vélem a latin *firmus* és *fortis* szokat. Az indogermán nyelvészek eltávolodnak e szók hangzásától és jelentésétől, mikor a *firmus* szót a görög θρόνος *thronos*, szék, rokonának tartják, (ez a vélemény nyilván abból az időből származik, mikor a trónokat még szilárdnak hitték) vagy a *fortis* szót a *Berg*, hegy, rokonának, azt mondván, hogy erős és magas rokon fogalmak. A héber abir rokonai, úgy vélem, a görög ὄβριμος *obrimos*, és βριαρός *briaros* is, melyek szintén az erőset jelentik.

Az ifjú héber neve בַּחֹר *bāchur*, — az olvasó bizonyára ismeri e szót a zsargonból: bócher. De talán nem gondolt arra, hogy rokona a latin, *puer* és a német *Bursche*. Úgy látom, az indogermán nyelvészek sem gondoltak erre. A német nyelvtudósok szerint *Bursche* a *Börse*, erszény szóval lenne azonos, a középkori latin nyelv *bursa*, pénzes zacskó szavából eredne, ez pedig a görög βύρσα *byrsa*, bőr, szóból. *Bursch* eredetileg egyleteknek, diákok, zsoldosok, kézművesek legényegyleteinek közös kasszáját jelentette volna, azután átvitték jelentését magára az egyletre, majd a legényegylet minden egyes tagjára és így lett végül általában a fiatalember neve. Így mondják. Sajnos nem volt időm a *Bursche* szó nyomát a régi német irodalomban követni, de így látatlanban az az érzésem, hogy a német etymologusok összetévesztik a *Börse* szónak némely nyelvjárásban előfordult *die Bursch* alakját az egészen más magról nőtt *der Bursche* szóval.

Az ifjú másik héber neve נָעָר *na'ar*. Rokonai és változatai lehetnek a görög νεαρός *nearos*, νεαλῆς *nealēs*, νεανίας *neanias*, melyek mind az ifjúságot jelentik. Héber nyelvészek szerint rokona ἀνήρ *anēr*, a férfi is, a szanszkrit nyelvben *nár*.

VI.

Most nézzük meg az árja embert tetőtől talpig. Kezdjük a feje búbján : hajas-e vagy kopasz? A haj héber neve שֵׁאֵר sē'ār, שֵׁאֵרָה sa'ārāh — a német *Haar* ugyanaz a szó. Olyan ősi szótörzs ez, melynek messze nyúló és talán meglepő elágazásai vannak. A héber שֵׁאֵר sē'ār ige jelentése megborzad, שֵׁאֵר sa'ir kecskebakot jelent, שֵׁאֵרָה sē'ārāh pedig árpát. Borzad és borzas magyarul is rokonok, az ijedelemtől égnék mered az ember hajaszála, felborzolódik az állat szőre. A bak bozontos szőrétől kapta előbb említett héber nevét — שֵׁאֵר sē'ār mint melléknév szőröst jelent — az árpa pedig kalászának hosszú bajuszától. Érdekes és tanulságos, hogy ezek az összefüggések megvannak a latin nyelvben is : *hircus* a bak, *hirtus*, *hirsutus*, szőrös, bozontos, *horreo* megborzad, és *hordeum* árpa. A német nyelvészek úgy látom, nem mutatnak reá arra, hogy Ähre, a kalász neve, a *Haar* rokona, hanem az Ähre szót valamint a kalász hegyét, bajszát jelentő *Achel* szót is az ugyanezt jelentő latin *acus* és ezzel együtt a latin *acer* éles és a német *Eck*, hegy, rokonának mondják. Angolul is *hair*, haj, *ear* kalász. A *Gerste* szónál sem említik, tudtommal a latin *arista* szót, mely szintén a kalászt és annak bajuszát jelenti. *Hirse*, a köles német neve is ide tartozhatik — a német nyelvészek nem lelik rokonát. Franciául *hérissier* jelenti azt hogy égnék áll, borzas a haj, *hérisson* a sün, latin neve *er*, görögül χήρ chēr. Ide tartozhatnak a latin *cirrus* és *crines* is, melyek hajfürtöt, hajfonatot jelentenek. Az utóbbihoz hasonló képzés a német *Granne*, megint a kalász bajuszát vagy sörtét jelent. Az erdélyi szászok régi nyelvén *grun* a bajusz. További változatok a latin *crispus*, a német *kraus*, göndör, *Kroll*, hajfürt.* Az árpa görög neve κριθή krithē. A görög σισύρα sisyra, mely kecskebőrt, bundát jelent és melynek az indogermán nyelvészek nem lelik magyarozatát, bizonyára a héber שֵׁאֵר sē'ār rokona. Haj, szőr a bőrből hajt ki, ahoz tartoznak, ahogyan mondjuk is : szőröstől bőrostül, mit Haut und Haar. Ezért úgy vélem, hogy שֵׁאֵר sē'ār rokona a bőrt jelentő עוֹר 'or szónak. E héber szóhoz tartozhatik a latin *corium*, bőr, a görög χροά chroa és χρός chrös bőr, χρώμα chrōma a bőr színe, a latin *scortum*

* Lehetséges, hogy e szókban a haj neve egybefonódott a kört, görbét e lentő másik, rokonhangzású tövel, melyről később lesz szó.

is, bőr, utóbbi a *sē'ār* tőhöz hajlik; *cortex*, fahéj, átviszi a szót a növényvilágba. Az indogermán nyelvészek e szókat a *χρίω* chrīō dörzsöl, beken, és *καίρω* keirō, nyír, igék rokonának tartják, bőr az, amit megnyírnak, bekennek — mondják. A *sē'ār* tőhöz tartozhatik a német *Schwarte* is, mely szőrös bőrt, fejbőrt jelent, az angol *sward* (green-sward) pedig a föld szőrét, a szép zöld gyepet jelenti.

Kopaszra nyír, héberül és aramaeus nyelven: *גלח* gallach. A német *kahl*, latin *calvus* ugyanaz a szó. Az aramaeus nyelvben *גלישא* gēliša' kopaszság, németül *Glatze*. Az indogermán nyelvészek e szót a *Glanz*, fény, *glatt*, sima, és az angol *glad*, vidám rokonának tartják. Aramaeus nyelven *גלבה* gēlabh beretvál, latinul *glaber* kopasz, szőrtelen. *Kahl* és *calvus* szóknál az indogermán nyelvészek az ószláv *golū*, meztelen, csupasz szóra utalnak. Héberül *גלה* galāh meztelen, levetkőzik, felfedi a takarót. A héber galach változata *קרח* qārach, kopaszra nyír, *קרח* qērēach kopasz. Ezek rokona lehet az előbb említett *καίρω* keiro, nyír, *κουρά* koura nyírás, *κουρεός* koureus borbély, a német *scheren* és annak eszköze *Schere* az olló.

A héber *פרע* pera' hosszú hajat jelent, az ige *פרע* pāra' pedig azt hogy megnyír vagy azt is hogy meztelen, *פרע* pārua' megnyírt vagy födetlen fővel. Talán a latin *barba*, a német *Bart*, szakáll, az azt nyíró *Barbier*, a borbély, *Borste*, a sörte, *Bürste*, az abból készült kefe, talán a német *Braue* és a görög *ὄφρος* ophrys, szemöldök, ezek angol rokonai *beard*, *brow*, *brush* ugyanennek a tőnek hajtásai, abban a jelentésben hogy haj, szőr. Viszont abban a jelentésében hogy csupasz, a német *bar*, *barhaupt*, *barfusz*, az angol *bare* követik, és ide tartozhatik a latin *forfex*, olló, is.

A fej héber neve *ראש* rōs. Átvitt értelemben jelenti valamely közösség fejét, fejedelmet, előljárót, és jelenti valaminek elejét, kezdetét. Ezeket a jelentéseket őrizte meg a görög rokon *ἀρχή* archē, kormányhatóság, uralom, kezdet, eredet. *ἄρχων* archōn volt a neve Athen előljáróinak, amint a zsidó község előljárójának neve *ראש* rōs. *ἄρχω* archō vezérel, uralkodik — megkezd, *ἄρχος* archos vezér. Hogy valamely szó a rokon nyelvben csak átvitt értelemben használatos, ennek közismert példája a francia *chef*, mely a latin *caput* ivadéka, de a mai francia nyelvben már csak főnököt jelent. Az indogermán nyelvészek nem gondolnak a héber szóra és nem lelik *ἄρχω* archō rokonát. *Étymologie obscure*, mondja Boisacq, *Ableitung unbekannt*, mondja Menge. Curtius a szanszkrit *arh* tőre gondol, mely azt jelenti: kiérdemel, méltó. Mások a *βρεχμός* brechmos, koponya, agy szót vélik rokonának. Volt aki az *ὄρχος* orchos, fasor, *rigeo*, mered, vagy a német *regen*, mozgat szóval hozta összefüggésbe. A héber rōs rokona lehet a latin *rex*, király, a latin *regnum* és a német *Reich*, uralom, ország is. Az indogermán nyelvészek az archē és *rex* rokonságát sem tüntetik fel. A *rex*,

rego szókat véleményem szerint tévesen kapcsolják össze a görög ῥέγω oregō, kinyujt szóval, mely egy másik héber tővel függ össze: אַרַךְ 'arakh, hosszúra nyujt, nyúlik אֲרַחֵ אֶרֶךְ 'arekh', arōkh, hosszú. Ehhez a tőhöz tartozik a latin *erigo* és *porrigo* kinyujt, melyeket tévesen azonosítanak a *rego*, uralkodik igével. Az előbbiek rokona *rectus*, egyenes, annyi mint *erectus*, ki van nyujtva. Ide való a latin *prorogo*, meghosszabbít, diem prorogare, határidőt meghosszabbít, elhalaszt. Úgyszintén a német *reichen*, nyujt és nyúlik, melyet ugyancsak tévesen fűznek a *rego*, uralkodik, tövéhez. *Recken*, kinyujt, *Reck* a tornászok nyujtója. *Recke* a régi német nyelvben óriást jelent. A héber arakh szó kezdő torokhangja, mely a *recken* szóból elkopott, a *strecken* szóban megerősödött. Hogy visszatérjek a héber ראש ros szóhoz ennek nincs ugyan igéje, mint a görög ἄρχω archō és a latin *rego*, de van egy héber ige, mely rokon hangzású és használatos abban az értelemben is, hogy uralkodik: רָעָה rā'ah. A főnév רֹעֵה rō'eh pásztort jelent és az ige közönséges értelme: a nyáját legelteti, őrzi, vezeti. Mikor Dávidot királynak választották Izrael minden nemzetségei, így szóltak hozzá: Ennek előtte is, mikor Saul uralkodott felettünk, te vezérelted ki és be Izraelt és az Úr azt mondotta neked: te legelteted az én népemet és fejedelem leszel Izrael felett. Homeros is népek pásztorának (ποιμὴν λαῶν) nevezi a királyokat. Talán nem véletlen *rex* és *grex* hasonhangzása. Érdekes hogy a héber רֹס ראש roka a mostanában sokat emlegetett *Rasse*, *race* szó is, a faj neve. Az indogermán nyelvészek szerint is sémi eredetű, de nem a héberből, hanem az arab ra's, fej, eredet, szóból származtatják, mely persze héber szavunkkal azonos. A ros tőnek vannak a növényvilágban is rokonai, melyekről később lesz szó. Említésre méltó, hogy e héber szó számot, összeget is jelent. Nemcsak a gondolatmenetben van rokonság, mikor a latin nyelv is *summa*-nak vagyis legfelsőnek nevezi az összeget és *caput* jelenti a tőkét. A héber rōs szónak többeli rokona, úgy vélem, a latin *ratio*, mely számítást, számadást jelent, úgyszintén a német *rechnen*, melyet a német nyelvészek a *Rechen*, gereblye, nevével hoznak összefüggésbe, mondván hogy aki számol mintegy összegereblyézi, összekotorja az összeadandókat. De rokon lehet a görög ἀριθμός arithmos is, melyről az indogermán nyelvészek azt teszik fel, hogy *ari* a töve és *thmos* a képző, de nem igen lelik az állítólagos *ari* tő rokonait sem, (Reim és ritus szókra gondoltak) és νήπιος nēritos, számtalan, is inkább arra mutat, hogy a tő arit, és arithmos olyasféle képzés mint ὄρχαμος orchamos vezér, fejedelem, az ἀρχή archē tövéből.

A koponya héber neve גִּלְגָּל gulgōleth. A szó tulajdonképpen gömbölyűt, golyót jelent. Az ige גָּלַל gālal, gurít. Kettőzve גִּלְגַּל gilgāl. גָּלִיל gālīl, kör, gyűrű, גָּלְגַּל galgal kerék, henger, גִּיל gil, kör és kor, גִּלְגָּל gullah

gömb, golyó. Ez is olyan ősi tő, melynek hajtásait sokfelé megtaláljuk. A héberben van egy változata, melyben az *l* hang helyébe *r* került : כָּרָר kikár, kör. Íme a rokonság : κύκλος kyklos, ciclus, kör, κυλίνδω kylinδō gurít, κύλινδρος kylinδros, cilinder, henger, εἰλώω eilyō, ἐλισσω helissō, gurít, forgat, ἑλιξ helix, körpálya, csavarmenet, ὄλμος holmos henger, γογγύλος gongyilos, kerek, szanszkrit nyelven gölah, golyó, gömb, és *r* hangú változatok : γυρός gýros, kerek, γυρος gyros, kör, κίρκος és κρίκος kirkos és krikos, gyűrű, κορώνη korōnē, gyűrű, melyet a latin nyelv is átvett : *corona*, a latin *circus, circulus*, kör, *circum, circa*, köröskörül, körül belül, ide tartozik *cicer*, a borsó is, nyilván gömbölyű alakjától kapta nevét : gömböcske — az indogermán nyelvészek nem találják magyarázatát. A francia és olasz nyelvben már elkopott a végső *r* : *chiche, cece. Curvus* és κυρτός, kyrtos, görbe, szintén ide tartoznak. Latin *l* hangú változat pedig *volvo*, gurít, a főnév *volumen* épúgy mint a héber מְגִלָּה mégilláh valamikor papyrus- és pergamentekercset jelentett, majd könyvet, kötetet. Német változatok : *kollern*, gurul, *Kugel*, golyó, (melyet a német nyelvészek a *Keule*, bunkósbot, és *Kiel*, hajó, rokonának tartanak), némely nyelvjárásban *Klugel, Krugel*. Ide tartozik *Welle* is, a henger, *Walze* is henger, *walzen*, hengerít. Angolul *wheel* kerék. Ugyane tő *r* hangú változatának vélem a *Kreis*, kör, szót, melyet a német nyelvészek a *kritzeln, kratzen* rokonának tartanak, azon jelentésük alapján, hogy vonalat húz. Rokon *Kring*, kör, gyűrű, *Kranz*, koszorú, *krumm*, görbe. És hogy e szócsalád körében visszatérjek a koponya nevéhez, melyből kiindultunk, az angol *skull, scull* szintén koponyát jelent. Skeat szerint a hüvelyt, kagylót jelentő *scale, shell*, németül *Schale* rokona lenne, és egy **skel* szógyökérről származnék, melynek eredeti jelentése hasít.

Az agy német neve *Hirn, Gehirn*, a német nyelvészek szerint a *Horn*, szarv rokona. Görögül is κρανίον kranion, koponya, κάρηνον karēnon, röviden κάρα kara fej. κέρασ keras, szarv, agancs, κόρρη és κόρση korrē és korsē, halánték, fej, κεράσ keras szarvas, κορύπτω koryptō szarvával döf, κορυφή koryphē, fej, tető, csúcs, innen a korypheusok neve, magyarán : nagyfejűek. Latinul *cornu*, szarv, *cerebrum*, agy, *cernuus*, hanyatthomlok, *cervus*, szarvas. Francia származék például : *crâne*, koponya, *cor*, szarv, kürt. Mind e szók ősi rokona a héber קָרֵן qeren, szarv. Mint Gesenius is rámutatott : a német *Horn* szó svájci hegycsúcsok nevében szerepel, pl. Wetterhorn, hasonlóan a héber qeren is jelent hegyet, így Ésaiás példázatában az Úr hálátlan szőlőjéről qeren szóval nevezi a hegyet, melyen barátja annyi gonddal és reménnyel szőlőt ültetett.

A szempár olaszul *rai*. Azt mondják : *raggio*, sugár, többes száma. Arra gondolok, hogy héberül רָאָה rā'ah, lát, néz. A görög ὥραω horaō ugyanez

a szó. A főnév ὄραμα horama, látvány, a panoráma szóban lett közismert. E tő rokona a német *wahrnehmen*, *wahren*, *gewahr*, meglát, észrevesz, *Wahrsager*, a látnok, más szóval *Seher*, héberül רִאָה rō'eh; görögül ὄραος ouros, őrszem, ὄραμαι oromai szemmel tart, vigyáz; németül *Wahrschauer* — két rokonértelmű szót egyesítő — neve a rajnai tutajok őrszemének, aki a hajókat figyelmezteti. *Warte*, kilátó, *Wart*, angolul *ward*, őrszem. A francia *regarder*, néz, és *garder*, őriz, szintén ide tartoznak. Ellenben, úgy vélem, tévesen sorozzák ebbe a családba a latin *vereor*, fél szót, mondván, hogy fél annyi mint aggódva néz. *Vereor* egy másik, rokonhangzású héber szó rokona: יָרֵי jāre', fél, tisztel. Ehhez tartozónak vélem a német *ehren* és *fürchten* szokat is, melyeknek a német nyelvészek, úgy látom, nem lelik eredetét, és egymással sem kapcsolják őket össze mint azt maga a német nyelv az *Ehrfurcht* szóban megtette. Kluge szerint is a *fürchten* töve forh és a végső t hang képző. Az angol *fright* és *affray*, a francia *effrayer* is ide tartoznak. Utóbbi szokat az indogermán nyelvészek a *Friede*, béke szóból származtatják, mondván hogy a középkori latin köznyelvben *exfridare* azt jelentette, hogy kihoz a békéből vagyis megriaszt, megijeszt — érzésem szerint erőltetett magyarázat.

Másik héber és aramaeus szó, mely azt jelenti: nézni, רָאָה sēkha vagy רָאָה vagy רָאָה sākḥāh. Bizonyára rokona a német *sehen*. A német nyelvészek szerint *sehen* a latin *sequi*, követni, rokona, melynek családjába sorozzák a latin *socius* társ és a görög ἑπομαι hepomai, követni, szokat is. Die Annahme ihrer Urverwandtschaft ist unbedenklich, mondja Kluge: *sehen* also wohl eigentlich «mit den Augen folgen». Götze már nem olyan biztos e magyarázat helyességében. Véleményem szerint nem valószínű, hogy a nyelv alkotói szükségét érezték volna annak, hogy a nézés, követés és társaság fogalmának közös vagy rokon nevet adjanak. *Sequor* és *socius* rokonságában is kételkedem. A német tudósok a germán *Gefolgsman* képzetét vitték át a latin *socius*-ra. A *socius* szót inkább a héber רָאָה 'ach rokonának vélem, melyből a ragozásban רָאָה 'achī lesz. Az aramaeus nyelvben előfordul רָאָה sakh is. E szók testvért jelentenek, de a szó tág értelmében, atyafit, a család, nemzetség, törzs, népközösség tagját, embertársat is. Socialismus tehát tulajdonképpen testvériséget jelentene. Lehetséges hogy a görög κάσις kasis, testvér, szintén rokon. — Az aramaeus רָאָה sēkhā' azt is jelenti, hogy körülnéz, les, mint az őrszem, de átvitt értelemben azt is hogy vár, remél. A mint a német *Aussicht* kilátást, reményt is jelent. רָאָה sikkuj, remény, רָאָה sēkhutha körültekintés, várta. Úgy vélem, a héber sakh a tő rokona a görög δοκεῖω dokeuō, les, figyel, δοκέω dokeō, látszik, δόγμα, δόξα dogma, doxa, nézet, látszat, προσδοκῶ prosdokaō, vár, remél, καραδοκῶ karadokeō, figyel, vár. Az indogermán nyelvészek

szerint e szók δέχομαι dechomai, kapok, *decet*, illik, *dignus*, méltó, *doceo*, *disco*, tanít, tanul rokonai lennének. A héber sākḥāh tőből ered a főnév מַשְׁכִּית maskith, a kép. Rokona lehet a görög εἰκὼν eikōn, mely az ikonok nevéből közismert — az ige ἴσκω iskō, utánoz, vagyis valaminek a lát-szatát kelti. A héber sekha' tőhöz hangzásra legközelebb esik θεοσκοός thyo-skoos, áldozatnéző, mely szó azért is figyelemre méltó, mert a vallásos vonatkozású szók rendszerint ősiek.

A sākḥāh tőnek változata שֹׁאֵה sā'āh, néz, a német *schauen*. A német nyelvészek, úgy látom, nem mutatnak rá arra hogy schauen és sehen rokonok, persze a héber rokont sem említik, hanem a latin *caveo*, óvakodik, szót tartják a *schauen* rokonának. A héber sā'āh rokona a görög θεά thea, nézés, látvány, az ige θεάομαι theaomai, néz, közhasználatú származéka θέατρον theatron, németül Schaubühne, Schauspiel, Zuschauer. θεωρός theōros, a néző, talán θεά thea és az előbb tárgyalt ὥραω horaō összetétele. Ebből lett θεωρία theōria, mely eredetileg látványosságok nézését jelentette, utóbb tudományos szemlélődést, nézetet. A szóban forgó tőnek aramaeus változata דֵּבַר dēvā', néz, a latin *tueor*, néz, igéhez áll közel. Ebből ered a főnév: *intuitio*, a művészi meglátás, ahogyan Michel Angelo a márványtömbben meglátta a rabszolgát, akit belőle kifaragott. Az indogermán nyelvészek szerint is *schauen* rokona az angol *show*, mutat, vagyis megnézet. A héber שֹׁאֵה שֹׁאֵה sa'ah, sākḥāh változata שֹׁאֵה sāgach, néz. Ennek rokona lehet a német gucken, kucken.

Talán e tő további átalakulása שֹׁאֵה sāqaph, kitekint, például kihajolva kinéz az ablakon. Rokona a görög σκοπέω skopeō, σκέπτομαι skeptomai, kémlelve körülnéz, megnéz. Innen a σκέψις skepsis szó, amely tulajdonképpen körültekintést jelent. Az indogermán nyelvészek szerint e görög tő a latin *specio* rokona, a p és c hangok helyet cseréltek. De a latin *specio*, lehet a héber שֹׁאֵה ṣāphāh rokona is, mely ugyanazt jelenti mint *specio*, *specto*. שֹׁאֵה ṣōpneh jelenti az őrszemet az őrtoronyban (הַשֹּׁאֵה miṣpneh-specula) és jelenti a látnokot, aki a jövőbe lát. Rokona lehet σάφα, σαφής sapha, saphēs is, mely azt jelenti: nyilvánvaló, világos vagyis szemmel látható. Az indogermán nyelvészek szerint ép e szó eredete homályos. σαφήτωρ saphētōr, látnok. A római jósek nevének: *auspex*, *haruspex*, második tagja szintén erről a tőről való. A héber שֹׁאֵה ṣāphāh azt is jelenti: vár, remél, mint a latin *expecto*. Német rokona *spähen*, kémlel, innen a *Spion* neve. Angolul is *spy*, *espy*, néz. Franciaul: *épier*. E tőből való a latin *speculum* is, tükör. A német *Spiegel* innen vett kölcsönszó. A régi gót és izland nyelvben a tükör neve *skuggwa*, *skuggsja*, ezt, úgy vélem, a sākḥāh, sā'āh sāgach *schauen* ősi tövéből formálták. A német nyelvészek szerint *schauen* rokona *schön*, szép, amit érdemes megnézni, szemre való. (De *schön* talán egy másik szócsaládba tar-

tozik, mint később látni fogjuk.) Ellenben nem sorozzák a *schauen* rokonágába a *Schein* szót, pedig a látszat és a fény a látás fogalomkörébe tartoznak. A *Schein* szót a görög *σκία* skia árnyék rokonának mondják, melyet fentebb egy hasonló hangzású, de egészen más szócsaládba soroztunk.

A sākḥāh, néz, tövéből hajtott ki, úgy vélem a latin *scio* tud, szó is. Az indogermán nyelvészek szerint *κείω* keiō, *σκάζω* skhazō hasít, *seco*, vág, tövéből eredne, mely szók átvitt értelemben előbb azt jelentették volna hogy elkülönít, megkülönböztet, és utóbb azt, hogy tud. E kissé erőltetett magyarázzattal szemben rámutatok arra hogy az indogermán nyelvészek tanítása szerint a német *wissen*, tud, a latin *video*, lát, rokona. Görögül *ἰδεῖν* idein, *εἶδον* eidon, lát, észrevesz, *οἶδα* oida, *εἰδέναι* eidenai, tud. Ugyanezeket jelenti a héber *יָדָע* jāda^c. A görög rokonságból említésre méltók *ἰδέα* *idea*, kép és képzet, *ἱστορ* *histōr*, valaminek tudója, tanú, aki látta és tudja. Innen *historia*, megismerése és ismertetése annak ami történt és ami van. A héber *jāda^c* igéből származó főnevek elvesztették a kezdő j hangot: *דָּע* *dēa^c*, *דַּעַת* *da^cath*, tudás. A *יָדָע* *jāda^c* tő elnémult torokhanggal végződött. Családjához tartozónak vélem *διδάσκω* *didaskō*, tanít, *διδασκῆ* *didachē*, tanítás szokat, melyeket az indogermán nyelvészek a *δέχομαι* *dēchomai*, kapok, rokonának tartanak. Latin rokonok *doceo* tanít és *disco* tanul. Ezek Walde szerint *decet*, illik, *decus*, dísz, *dignus*, méltó, *dexter*, jobboldali, rokonai lennének. A német rokonok a *jāda^c* első két mássalhangzóját őrizték meg és a latin *video* szóhoz hasonlítanak: *weise*, tudós, *weisen*, megmutat, *anweisen*, tanít, *Witz*, tudás, ész, — ellenben a kezdő j (v) hangot elhagyta és a következő két mássalhangzót őrizte meg az angol *teach*, tanít. A latin *dico*, *dicere*, mond, véleményem szerint más családba tartozik, melyről később lesz szó. Nem a látás, hanem a hang világába való.

A látást jelentő sākḥāh tő hajtása lehet *δείκνυμι*, *deiknymi*, mutat, vagyis láttat, megnézet, németül *zeigen*. Talán a római jogi műszó: *dicis causa* is ide tartozik, színleges ügyletek jelzője, melyeket a látszat kedvéért kötnek.

Látást jelent *חָזַח* *chāzāh* is, mely talán a sākḥāh hangrendjének megfordításából keletkezett. A belőle képzett főnevek *חָזוֹן* *chazōn*, *חִזְיוֹן* *chizājōn*, a latin *visio*-ra emlékeztetnek, ugyanazt jelentik, látomást. A latin *vates* rokona lehet a látnok héber neve: *חֹזֵה* *chōzeh*.

Talán a sākḥāh tőből alakult *שָׁחַל* *sākhal* is, mely szintén azt jelenti: néz, szemügyre vesz; jelent okosságot is, ami körültekintés és előrelátás. Műveltető alakja jelenti azt is, hogy tanít. A főnév *שָׁחַל* *sākhal*, belátás, ész, ravaszság. Talán köze van e tőhöz a szem latin nevének: *oculus*, melyet az indogermán nyelvészek a görög *ὄσσε* *osse*, szempár rokonának tartanak, ez utóbbiról azt teszik fel, hogy eredetileg **okus* okie volt, és hogy volt

egy ősi szógyökér **oqu*, mely látást jelentett, ebből származnék a német *Auge* is. E tövet pedig az **op* tő változatának tartják, mely a görög ὄπωπα *opōpa*, láttam, ὄψομαι *opsomai*, látni fogok, ὄψις *opsis*, arc, ὀφθαλμός *ophthalmos*, szem, szóokban él, és ide veszik az ὀπή *opē*, nyílás, szót is. Lehetséges azonban, hogy ὄσσε *osse*, a szemek, és ὄσσομαι *ossomai*, látok, az előbb említett חָזָה *chāzāh* tő rokonai, úgyszintén ὀττεία *otteia*, látnoki jövőbe látás. És lehet, hogy az **oki*, **cqu* tő, melyet az indogermán nyelvészek feltételeznek, a sākhā tő változata, melyből a kezdő *s* hang elkopott.

Hasonlóképpen elkopott a שָׁחַל *sākhāl* tő első tagja a latin *calleo*, *callidus* szóból, melyek okosságot, ravaszságot jelentenek. Az indogermán nyelvészek e szókat *callum*, megvastagodott, megkérgesedett bőr, bűtyök, rokonának tartják, Ciceró egy szójátékát idézik: *callidi*, quorum tamquam manus opere, sic animus usu concalluit. Bár Ciceróban Demosthenes után a legnagyobb ügyvédet tisztelem, nem tartom valószínűnek, hogy e szó alkotója előtt az a kép lett volna, hogy az okos embernek a lelke, agya megkérgesedett. Hiszen ez inkább érzéketlenséget jelentene. A héber sēkhel, ész, kezdő *s* hangját is megtaláljuk az angol *skill* szóban, mely ügyességet, értelmet jelent. Skeat szerint e szó is, mint *skull*, a koponya neve, a *scale*, *shell*, Schale rokona lenne és a **skel* hasít, gyökérről származnék; hasít = elválaszt = megkülönböztet, ügyes, okos az aki disztinválni tud. Erőltetett magyarázat. A héber sēkhel rokonának vélem a német *schlau*, angol *sly* szót is, melynek rokonosságát a *schleichen*, lopózik, vagy *schlagen*, üt, körében keresik. A héber sakhāl tő az ősi szók kétértelműségével az okosság ellentétét is jelenti, az ostobaságot, a kezdő *s* hang kiejtésének kis változtatásával, melyet ma már nem tudunk megkülönböztetni: קָחַל *sākhāl*, ostoba. Bizonyára a jobb megkülönböztetés okáért a héber nyelv úgy is módosította a szót, hogy az *s* és *kh* hangok helyét felcserélte: קָסַל *kesel*, butaság. קָסִיל *kēsīl*, balga. Rokonnak vélem az angol *silly* szót, mely Skeat szerint a *selīg* rokona lenne, mivelhogy boldogok a lelki szegények. A német diáknyelv is kölcsön vette a héber szót: a csúfnév *Kessel* tökfilkót jelent. (Lokosch).

A látás köréből hadd említsem még, hogy vakság héberül סְנוּרִים *sanvērīm*. Azt hiszem, a latin *tenebrae*, sötétség, ugyanaz a szó. Mindkettő plurale tantum.

VII.

A fül héberül אָזן 'ōzen. Az ige הִשְׁמַע he-ezin, fülel, hall. Rokonai a görög ὠς ous, ὠς ōs, latin *auris*, mely *ausis* helyébe lépett, az *s* hang megvan az *ausculto*, hallgatódzik, szóban, *d* hanggá alakult át az *audio*, hall, igében valamint az aramaeus nyelvben is a héber אָזן ōzen helyett אֲזַנְנָא 'ūdna' is jelenti a fület. Ugyanez a szó a német *Ohr*, az eredeti *s* hangot megőrizte *Öse*, a korsó füle és a tű foka, — a német nyelvészek szerint is a szó germán ősalakja **auzan*. Ennek a tőnek hajtása *hören* is, a gót nyelvben *hausjan*, változata *horchen*, hallgatózik. Az angol *ear*, fül, és *hear*, hall, szintén ide tartoznak, — bár Skeat a *hear* szóról határozottan állítja: not allied to ear. Némely indogermán nyelvtudós szerint ennek a családnak tagja a görög ἀκούω akouō is, mely talán ἀκούσω akousō megrövidülése. Még rövidebb αἰω aiō, hall. Viszont e tő megerősödése lehet az indogermán nyelvészek szerint is αἰσθάνομαι aisthanomai, melynek jelentése általánosabb: hall, érez, észrevesz. Akik az *aesthetika* szót hallják, aligha gondolnak a fül héber nevére. Messze van az, messzebb mint Tipperary.

Az orr neve אַף 'aph, a héber nyelvészek szerint אַנְפָּ 'eneph összevonása, amire a szó aramaeus alakja אַנְפָּ 'anpā' is mutat. Az ige אַנְפָּ 'ānaph azt jelenti: szuszog, liheg, különösen az indulattól, haragjában. Az 'ānaph tő rokonai, úgy vélem, a német *schnauben* és *schnaufen*, liheg, *schnüffeln* és *schnuppern*, szaglászik, és *Schnupfen*, a nátha, az orr aktivái és passivái. A régi jó időkben a Schnupftabak is rányomta bélyegét sok orra. A mai és a régi angol nyelvben *neb* (nebb) csőr, orr. Izlandi nyelven *nef* orr. Angolul *snuff*, *sniff*, szíppant, *snuffle* orrhangon beszél. E családba tartozik az indogermán nyelvészek szerint *Schnabel* is, a csőr.

A két orrlyuk neve נְחִירַיִם nēchirājim (dualis). Ugyanez a szó a latin *nares*, görögül fordított hangrenddel ῥῖνας rhīnes, franciául pedig — ők szeretik az orrhangot — *narines*. E szók elejtették a héber szó középső torokhangját, de az visszatér *s* hang alakjában a *nasus*, *Nase*, *nose*, *nez* szókban, melyek az indogermán nyelvészek szerint is rokonai a *nares* szónak. Ennek a tőnek változata lehet *Schnauze*, *schneuzen*, *snout*, *snot* is. A héber נָחַר nāchar, liheg, horkan, rokona lehet a német *schnarren* és *schnarchen*, az angol *snore*. Talán a görög ῥέγκω , ῥέγκω rhenkō, rhenchō is, mely a hangok rendjét felcserélte, γρῶ gry, a disznó rőfögése, latinul *grundire*, franciául *groin*, a

sertés ormánya, *grogner*, rőfög, *gronder*, morog, németül *grunzen*, e hangutánzó ősi tő hajtásai. Talán *Nüster* is, az orrlyuk, mely a középső hangot t hanggal is megerősítette. Az angol nyelv még megtoldotta e szót: *nostril*, — bár az angol etymologusok ezt úgy magyarázzák hogy *nose*, orr, és *thrill*, fúr, összetétele, az orr furata.

Másik ilyen hangutánzó ősi közös tő az, amely azt jelenti: fúj. A héber nyelvben is több változata van e tőnek: פָּאַחַּ pāāh, פּוּחַ pūach, יָפַחַּ jāphach, נָפַחַּ naphach. Jelentik azt hogy lélezkik, fúj mint a tüzre hogy szítsa, elfúj mint a szél, vagy azt is hogy kileheli lelkét. E változatok közül נָפַחַּ nāphach rokonságban van az אָנַף 'ānaph tővel melyet az imént tárgyaltunk. Másik alakja נָפַשׁ nāphas azt jelenti: kifújja magát, megpihen, fellélezkik. A főnév נֶפֶשׁ nephes lehelet és lélek. Van olyan alakja is, melyben a hangok helyet cseréltek: נָשַׁף nāsaph. További változatok נָשַׁב nāsabh és נָשַׁם nāsam, utóbbiból נֶשְׁמָה nēsāmāh lehelet és lélek. A nāsaph tőnek a kezdő n hang nélkül való változata שָׁאֵף sa'aph. — Az úgynevezett indogermán nyelvekben is tarka képet mutatnak ennek a tőnek a variációi: Ilyen a német *fachen*, mely az *anfachen*, *entfachen*, tüzet szít, és *Fächer*, legyező, szókbán él. Régi német alakja *fochen*, fúj. A német nyelvészek szerint (Götze) ez a latin *focus*, tűzhely, szóból eredne és a *backen*, süt, rokona lenne. Régi német nyelven *Focher* a kovács fujtatója, héberül מַפּוּאֵחַ mapuach. De a kovács maga is e szóból kaphatta nevét: נָפַחַּ napāch. *Fauchen* és *pfauen*: fúj mint a macska. *Paus-back*, *Pfausback*, felfújtt pofa (mint mikor fúj az ember,) a régi német nyelvben *pfusen* annyi mint *schnauben*. Ide tartozik *pfeifen* és *Pfiff*, a fütty is, és *Fist*, a test másik részéből füttyülő szél. Talán *Bise* is, a süvítő északkeleti szél. Görögül φυσσα physsa fujtató, φυσσάω physsaō fúj, φύσημα pyhsēma lehelet, fuvalom, φυσίγνωθος physignathos ugyanazt jelenti mint a német *Pausback*. E tő változata, úgy vélem ψύχω psycho fúj, lehel, ψυχή psychē lehelet, lélek. A görög etymologusok, úgy látom, nem tartják φυσσάω physsaō rokonának a πνέω pneō szót, mely véleményem szerint e családba tartozik és a héber נָפַחַּ és אָנַף nāphach és 'ānaph változata, az n és p hangok helyet cseréltek benne. Innen πνοή pnoē, πνεῦμα pneuma lehelet, fuvalom, mely szóból a pneumatic kapta nevét, mivelhogy fel kell fújni, πνεῦμα pneumōn a tüdő. Ide venném a παυσωλή pausōlē szót is, mely pihenőt jelent, latinul *pausa*, úgy vélem a héber נָפַשׁ nāphas rokona és eredetileg azt jelentette mint a német *Atempause*. E családba tartozik az indogermán nyelvészek szerint is *pustula*, *pussula*, hólyag, görögül φυσσαλίς physsalis, mintegy felfúvódás, németül is *Blase*. *Fistula*, sip, füttyülő, szintén e tő hajtása lehet, bár azt tartják, hogy e szó eredetileg csövet jelentett és sip már átvitt értelme. Rokon lehet *spiro* is, lélezkik, mely alkalmasint *spiso* átalakulása, innen *spiritus*, lehelet, lélek. Ide tartozik, úgy vélem,

suffio is, füstöl, *suffimen*, füstölő, innen a *parfum* neve is — és *fumus*, füst, gőz. Ez utóbbit a görög θυμός thymos rokonának tartják, mely a lélek és indulat neve. Ez, úgy gondolom, a héber נֶשָׁמָה nēsāmāh rokona lehet. A görög άνεμος anemos, szél, a latin *anima*, *animus*, lehelet, lélek szókat az indogermán nyelvészek a szanszkrit *ani-ti* lélekzik töről származtatják, de talán van közülük a héber נֶשָׁמָה nēsāmāh szóhoz is.

Leheletet, fuvalmat jelent הֶבְהֵל hebhel is. Ennek rokonai a német *blasen*, *blāhen*, fúj, *Blase* a hólyag, *Blatter*, kis hólyag, himlő, az angol *blow*, latin *flo*, fúj, *flatus* lehelet, franciául *souffle*. Az *l* hang helyébe *r* került az angol *breath* lehelet szóban. Az angol *breeze*, német *Brise*, spanyol *brisa* szelet jelentenek. A hebhel szó *l* hangja helyébe *n* került a görög καπνός kapnos szóban, mely párát, gőzt, füstöt jelent és átvitt értelemben — éppúgy mint a héber hebhel — értéktelen hiábavaló dolgot. Habhel habhālim — vanitas vanitatum. Az *l* és *n* hang felcserélésére van más példa is e fogalom és szócsalád körében: a tüdő neve: πνεύμων pneumōn mellett πλεῦμων pleumōn is, és vannak akik az utóbbit tartják eredetinek. Ugyancsak *l* hang van a latin *pulmo* szóban, a francia *poumon* okosan elejtette a felesleges *l* hangot, mely gondot okozott az etymologusoknak és arra a feltevésre vitte őket, hogy a tüdő neve a πλέω pleō hajózik, úszik igéből származik, mivel a tüdő könnyű és úszik a vizen.

אֵד אֵד ēd, szintén leheletet, párát, füstöt jelent. Rokona lehet a görög ἀτμός atmos, αὐτμή autmē, melyek ugyanezeket jelentik, az atmosphaera szóban közhasználatúak; az ige ἀάζω aazō, lehel. A német *Atem*, *Odem* is ez a szó. Az indogermán nyelvészek e szókat az ἄημι aēmi, lehel, fúj, tőből származtatják, de ez inkább a hangutánzó héber הָוָה hāvāh, lehel, él, rokona, mellyel már találkoztunk és melynek német testvérei *hauchen* és *wehen*. Van ἀήτης aētēs is, szél, fuvalom. Talán *ventus* és *Wind* is erről fújnak. Aeolus a megmondhatója.

Visszatérek az אָנָפִי ānaph tőhöz. E tő származéka, úgy vélem, a felhő görög neve: νέφος nephos, a pára, mellyel Zeus borítja az eget. Latinu *nubes*. Az indogermán nyelvészek a héber tő helyett, melynek annyi ágát-bogát láttuk, egy szanszkrit *nabhas* szóra utalnak, mely, mint Walde mondja, egyszer fordul elő a Védákban. Warum in die Ferne schweifen? Sieh, das Gute liegt so nah. Nephos további alakulata νεφέλη nephelē mely a héber hebhel szóra is emlékeztet, latinul *nebula*, németül *Nebel*. A francia származék röviden *nue*, *nuée*, bővebben *nuage*, innen a *nuance* szó is, melyet a felhők utólérhetetlen színárnyalatai inspiráltak.

De már nagyon magasan hordjuk az orrunkat, melyről tulajdonképpen szó van. Visszatérve gondolataimmal a földre, szobámba, íróasztalomra, mely nem felhőktől hanem könyvektől borus, apró vörös chrysanthemok

szerény illata üti meg orromat. Az illat héber neve רִיחַ rēach. A német *riechen* nyilván ugyanez a szó. Kluge azt mondotta róla : ausserhalb des Germanischen nicht zu finden. Götze szerint a latin *erugere, ructare*, a görög ἐρεύγομαι: ereygomai, kiköp, okád, rokona. Nem hinném, hogy a *riechen* szó alkotója úgy képzelte hogy a virág mintegy kiköpi, kihányja illatát. A latin *erugo, ructo*, a görög ἐρεύγομαι: ereygomai egy másik héber szó rokonai : רִקַּר jāraq, רִקַּק rāqaq, aramaeus nyelven רִיק rūq, kiköp, רִק roq, nyál. Ehhez tartozik a francia *cracher* is. Lehetséges, hogy a héber רִיחַ rēach illat, rokona a latin *fragro* is, illatozik. Az orr görögül ῥίς rhis, többesszámával már találkoztunk ῥίνας rhines, az orrlyukak. Indogermán nyelvészek szerint e szó ὄρμηῆ hormē, roham, rokona lenne, — nagyon is messze ugró gondolat. A német nyelvészek szerint is *riechen* a *Rauch*, füst, rokona. Angolul *reek* füst, gőz, az ige azt is jelenti : erős szaga van. Héberül רִיחַ rūach = lehelet, lélek, szél. Rokonának vélem a görög és latin αἶρα aura szót, mely szellőt jelent, Εὐρος Euros, a délkeleti szél neve, talán ἀήρ aēr, a levegő, franciául *air*, szintén rokon. Az indogermán nyelvészek az ἄημι aēmi igéhez utalják.

בַּאֲשׁ בāʾas annyi mint bűzlik. Rokonai, úgy vélem, a latin *foeteo* és *puteo*. A latin etymologusok, úgy látom, nem kapcsolják össze e kettőt. A *foeteo* szót *fimius*, szemet, trágya, *suffio*, füstöl és a görög θύω tyhō, füstöl, áldoz, rokonának mondják. Görögül πύθω pythō rothad. E tő változata a latin *foedus* is, csúf, undorító. Az aramaeus nyelvben בַּאֲשׁ bēes jelenti a rosszat, gonoszat is. Ezzel a jelentéssel él e tő a német *böse, Bosheit* szóban, melyről Kluge azt mondotta : ein dem Deutschen eigenes Wort.

Utazásunk koponyánk körül elérkezett a szájhoz, a szó kiapadhatatlan forrásához. Héber neve פֶּה peh. Jelenti a szót is. A király szavára — ezt a héber így mondja : a király szájára. A német *Stimme* is az indogermán nyelvészek szerint a görög στόμα stoma, száj, rokona. Magyarul is szájas, aki sokat beszél, kelletténél többet. A héber peh rokona a görög φημι phēmi, szól, és latin testvére, *fari*. Hozzájuk tartoznak φήμη phēmē és *fama*, a hír, mely szájról szájra terjed, προφήτης prophētēs, próféta, aki előre mondja meg a jövendőt, φωνή phōnē, a hang. Az az egyszerű hang, melyet a levegő kifúvása a szájon ad, szolgált a hang és szó nevéül a görög és latin nyelvben, és adta a száj nevét a héber nyelvben. De rokon a francia *bec*, csőr is, latinul *beccus*, úgyszintén *bucca* száj, pofa, a francia *bouche*, és talán a német *Backe* is. Héberül פֶּה פֶּה pāʾah kiált, bóg, görögül βοή boē, kiáltás, az ige βοάω boāō. A görög ἔπος epos, szó, εἰπεῖν eipein, beszél, ὄψ ops, hang, úgy vélem, a héber פֶּה פֶּה sāphāh rokonai, mely az ajkat jelenti, és ugyancsak a beszédet. Genesis 11. fejezetének első sora, mely e könyvecske jelmondataul szolgált : Az egész föld egy ajkú vala. Latinul *savium* (suavium) ajkat és csókot

jelent. A héber saphāh közeli rokona az angol *speak* és *speech*, melyet az angol etymologusok úgy magyaráznak, hogy a *sprechen* tőből kiesett az *r* hang. Saphah jelenti valaminek szélét, szegélyt, ebben az átvitt értelemben rokona, úgy vélem, a görög *στέφανος* *stephanos*, mely szegélyt, koszorút jelent, — István névben lett közhasználatú.

A nyelv héberül **לָשׁוֹן** *lāsōn*, jelenti a testrészt és a beszédet. E szó bizonyára a **לָחַק** *lāchakh*, nyal ige rokona, ennek változata **לָקַח** *lāqah*. A görög *λεγω* *leichō* nyal, ugyanerről a tőről való. *λιχνος* *lichnos* nyalánk. *λιχνεύω* *lichneuō* megnyal. Latinul *lingo* nyal. Ide tartozik és a héber **לָשׁוֹן** *lāsōn* rokona véleményem szerint a latin *lingua* is, melyet az indogermán nyelvészek a sabin *dīngua* szóból származtatnak — durch volksetymologischen Anschluss an *lingere*, vagyis hogy a köznép gondolata tévesen kapcsolta a *dīngua* nyelv szót a *lingo* nyal igéhez. Ámde természettől is összetartoznak. A német *lecken*, a francia *lécher*, az angol *lick* stb. ugyanennek a tőnek hajtásai. A német *lecken* változata *schlecken* azt a gondolatot kelti, hogy a görög *γλῶσσα* *glōssa* is ebből a tőből alakulhatott, előhanggal megtoldva

A latin *dens*, német *Zahn*, héber **שֵׁן** *sēn*, fog, szintén ősi rokonok. A szó görög alakja *ὀδών* *odōn* és ennek aeol többesszáma *ἔδοντες* *edontes* vezette az indogermán nyelvészeket arra a feltevésre, hogy a fog neve tulajdonképpen annyit jelent mint *«evő»*, a latin *edere*, német *essen* tövéből. A héber **שֵׁן** *sēn* azonban más tőre mutat.

☞ Harap héberül **נָשָׂא** *nāsakh*. Rokona a görög *δάκνω* *daknō*. A harapófogó német neve *Zange* is erről a tőről való. Ez a *tō* kis változtatással adja a **נָשָׂא** *nāsaq* csókol ígét, mint az osztrák *Busserl*, magyarul puszi is a *beiszen* származéka. A harapás csókká fínomodott. A héber *nāsaq* rokonának vélem a latin *ausculum*, *osculum*, csók, szót is, mely a kezdő *n* hangot elhagyta, de ez a héber ige ragozásában is kiesik. E latin szót rendszerint az *os*, szájj, kicsinyítő alakjának tartják : csók annyi lenne mint szájacska.

A nyál héber neve **תְּפֹחַת** *thōpheth*, az ige **תְּפֹחַ** *thūph* vagy **תְּפֹחַת** *thēphaph*, köp. A latin *spuo*, *sputum*, a görög *πτύω* *ptyō*, *πτίζω* *ptyizō* (köpköd), *ψύττω* *psyttō*, a német *speuzen*, *speien*, *spucken*, *Speichel*, az angol *spout*, *spit* hozzá tartoznak.

Nyel: héberül **לִּוְיָא** *lū'a*. Rokona a német *schlucken*, *schlingen*. A torok **לִוְיָא** *lo'a*, rokona hangrend változással a latin *gula*, a német *Kehle*, a francia *gueule*, a latin *gulo*, falánk. E *tō* változata a német *Hals*, a latin *collus* is, melyet, úgy vélem, tévesen tartanak *κύκλος* *kyklos*, kör rokonának és származtatnak *quel, forgat szógyökérből, azért hogy az ember forgatni tudja a nyakát. Ide tartozhatik *jugulum* is, szintén a torok egyik latin neve. A héberben is van a tőnek olyan változata, mely a torokhangot az *l* hang

elé teszi : אָכַל *ākhal*, eszik, fal. A főnév מַאֲכָל *maākhāl*, étel. E szó rokonának vélem a német *Mahl*, angol *meal*, étel, étkezés szót, melyet az indogermán nyelvészek a -mal, -szor szócskával tartanak azonosnak, azt mondják hogy e szó eredetileg időpontot jelentett : einmal, egy időben, zweimal kétidőben stb. és Mal jelentette a főidőt, az étkezés idejét és végül magát az étkezést. Kissé körülményes magyarázat, és e szerint Mahlzeit tulajdonképpen szószaporítás lenne. A לֵעַ *lu'a* tőnek t végződéssel bővült változata לֵאֵת *lā'at*, fal, rokona a latin *gluttio*, a német *Schlund*. Van m hanggal végződő változat is : לֶחֶם *lāham*, lācham, eszik, fal. A főnév לֶחֶם *lechem* az étel, a mindennapi kenyér neve, lakomát is jelent. E tő rokona a görög *λαιμός* *laimos* torok, *λαιμαργος* *laimargos*, *λαμυρός* *lamyros*, falánk, az ige *λαιμάττω* *laimattō*.

A torok másik héber neve az l hang helyett r hangot mutat : גָּרְרָה *gērāh*, kettőzve גָּרְרָה גָּרְרָה *gargērāh*, גָּרְרֹת *gargerōth* jelenti a nyakat is. A gargarizálást juttatja mingyárt eszünkbe. Görögül *γαραρίζω* *gargarizō*. Hesychios említi a főnevet is : γέργερος *gergeros* = βρόγχος *bronchos*. A latin *gurgulio* és *gurges*, a német *Gurgel*, a francia *gorge* nyilván rokon. A héber szónak van ilyen alakja is גָּרֹן *gārōn*. Ebbe a családba tartozik a német *Kragen* és *Rachen*, az angol *craw* is.

Aramaeus nyelven עֵינָא *'unqa* a nyak neve. A bibliában עֵינָא *'ānāq* nyaklánc. E szók rokonai a német *Nacken*, *Genick*, a francia *nuque*, az angol *neck*. A régi angolszász *hnecca* még megőrizte a kezdő torokhangot, úgyszintén az izlandi *hnakki*, az ónémet *hnacch*. Egyes nyelvjárásokban ma is él még *Anke*. Ide tartozónak vélem a görög *αὐχὴν* *auchēn*, nyak szót is, mely a hangok rendjét felcserélte. De köze lehet e tőhöz a latin *angina* szónak is, mely fojtogató torokfájást jelent. E tő rokona alkalmasint a héber חָנָא *chānaq*, fojtogat, testvére a latin *ango*, szorongat, fojtogat, görögül *ἄγχω* *anchō*, a főnév *ἄγχονη* *anchonē* megfojtás, kötél általi halál, kötél. E tő származéka a latin *angustus*, szűk, *angor*, szorongó félelem. Héber változat אָנָא *'ānaq*, félelmében kiált, nyög. A német *Angst*, a francia *angoisse* e tő hajtásai. De rokon a német *eng* is. A nyak a test szűkülete. Ez adta nevét a palack nyakának is. Az indogermán nyelvészek szerint is rokona e szócsaládnak *ἄγχοῦ*, *ἄγγι* *anchou*, *anchi* közel, mellett — tulajdonképpen azt jelenti : szorosan. Amint a francia *près* is tulajdonképpen annyi mint *pressé*. Ígyképpen e tő változata a német *nahe*, az angol *nigh* is. *Nachbar*, a szomszéd, aki a nyakunkon van.

A nyak másik héber neve עֵרֶף *'ōreph*. Rokona a latin *cervix*, melynek az indogermán nyelvészek nem lelik családját és úgy próbálják magyarázni, hogy *cerebrum*, agy, és *vincire*, megkötöz, összetétele, vagyis hogy a nyak odaköti a fejet a testhez, nehogy az ember

elveszítse. Ami különben egy szórakozott etymologussal könnyen megeshetnék.

A hát héber neve גב gabh messze ágazó tőből származik. Latinul *gibbus*, *gūbber*, görögül κῤυφος kyphos, ὕβος hybos, púp, ὕβος hybos púpos, héberül גבב gibbēn. Rokon, úgy vélem, *supinus*, *suppus*, ὕπιος hyptios is, melyek azt jelentik: hátán fekve, hátra hajolva, *suppo*, hátra fektet. Héberül גבב sākhabh jelenti azt hogy fekszik, latinul *cubo*, zengőbb változata *cumbo*. A héber sākhabh jelenti azt is hogy lefekszik úgy hogy fel sem kel többé, meghal, latinul *occumbo*, és jelenti az asszonnyal való hálást is, mint a latin *concumbo*, innen *concupina*, az ágyas. A latin etymologusok a *cubo*, *cumbo* szónál κῤυβη kymbē, edény, *Humpen*, korsó rokonságát említik, de ezek a már tárgyalt גב gabh tőhöz állnak közelebb. A héber גב gabh változata גב gav, גב gāv, melyekben feltűnik a v (u) hang, mely az említett görög és latin rokon szókban dominál. Héberül גבב gūph pedig testet jelent. De az *a* hangot megtaláljuk a latin *abs*, görög ἄψ aps, hátra, szókban. Úgy vélem, a héber gabh rokona az angol *back* is, mely a hangok rendjét megfordította. Hasonlóan a német *Buckel*, *Puckel*, melyet, úgy vélem, tévesen származtatnak a latin *buccula*, pofácska, száj, szóból; ide tartozik *Backe* is abban a jelentésben hogy Rückenstück — ily összetételekben: *Arschbacke*, *Hinterbacke*, és az angol *bacon*, sonka, tulajdonképpen a hájas hátrész, *Speck*. Ide tartozik, úgy vélem, a görög πυγή pygē, *πυγαίον* pygaion, hátulsó, melyet aligha lehet a *πυγμή* pygmē, ököl, szóval azonosítani vagy a *pungo*, döf, rokonának mondani, nem arra való. A német nyelvtudósok azért jutottak erre a gondolatra, mert a *Steisz* szót is a *stosen* igéből származtatják, ami szintén nem valószínű. Azt a magyarázatot sem tartom valószínűnek, hogy *Steisz* a *stutzen* rokona lenne és eredeti értelme az volna: *abgestutzter* Körperteil. Nem hallottam arról, hogy akár embernek, akár állatnak ezt a testrészét megnyirbálják. Miféle circumcisio ez? A német *Steisz* inkább a héber טש sēth szóhoz áll közel, mely ugyanazt jelenti. Ha már itt tartunk, legyen szabad megemlíteni, hogy ősrokonok a héber טש tit és a német *scheissen*, melyet az indogermán nyelvészek a *scheiden* és *schneiden*, σχίζω schizō és *scindo*, hasít, rokonának tartanak. Úgyszintén a héber טש chārā' és a görög σκῶρ skōr és a latin *excrementum*. E görög és latin szókat a *κρίνω* krinō és *cerno*, elválaszt, megkülönböztet igékkel hozzák összefüggésbe, de nem gondolom helyénvalónak hogy a decretumot az *excrementum* mellé tegyék. A héber טש dōmen szónak, mely szintén a sarat jelenti, rokona a latin *contamino*, beszenyez (ezt általában a *tango*, érint szóból származtatják) és ennek átvitt értelmű változata *temno*, megvet — a megvetésnek drasztikus kifejezése az eredeti szóval ma is el-elhangzik. Az indo-

germán nyelvészek a *temno* szót a német *stampfen*, tapos, rokonának tartják.

A hátnak másik héber neve אַחֹר *achōr*. Rokon szó a görög ὄρος *oros*, mely a hátulsót jelenti — az indogermán nyelvészek szerint ὄρος *oros*, hegy, rokona, mivelhogy szintén domború, mint Boisacq mondja: extrémé proeminente, a kimagasló végtag. Rokon οὐρά *oura* is, far, hadsereg hátvédje. Az indogermán nyelvészek szerint is e szók rokona a német *Arsch*. Ide tartozhatik a francia *arrière* is, melyet *ad-retro* szóból származtatnak. Rokon lehet a német *kehren*, megfordít, is: *kehrte euch* hátra arc. Talán merészebb feltevés hogy e fő hajtása fordított hangrenddel a német *Rücken*, hát, is. Emlékeztetek arra, hogy רֹאשׁ *roš* jelentette a fejet, kezdetet, ἀρχή *archē*, valaminek elejét — a rokon hangokból, fordított rendben alakított אַחֹר *achor* jelenti a hátsó részt, véget.

Rokon hangokból alakult a יָרֵךְ *jārēkh* szó is, mely szintén jelenti a hátsó részt, combot, tomport, ágyékot, oldalt. Ismeretes a bibliának e kifejezése, mellyel Jákob ivadékát jelzi: akik az ő ágyékából származtak. Ezért gondolom, hogy e héber szónak köze van a görög ὄρχις *orchis* szóhoz, mely a herét jelenti. Mikor Ábrahám megesketi szolgáját, hogy ne a Kanaaneusok leányai közül, hanem Ábrahám hazájából és rokonságából hozzon feleséget Izsáknak, a szolgálta úgy esküszik hogy kezét Ábrahám tompora alá teszi. Mikor elközelgetének Izráel halálának napjai, elhivatá az ő fiát Józsefet, s monda neki: tedd a kezedet tomporom alá, kérlek, ne temess el engem Egyiptomban, vígy ki engem innen és temess el atyáim sírjába. És megesküvék neki József. A latin *testis* is herét és tanút jelent. Úgy vélem a héber יָרֵךְ *jārēkh* és a görög ὄρχις *orchis* rokona ἔρκος *orkos*, az eskü görög neve. Nem hinném, hogy aki az eskünek e nevét adta, a kerítést jelentő ἔρκος *herkos* szóra gondolt volna, mint az indogermán nyelvészek. Rokonnak vélem a latin *juro*, esküszik, szót is. De a héber יָרֵךְ *jārēkh* esekh is a herét jelenti és lehetséges hogy a görög ὄρχις *orchis* a középső hangot r hanggal cserélte fel. A görög ἰσχίον *ischion*, és ἰξύς *ixys* pedig ágyékot, csípőt jelentenek.

Most forduljunk ismét előre. A női emlő neve דָּד *dad*, változata דָּדָא *sad*, aramaeus nyelven דָּדָא *thad*; a duzzadó tőgyet jelenti זֵית *zīz*. Nyilván rokon szók a görög τιθής *titthos*, mellbimbó, τίτην *titthē*, τίτηνη *tithēnē*, dada, θήσθαι *thēsthai* szopik, (ezek rokonának mondják a τέτην *tēthē*, nagymama, τέτις *tēthis*, Tante, szókat is), a latin *dida*, az olasz *tetta*, *tettare*, a francia *tette*, *téton*, *téter*, a német *Zitze* és *Tüttel*. Az indogermán nyelvészek azt gondolják, hogy a latin és a román nyelvek a germánból kölcsönözték e szókat. Azonban éppen efféle szóknál valószínű az ősi rokonság. Héberül מָעָה *māçah* szopik, változata מָעָע *māçaç*. Görögül μαστός

mastos, μαζός mazos emlő. Ezt az indogermán nyelvészek nem hozzák kapcsolatba a nyilván rokonnak tetsző μύζω μυζάω myzō, myzaō, szopik, igével, hanem utóbbi a német *Schmutz*, szenny és az angol *mud*, iszap rokonának tartják, előbbi pedig a *madeo*, nedves, *mattus*, részeg, *māsten*, hizlal, *Mus*, *Gemüse*, kása, főzelék rokonának vélik, sőt családjába sorozzák a *Messer*, kés, μέσσα mezea, himvessző szokat is, ami kissé szedett-vedett rokonság. Az emlő μαζός mazos nevéhez mégis csak közelebb áll a héber מָצָה māḩāh, szopik. A kebel másik héber nevének : חֹב chōbh rokona lehet a dallamosan bővült κόλπος kolpos. Hasonlóan a héber חֹב chōbh vétek, adósság, rokona a latin *culpa*, melynek nem lelik hozzátartozóit. A görög κόλπος kolpos, kebel, rokona *golf*, öböl, Meerbusen. Megemlítem, hogy a nem ide tartozó labdajáték név : *golf* skót kiejtése *gouf*, tehát szintén l hang nélkül.

A szív héberül לֵב lēbh. Talán merészen hangzik, hogy e szónál a német *Leib* és *Leben* szókra gondolok. De a német nyelvészek e szokat a *bleiben* marad és *kleben* ragad rokonának tartják, melyek jóval távolabb esnek. A szív, a test éltető része, inkább adhatta nevét a testnek — pars pro toto — és az életnek. Talán erről a tőről való a máj német neve is : *Leber*. A máj héberül קֶבֶד kābhēd, rokona a görög ἥπαρ hēpar, melynek genitivusa mutatja a tő záró t hangját : ἥπατος hēpatos.

A has neve בֶּטֶן beten, rokonának vélem a latin *venter* és a német *Wanst* szokat. Az indogermán nyelvészek e szók rokonságát a latin *vesica*, húgyhólyag, a szanszkrit *vastih*, húgyhólyag, *vanisthuh* bél szók körében keresik. A test belsejét jelenti קֶרֶב qerebh, talán rokona a régi germán nyelvekben anyacöl, testet, hasat jelentő *hrēf*, *hrif*. Ezek rokonának tartják a latin *corpus* szót. A hasnak másik neve אֵיל ul a latin *alvus* rokona, már találkoztunk vele az אֵהֶל ohel, Höhle, hohl atyafiságában. E családhoz tartozik a görög κοιλία koilia is, mely szintén a hasüreget jelenti, ehhez áll közel a héber כִּלְיָה kiljāh, a belső részek és különösen a vese neve. Latinul *ilia* a belek neve, aramaeus nyelven חַלְחֹלֶת chalhōleth, görögül κόλον kolon. Hasat jelent קֶרֶשׁ kērēs is, ennek rokona lehet a görög γαστήρ gastēr, melyet az indogermán nyelvészek a γέμω gemō, tele van, meg van rakva, γόμος gomos, hajórakomány szók rokonának tartanak. De a héber és aramaeus kērēs rokona lehet a német *Gekröse* is, mely a beleket jelenti. E szókörbe tartozik az aramaeus כְּרוּכָא kērūkha, bél, is. Az ige כָּרַח kārah jelentése : körülteker, illik a tekergőző belekhez. Ezt a szót megtaláljuk a római *haruspex* nevében is, aki a beleket nézi és azokból jósol. Rokona a latin *hira*, bél, is. Ennek rokona az indogermán nyelvészek szerint is a görög χορδή chordē, bél, húr. A német nyelvészek szerint ide tartozik *Garn* is, mely ma fonalat jelent. Götze így mondja : als Grundbedeutung ergibt

sich : aus Därmen gedrehtes, bélből sodort. Kluge szerint : Das ältere Germanische besitzt eine Reihe an Garn anklingende Worte im Sinne von Eingeweide, Darm. Vielleicht — mehr läßt sich nicht sagen — liegt allen unter Garn behandelten Worten eine Wurzel ghar=drehen zu Grunde. A héber nyelvben megtaláljuk úgy a bél mint a sodor teker jelentést a קָרַךְ kārach szótörzsben. Lehetséges, hogy ugyanarról a szótörzsről, amelyről a héber nyelv a kérés, has szót vette, származik a görög καρδία kardia is, mely nemcsak szívet jelent, hanem gyomrot is és belsőt általában. Ide tartozik tehát a latin *cor*, *cordis*, is, a francia *coeur*, a német *Herz*, az angol *heart*. Hogy *Herz* a *credo*, hinni, rokona lenne, mint német nyelvtudósok vélik, alig hihető.

A test belsejét, hasat jelenti מֵעָה mē'eh is. Rokona lehet a német *Magen*, az angol *maw*.

A kéz héber neve יָד jād. Rokonának vélem a német *Hand* szót, melyet a német nyelvészek sajátos germán szónak tartanak. Rokonának mondták a *Hund*, kutya és az angol *hunt* vadászni, szókat, azon az alapon, hogy a kéz, a kutya és a vadász is «fogd meg». Mások szerint a *Hand* szó eredeti jelentése : tíz. Figyelemre méltó, hogy a héber abc-ben jod a tizedik betű neve és mint számjegy tizet jelent. *Hand* fajtát is jelent : *allerhand*, mindenféle. A héber nyelvben a jobbkez neve יָמִין jāmīn, és a faj, fajta neve מִין mīn. Ennek a tőnek rokona lehet a latin *manus*. A francia *main* szóban újra életre kelt a héber jāmīn *i* hangja. Az indogermán nyelvészek a latin *manus* szót a germán *Mund* szóval hozzák összefüggésbe, mely védelmet jelentett és a *Vormund*, gyám, *Mündel*, gyámolt, védenc szókban él. Tenyeret, markot jelent a héber קַף kaph. Rokona a görög γύη gyē, mely csak összetételekben fordul elő : ἔγγυος engyos, kezes, ἐγγύη engyē, kézfogó, ἐγγυάω engyaō szószerint : kézbesít, átad, zálogul, feleségül. A zend nyelvben *gav*, kéz. A héber kaph rokonának vélem a latin *capio*, megfog, megmarkol szót is. Mégis csak közelebb áll a marok mint *caput*, a fej fogalmához, melyhez az indogermán nyelvészek sorozzák. Rokon a szanszkrit *kapatī* maroknyi, a görög κόπη kōpē, a latin *capulus*, markolat, ezt jelenti a német *Handhabe* is. E tő változata lehet a német *haben*, a latin *habeo* is, eredetileg azt jelenthették, hogy a markában tart. A német nyelvészek szerint *haben* a *heben*, emel rokona lenne, de ez, úgy vélem, más családba tartozik, melyről később lesz szó.

פֶּס ephes a láb talpát jelenti, פֶּס pas tenyeret is, talpat is jelent. Rokona a latin *pes*, a görög πῆξα peza és πούς pous, a német *Fusz*, az angol *foot* a francia *pied* stb. De rokon a francia *patte*, a német *Pfote* is, melyeket az indogermán nyelvészek, úgy látom, nem kapcsolnak össze a láb nevével, noha jelentés és hangzás egyaránt valószínűvé teszik a rokonságot. Bizo-

nyára rokon a héber פָּשַׁע *pesa'* is, mely lépést jelent, a latin *passus*, a francia *pas*. Az ige פָּשַׁע פָּסַע *pāsa'*, lép, megy, olaszul *passare*, franciául *passer*. A latin etymologusok a *passus* szót a *pandere*, szétterpeszt, igéből származtatják, mondván hogy a lépésnél az ember szétveti a lábát. A *pando* igével már találkoztunk, láttuk, hogy a héber פָּתַח *pāthāh* rokona. De *passus* jelenti a láb nyomát is. Rokon lehet *spatior*, sétál, a német *spazieren* is. E szót a latin *spatium* szóhoz szokták fűzni, mely teret, kiterjedést jelent. פָּס *pas* és פָּשַׁע *pesa'* családjával rokon בִּישׁ *būs*, tapos. Úgy látszik ennek magánhangzója él a görög πούς *pous* szóban. Héber változata בָּאָת *bā'at*, tapos, rüg, aramaeus nyelven בָּעָא *bē'aʿ* is. Görög változatai: πατέω *pateō* lép, tapos, πάτος *patos*, lépés, út. Ez utóbbi jelentése él a német *Pfad* szóban, ösvény, angolul *path*. Lépést jelent a görög βαδίζω *badizo* is, lépésben: βάδην *badēn*, a főnév βάσις *basis*, lépés és amire lépünk: alapzat. Rokon lehet a német *Boden* is, angol *bottom*, görög πυθμήν *pythmēn*. Az indogermán nyelvészek e körbe sorozzák a *fundus* szót is. A βάσις *basis* szót általában a βαίω *bainō*, lép, megy igéből, származtatják, melyben a *tő* záró *s* hangja elkopott. A ragozásban a *n* hang is kiesik, ami arra enged következtetni, hogy nem tartozik a *tő*höz. A héberben is van ilyen változat: בִּיא *bō' jōn*, Rokona lehet a francia és olasz *va* is. Az indogermán nyelvészek a βαίω *bainō* valamint a latin *venio* igét a szanszkrit *gāmati*, megy, a német *kommen* és *bequem* rokonának tartják. A héber פָּסַח *āphas* jelenti azt is, hogy megszűnt, vége van, nincs többé. A francia *passé*, a mult, és a francia tagadó szócska *pas* talán ugyanennek a *tő*nek a hajtásai. A láb talpát, az aramaeus nyelvben bokát is jelentő פָּסַח *ephes* szóhoz fűződik a német *Fessel*, béklyó, görögül πέδη *pedē*, latinul *compes*. E szótörzshöz tartozik a héber פָּסַח *pisseech* is, sánta, rokona a francia *boiter*, *boiteux*.

שׁוֹק *sōq* combot jelent. Rokona az angol *shank*, a német *Schenkel* és *Schinken*. Bizony még a sonkának is héber rokon neve van. Az alsó láb-szár neve קָרַע *kērā'*, dualis קָרַעִים *kērā'ajim*, a latin *crus* rokona. A héber ige קָרַע *kārā'* azt jelenti: letérdel, térdre borul. Talán ennek változata קָנַע *kāna'*, mely ugyanazt jelenti. E *tő* hajtása lehet a görög γόνυ *gony*, γνῶξ *gnyx*, térd, ἰγνύα *ignya* térdhajlat, γωνία *gōnia* pedig hajlatot, szögletet, sarkot jelent és a geometriában lett közhasználatú. A héber *kāna'* ige jelenti a térdre kényszerítést, alávetést, megalázást is, a görög γουναζομαι *gounazomai* annyi mint térdre borul, valakinek térdét átfogva könyörög hozzá. Θεῶν ἐν γούνασι κεῖται az istenek térdén fekszik még a jövőendő. De egyszer majd elindul útjára és nem lehet feltartóztatni. Latinul *genu* a térd, franciául *genou*, németül *Knie*. Ide tartozik *knicken* is, olyan megtörést jelent mint mikor a térd összecsuclik. Talán rokon κνήμη *knēmē* is,

az alsó lábszár, lábikra neve. A k̄ara' és k̄ana' tő mellett van még egy harmadik változat is, melyben a középső hang l: κ̄αλον k̄olon, lábszár, térd, σ̄κ̄ελος skelos, comb, lábszárcsont, σ̄κ̄ελις skelis, sonka, németül a hentesek nyelvén *Keule*. Ide tartozhatik a latin *clunis*, hátulsó, a görög κ̄λόνις klonis, farsont, κ̄λόνιον klonion csipő.

A térdnek másik héber neve כַּרְכַּר berech. Talán rokona a latin *braca*, angol *breeches*, a térdnadrág neve, az izlandi brōk, comb, nadrág. A térd héber nevével való rokonság van annyira valószínű, mint az indogermán nyelvészek ama feltevése, hogy a *breeches* a *Burg*, vár szó rokona. Vagyis hogy aki a nadrágnak e nevet adta, így gondolkodott volna: my house my castle — meine Hose meine Burg.

VIII.

Úgy látom, a nadrág közönséges német nevét, *Hose*, nem hozzák összefüggésbe a *Haus* szóval, pedig, azt hiszem, inkább összetartoznak mint a *breeches* és a *Burg*. A *Haus* szó, mint láttuk, eredetileg födelet jelentett, *Hose* pedig takarót, közös ősi rokonuk a héber קָסָה *kāsāh*, beföd, betakar. Ebből ered a főnév קְסוּתָה *kēsūth*, takaró, ruha. A sváb nyelvjárásban *Hász* ruha. Durva takarót jelent *Kotze*. A csuha németül *Kutte*. Kabát angolul *coat*. A francia *cotte* szoknyát, munkásnadrágot jelent. Ide tartozhatik *Kittel* is, ing, szoknya. A fejét takarja, védi a kalap, *Hut*, angolul *hat*. A német *Hut*, *hüten*, oltalmat is jelentenek, e tőnek átvitt értelmű hajtásai. Latinul *cassis*, sisak. Görögül κασᾶς *kasas* a lovasok bő köpenye, mely a ló hátára is ráborult. Ugyanebből a tőből sarjadt *cutis*, a bőr neve is, a test eredeti takarója. Görögül σκυτος *skytos* vagy κυτος *kytos*, utóbbi takarót, pajzsot is jelent, latinul *scutum*. A bab, borsó hüvelyének francia neve *cosse*, németül *Schote* szintén ennek a törzsnek hajtásai. Ide tartozhatik a görög ἔννομη *hennymi* is, betakar, felöltöztet, az indogermán nyelvészek szerint is az igető ἔς- *hes*, mint azt a ragozás is mutatja, ez pedig a *kāsāh* elkopott alakja lehet. Viszont megerősödött a tő az ἐσθῆμα *esthēō* igében, mely szintén azt jelenti : felruház. ἔσθημα *esthēs*, ἔσθημα *esthēma* ruha. A héber nyelvben is van ehhez hasonló változat : אָטָה *‘ātāh* betakar, felöltöztet. Találkozunk a héberben is a fentemlített קְסוּתָה *kēsūth* olyan alakjával, melyben a kezdő torokhang elkopott : כְּסוּתָה *sūth*, ruha. A latin nyelv e tő kezdő torokhangját v hanggal cserélte fel : *vestis*, *vestio*, — franciául *vêtir*, *vêtement*. A német *Weste* értelme idővel a mellényre szorult.

«Izráel pedig minden fiánál inkább szerette Józsefet, mivelhogy vén korában nemzette vala őt, és cifra ruhát csináltat vala néki». A ruhának, mellyel József csodálatos története kezdődik, héber neve : קֹתֶנֶת *kuthoneth*. Az indogermán nyelvészek szerint ezt a sémita szót vették kölcsön a görögök a χιτών *chitōn* nevéül. A római *tunica* is ugyanez a szó, fordított hangrenddel. Inkább ősi rokonságra gondolok. Legalább is a biblia ugyanezzel a szóval nevezi azt az ős ruhát, melyet az Úr csinála Ádámnak és az ő feleségének, mielőtt kiűzte őket Éden kertjéből. E szó származéka a német *Kattun* is, a pamutzövet neve, és ami még fontosabb, a pamut neve : *cotton*, *coton*. Aramaeus nyelven כִּתּוֹן *kithon* kender, len.

Kender, len egyik héber neve **הַפֶּשֶׁת** pišteh talán a német *Bast* szó ősi rokona. A német nyelvészek szerint *Bast*, mely háncsot, rostot jelent, az olasz *basto*, nyereg, és *bastard*, fattyú rokona lenne, de e szók jelentése nagyon távol esik. Az indogermán nyelvészek héber eredetű kölcsönszónak tartják a görög **βύσσος** byssos szót, a finom vászon, gyolcs nevét, héberül **בִּיץ** būç. Ugyancsak héber eredetűnek ismerik el a görög **σάκκος** sakkos, latin *saccus* útján elterjedt zsák szót, héberül **שַׁק** saq, mely durva ruhát is jelentett. Mikor Józsefet eladták testvérei és elküldték a vérbe mártott cifra ruhát atyjukhoz, Jákob megszagatta ruháit és zsákba öltözött és gyászolta az ő fiát sokáig. E szó rokona lehet a latin *sagum* is, mely durva szövetből készült katonaköpenyt jelent, görögül **σάγος** sagos, e szókat kelta eredetűnek tartják. Fonalat, vásznat, többesszámban ruhát jelent **בַּד** bad. Hesychios szerint **πάτος** patos Hera ruhájának neve. **πάσσω** passō ige szövést, hímzést is jelent, **ἐμπάσσω** empassō, beleszó. Talán a héber bad rokona a régi német *Wat* is, mely szövetet, ruhát jelentett. Ez a ma már nem használatos szó él a *Leinwand* második tagjában, eredetileg *linwat*, így mondják a német nyelvészek. Rokonnak vélem a *Gewand*, ruha szót is, melyet a *wenden* és *winden* szóból származtatnak, ámde a ruha nincs eredettől fogva kifordítva. Ide tartozhatik az angol *weed* = ruha is, elavult szó. Talán **בַּד** bad változata **מַד** mad, mely szintén ruhát jelent. Rokona lehet a latin *mantum*, kicsinyítve *mantellum*, németül *Mantel*, franciául *manteau*.

אַתָּפָה ‘ataph is azt jelenti: ruház, takar. A főnév **מַאֲתָפָה** maätaphäh. E tő rokonának hangzik a német *Stoff*, francia *étoffe*, posztó, *étoffer*, *ausstaffieren*, kiruház. Rokon lehet a görög **τάπης** tapēs, **τάπις** tapis is, takaró, szőnyeg. A héber ‘ataph betakar szóval való rokonsága valószínűbb mint a *tempus* és *templum* szókkal való rokonság, melyet az indogermán nyelvészek említenek. E görög szó modern származékai a francia *tapis*, a német *Teppich* és a *tapéta*.

Takarót, köntöst jelent **גְּלִימָה** gēlōm is, aramaeus nyelven **גְּלִימָה** gēlīma. Rokona lehet a görög **χλαμός** chlamys. Talán a német *Helm* is, a sisak, mely a fejet takarja. Talán ennek a tőnek változata **שַׁלְמָה** salmāh is, és más hangrenddel **שַׁלְמָה** simlāh, ruha. A görög **εἴλυμα** eilyma, takaró, az **εἴλω** eilyō igéből származik, melynek két jelentése van: az egyik az hogy gurít, evvel már találkoztunk és láttuk hogy a héber **גָּלַל** gālal rokona, a másik jelentése betakar, és főntebb találkoztunk a héber **גָּלָה** gālāh igével, mely az ellenkezőt jelenti, azt hogy feltakar. Ismét példa arra, hogy az ősi szó magában foglalja az ellentéteket. **ἐλμος** elymos, **ἐλυτρον** elytron borítékot, tokot jelentenek, utóbbinak ilyen alakja is van: **γέλουτρον** geloutron. (Hesychios). Ehhez a családhoz tartozik a latin *velo* betakar, *revelo* feltakar, *leleplez*, *velamentum*, takaró, ruha, *velum*, takaró, függöny, vitorla. A héber **קָלַע** qela‘ is függönnyt és vitorlát jelent. Ide tartoznak

a latin *valvolae* is, a hüvelyesek. Aramaeus nyelven גְּלִימָא gēlīma nemcsak köpenyt, hanem hüvelyest is jelent, és קַלְעִילִין qal'ilin is, hüvelyes. A héber קָלִי kēli többek között ruhát is jelent. A görög χλαίνα chlaina, χλανίς chlanis takaró, ruha, bizonyára szintén ide tartoznak. A latin *laena* szót ezek rokonának tartják. κολός koleos a kard hüvelye. E családba tartozónak vélem a latin *galea* sisak szót is, melyet γαλέη galeē nyest, glis, mormota rokonának tartanak és onnan kapta volna nevét, hogy ezek bőrből készült. E törzsnek német családja: *Hülle*, a takaró, *verhüllen* és *enthüllen*, eltakar és leleplez, *Hülse*, a hüvely. Ide tartozhatik *Schleier* is, a fátyol, melyet a német nyelvészek a *schleppen* szóval hoznak összefüggésbe, de más a fátyol és más az úszály. E tő változata *Schale* is, mely gyümölcs, tojás héját, takaróját jelenti, kagylót is. Angolul *shell*. Ide tartozónak vélem a korpa német nevét is: *Kleie*, melyet a német etymologusok *kleben* ragad rokonának tartanak. A német *hüllen*, eltakar, rokonának tartják a *hehlen*, elrejt, szót is. Így ehhez a szótörzshöz tartozik a latin *celo* is, elrejt, *occulo*, eltakar. Mint a גְּלוֹם gēlōm szó, mellyel e szócsalád körében elindultunk, *m* hanggal végződik *clam*, rejtve, titokban. Héber *m* végű igetű: עָלַם 'alam, elrejt, takar. Talán ennek változata, az *m* hangot *p* hanggal cserélve fel, a görög κάλυπτο kalypō, eltakar, elrejt. κάλυμμα kalymma, fátyol. κάλυφος kalypchos héj, hüvely, kagyló. Curtius szerint e tőből származik *clipeus* is, a római katona mellpajzsa. Szerényebb hajtása az angol *glove*, kesztyű. Az aramaeus גּוּל gōl, ruha, bővebb alakja גּוּלְתָא gultha köpeny pedig a német *Kleid*, angol *cloth* szókra emlékeztet, melyeknek az indogermán nyelvészek nem lelik családjukat. A héber חָלַץ chālaṣ ige jelenti azt is, hogy felövez, azt is hogy leveti a ruhát, cipőt. A főnév מַחְלָאֶחַח machālāḥāḥ ünneplő ruha.

אַבְנֵת 'abhnēt a papok öve. A rómaiaknál *offendix* a szalag vagy szíj, mely a pap süvegét az állához kötötte. De a biblia is a süveggel együtt említi az abnēt szót. Az *offendix* rokonának tartják az indogermán nyelvészek a német *Band* és *binden* szokat, melyek a héber abhnet szóhoz még jobban hasonlítanak. Változata a latin *balteus* is, a római katona derékszíjának neve.

חָגָר chāgar is azt jelenti: övez, חֲגוֹרָה chāgōrāh, מַחְגוֹרֶת machāgoreth, öv, kötény. Talán e tő hajtása a német *Gurt*, *gürten*, melyet a *Garten* rokonának tartanak, és a *Schurz*, *Schürze* melyet a *kurz*, latin *curtus*, szóból származtatnak: *gekürztes* Kleidungsstück. De habár napjainkban úgy történt, hogy a hosszú szoknya rövidült meg fokozatosan és végül short lett belőle, mégse gondolnám, hogy eredetileg is előbb volt a schleppes szoknya mint a fügefalevél és hogy a kötény úgy keletkezett, hogy feltúrték a szoknyát. Ide tartozhatik az angol *skirt*, *shirt* is, szoknya, ing.

A hunda héber neve אֲדֵרֶת adereth bizonyára összefügg a görög δορά dora, δέρμα derma, δέρος deros, δέρρις derris szókkal, melyek bőrt jelentenek. A ruhának közönséges elnevezése a bibliában בֶּגֶד beged talán βαίτη baitē

rokona, ez a pásztorok kecskebőrből készült ruhájának thrák neve. Rokonának mondják a német *Pfeid* szót, mely az osztrák-bajor nyelvjárásban inget jelent. Talán קָבֵד beged megrövidült alakja בַּד bad, melyről előbb szoltunk.

E fejezetet a קָסָה kāsāh tővel kezdtük. Emlékeztetek arra, hogy fordítottja סָחָח sākħakh szintén azt jelenti: fed, takar, és a latin *tego* rokona. De סָחָח sākħakh azt is jelenti: sző, fon, és ebben a jelentésben a latin *texo* rokona, mely a *textil* szóban lett közhasználatú. A *texo* igét az indogermán nyelvészek a görög τέκτων tektōn, ács, kézműves, τέχνη technē mesterség, művészet, a szanszkrit *tákṣan* ács, a zend *taša*, balta, a latin *taxus*, német *Dachs*, borz családjába sorozzák. De Walde is megjegyzi: Doch klafft zwischen den Bedeutungen «zimmern» und «weben» ein kaum überbrückbarer Unterschied. Nyilván közelebb áll a *texo* szóhoz a héber sākħakh és ennek kétféle jelentése, fed és sző, *tego* és *texo* összefonódik, ha arra gondolunk, hogy ágakból, vesszőből fontak födelet, sátortetőt, de kerítést és falat is, úgy hogy az ács ősi neve is e családba tartozhatik. Talán rokon magának az ágnak, gallynak סֹחַ שֵׁן sōkh neve is. Figyelemre méltó, hogy a német nyelvben is *Zeug* szövetet jelent, *Zweig* pedig ágat. A *Zeug* szót a német etymologusok a *ziehen* igéhez kapcsolják, noha jelentésük nem illik össze, a *Zweig* és az angol *twig* szót pedig a számnév: *zwei* rokonának tartják. Hogy Götze idézzem: Verwandtschaft mit der indogermanischen Sippe des Zahlworts zwei ist sicher, *Zweig* ist ursprünglich Gabelung. Nem merném ezt ily határozottan állítani, még ha Brugmann mondja is. *Texo* rokonául említik az indogermán nyelvészek a *Docht*, kanóc szót, mely eredetileg fonalat jelenthetett. A *Tuch* szót, mely valószínűleg e családhoz tartozik, nem tudják hová sorozni. Az angol *duck* a tengerészek nyelvén vitorlavásznat jelent. A *Tuch* szó kezdő *t* hangja arra emlékeztet, hogy héberül טָוֵה tāvāh is azt jelenti: fonni. A régi angolszász nyelven *tow-hūs* a fonó. Rokon a német *Tau*, kötél, is. Úgy vélem, a latin *suo*, varr, angolul *sew* is inkább e családhoz tartozik, mint a görög *κασσῶ* kassyō, megtalpal, ὑμῆν hymēn hártya, Hymen a házasságistene és hymnos, a dal nevéhez, melyekhez az indogermán nyelvészek fűzik. Aramaeus nyelven אַחַח achah annyi mint összefűz, varr. Rokona lehet a görög *ἀκεστρα* akestra varrótű, mely szónak aligha van köze az *ἀέσμαι* akeomai gyógyít igéhez.

A sākħakh igéből származó főnév סָחָח masekħeth a szövőszék nyüst fonalát is jelenti, evvel szőtte össze Delila Sámson hajfonatékát, hogy oda kötözze, de hiába. A fonálnak egy másik héber neve שֵׁתִי sēthī, rokona a latin *stamen*, görög *στῆμων* stēmōn, a lánca vagy vetülékfonál neve, melyet a *stare*, áll, igével hoznak összefüggésbe, ἱστός histos pedig szövőszéket, zugolyt, lánconalat, szövetet is jelent. Fonál a szövőszéken דָּלָה dallāh is, rokona *tela*, melyet a *texo* igéből származtatnak.

Aramaeus nyelven קלע qēla' = fon. E tő hajtása lehet *colus*, a rokka latin neve, németül kicsinyítve *Kunkel*. Rokon a görög κλώθω klōthō, fon, megszemélyesítve Klōthō, a legöregebb a végzet három istennője, a Moirák között, akik az ember élete fonalát fonják, kimérik és levágják. E szótórhöz fűzik a κάλωσ kalōs, kötél, szót, mely különösen a vitorlák kötelét jelenti. Már fõntebb láttuk, hogy a héber קלע qela' is vitorlát jelent. A francia *claise* rózsefonat, rács. Rokon κάλαθος kalathos is, a kosár, azt is fonják. A kosár német neve *Korb*, latinul *corbis* is, az indogermán nyelvészek szerint tulajdonképpen fonottat jelent. Egy ősi *qerebh görbít, fon indogermán szógyökert tételeznek fel. De ezt megtaláljuk a héber ארבh 'arabh, ארב 'arabh igében, mely azt jelenti: fon, ארבh 'erebh vetülékfonál, ארובה arubāh rács, aramaeus nyelven ארבילā 'arbēla szita, ארביל 'arbēl rostál, — ezek rokona lehet a latin *cribum*, *cribellum*, *cribare*, melyeket a *cerno*, κρίνω krinō, elkülönít megkülönböztet, rokonának tartanak. Talán a fűzfa is onnan kapta héber nevét: ארבh 'erebh, hogy ezt használták kosárfonásra és egyéb fonatokra. Rokon lehet γρίφος grīphos is, mely kosarat, varsát, hálót jelent. A német *Werft*, angol *warp*, a szövet lánconfonalának neve is e tőről származhatott, inkább mint a *werfen* igéből. Litván nyelven *verpiù* fon. Talán rokon ῥάπτω rhaptō is, varr, ῥαφή rhaphē, varrat, ῥαπτόν rhapton, szőnyeg, ῥαφίς rhapsis, tű.

Dúsan termő tő a fonás, szövés másik héber neve: ארג 'arag. ארג 'arag, a takács. ארג 'ereg, szövet, de jelenti a vetélőt is a szövőszéken. Elsőnek a szövés nagymestere jut eszünkbe, a pók, görög neve ἀραχνή arachnē, latinul *araneus*, franciául *araignée*. Pókháló ἀράχνιον arachnion, latinul *aranea*, *araneum*. ἄρκυς arkys, háló, rács. ἕρκυς herkos kerítést és hálót jelent. ὄρκανη horkanē is kerítés. E név még abból az időből származhatik, mikor a kerítést vesszőből fonták. A latin *virga*, vessző nevét, is talán erről a tőről metszették, ez volt az ősi fonál. Rokon lehet *arceo* is, bekerít. *arx*, a bekerített vár. Vesszőből font falakra emlékeztet a latin *aedes sarta tecta* kifejezés is: a ház fonva fedve — vagyis teljesen készen, jókarban. A római censor, aki valamilyen közmunkát adott vállalatba, például templomot építtetett vagy javíttatott, az átvételkor *omnia sarta tecta exegit*. Cicero in Verrem vádbeszédjéből hallottuk, hogyan használták ezt fel panamára és zsarolásra. *Sartus* a *sarcio* igéből származik, mely utóbb varrást, foltozást jelentett, de eredetileg fonást jelenthetett. A héber nyelvben is megvan az ארג 'arag tőnek s hanggal kezdődő változata: ארג 'arag, ארג 'arag, fon. Aramaeus nyelven ארג 'arag, fonat, háló, rács. ארג 'arag, cipőzsinór. Talán a német *wirken* is, abban a jelentésében hogy köt, sző, e családba tartozik és csak később lett általában a munka neve: *Werk*, mű. A német nyelvészek, úgy látom, fordítva azt gondolják, hogy *wirken* előbb tevékenységet általában jelentett és die Bedeutung «*nähend, stickend webend verfertigen*» beruht auf einer erst spät mittelalterlichen Verengung. Igaz, a görög ἔργον ergon is

munkát általában jelent. Mégis a valószínűség a mellett szól, hogy az abstractio a későbbi és a görög ἔργον ergon szónál is lehetséges, hogy eredetileg azt jelentette, amit később asszonyi munkának, ἔργα γυναικῶν neveztek : a fonást, szövést. Így készült a kerítés, a ház fala, az edény, a ruha. εἶργω eirgō és εἶργουμι heirgnyimi, bezár, elzár, eredetileg szintén a bekerítést, elkerítést jelenthette. Talán a latin *herctum*, *hercisco*, az örökösök közötti osztály neve is erről a tőről való, eredeti értelme : az ősi ingatlan feldarabolása és az részek elkerítése.* A héber שָׂרַג sarag rokona a német *Strick* kötél, *stricken*, köt, a régi német nyelvben a főnév hurkot, az ige hálók fonását jelenti. Rokon a latin *stringo* abban a jelentésében hogy összefűz, összeköt. A görög στραγγάλη strangalē, kötél. A német *Strang*, *Strähne* is, mely fonatot, motringot, jelent. *Schränken* a régi német nyelven fonást jelent, die Arme über die Brust schränken : karját a mellén összefonja, *schräg* : ahogyan a fonalak keresztezik egymást, rézsút, keresztbe, *Schranke* ősi értelme rács. Rokon a görög σαργάνη sarganē, fonat, kosár, változata ταργάνη targanē. Úgyisintén σώρακος sōrakos, kosár, melybe a fűgét szedték. Rokonnak vélem ἄτρακτος atraktos, az orsó nevét is. Ugyancsak erről a tőről származhatik, a záró torokhang elejtésével, σείρα seira, a kötél. A latin *storea*, gyékény, kákafonat. Talán *sero* is abban a jelentésében hogy összefűz, összeköt : *flores sertae* vagy röviden *serta*, koszorú, virágfűzér. E tő további kopásából lett talán a görög εἶρω eirō összefűz. Ebből származtatják a ὄρμος hormos, zsinór, lánc, ὄρμια hormia horgász zsinog szót. De ez közelebb áll a héber חֶרֶם chērem szóhoz, mely hálót jelent. További változata e tőnek φορμός phormos, mindenféle fonat, kosár, gyékény. Viszont vannak az שָׂרַג 'arag tőnek olyan változatai, melyekből az első szótag kopott el. Ilyen a német *Rocken*, guzsaly, rokka. A latin *corrigia* cipőzsinór, szíj. Ezt *rig gyökérből származtatják és egy régi német *ricken*, megköt, igére utalnak. Vannak változatok, melyekben az שָׂרַג 'arag tő kezdő lenis spiritusa *k* hanggá erősödött : κρόκη krokē, fonal, szövet, κρέκω krekō, szó, κερκίς kerkis vetélő. Héberül חַרְכִּים chārakīm rács.

Alkalmasint a שָׂרַג sārág tőnek változata שָׂרַד sārād is, mely szintén azt jelenti : fon. Hasonlóképpen a görög ἔργον ergon, munka, mű, szónak változata ἔρδω erdō, cselekszik, megcsinál. Héberül שָׂרַד sārād hálószerűen kötött szövetet jelent, aramaeus nyelven שָׂרִיד sārīd fonat, שָׂרַד sārād fonómunkás. A latin *sarcio* igének főneve is *sartor*, a szabó. De ennek a tőnek változata, úgy vélem, a latin *crates* is, rőzsefonat, kicsinyítve *craticula*, rostély. A latin etymologusok a *crassus*, kövér, vastag, rokonának tartják. Aramaeus nyelven שָׂרַד sārād függöny, latinul *cortina*. Görögül κρότος kyrtos,

* Másik változat φράσσα, phrasso, bekerít, φράγμα phragma kerítés. Talán a latin *comam frangere*, a haját fonja, szintén ennek a tőnek hajtása.

halászkos varsája, kúp alakú kosár halfogásra. *κάρταλος* kartalos, kosár. Német tájszó *Kratte*, kosár. Angolul *cradle* bölcső. A német *Hürde*, cserény, eredeti értelme a német nyelvészek szerint *Flechtwerk*, és azután *der davon umschlossene Raum*. A kerítés jelentő szókkal már foglalkoztunk, a ház, udvar, kert nevei között: *cohors*, *hortus*, *χόρτος* chortos, *Garten*, *yard*, *court*, a szláv *grad*. Ott láttuk, hogy e szók a héber *גָּדֵר* gāder rokonai, mely a hangok rendjét felcserélte. Itt pedig látjuk az összefüggésüket a fonást jelentő ősi közös tővel. A szláv *grad* szó, amely annyi város nevének alkotórésze, arra emlékeztet, hogy a latin *gradus* hajfonatot is jelent. Talán a héber és arameus nyelv ismét hangrend változtatással és az r hangnak l hanggal való felcserélésével formálta a *גָּדַל* gādāl, fon, ígét, alkalmazzák a haj fonására is, *גָּדִיל* gādīl fonál, — talán a görög *κλώθω* klōthō, fon, szóhoz is van köze, melyet az imént a *קָלַע* qelā' tő rokonának véltünk felismerhetni. Közel álló törzsek ágai összefonódnak az ősi nyelvben mint az ős bozótban. *סָרַד* sārād, fon, tő származéka lehet a francia *ourdir* is, mely fonást, szövést jelent, különösen a szövés megkezdését, amit a németek *anzetteln* szóval neveznek, a láncfonalak felerősítését. Latinul *telam ordiri*, és talán ez az eredeti jelentése az *ordior* igének, mely azután általában valaminek megkezdését jelenti. E szóból már elkopott a kezdő s hang. Az egész első szótag kopott el a latin *rete*, háló szóból, melyet e tőhöz tartozónak vélek, nem pedig a *rarus*, ritka, rokonának, mint az indogermán nyelvészek. A latin *rete* szóból ered a közismert *reticule*. Héber változata a sārād tőnek *רֶשֶׁת* reseth, háló. Hasouló a latin *restis*, kötél. Ide tartozik a német *Rost* is, abban a jelentésében hogy rostély, ugyanazt jelenti a már említett *craticula*, — a rostély is fonat. Innen a roston sült, rostélyos neve mindentéle nyelven, hogy csak az angol *roast-beefet* említsem. E tőről való, úgy vélem, a német *Reuse* is, varsa. A német nyelvészek szerint *Rohr*, a nád, rokona lenne. Ide venném a *Reiter* szita szót is, melyet a német etymologusok a *cerno*, *κρίνω* krinō elkülönít, megkülönböztet rokonának tartanak.

A példabeszédek utolsó fejezete a derék asszonyt dicséri és azt mondja róla, hogy keze a fonókeréken és az orsón. Az orsót *פֶּלֶךְ* pelekx szóval nevezi. Görögül *πλέω* plekō fon. Aramaeus nyelven *פֶּלַח* pēlakh, latinul *plecto*, németül *flechten*. Ide tartozónak vélem a latin *plaga* szót is, melynek egyik jelentése: háló. Másik jelentése: vidék, környék, kerület. Érdekes, hogy a héber *פֶּלֶךְ* pelekx szónak is megvan ez a másik jelentése. A fonást jelentő palakh tőhöz tartozik, úgy vélem, *φάλαγξ* phalanx, a pók. De e tőből származhatott, úgy vélem, a fonal latin neve *filum* is, úgy hogy a tő záró torokhangja elhalkult. Az indogermán nyelvészek a *filum* szót *g^his-lom szóból származtatják és eret, inat jelentő örmény, litván, szláv szókkal hozzák összefüggésbe.

IX.

Hogy el ne veszítsük e könyvecske fonalát: Elindultunk, hogy a beszédjük nyomán megkeressük az ősi árját. Mentünk, mendegéltünk. Házhoz értünk, betértünk. Megismerkedtünk az árja családdal. Kíváncsi szemmel megnéztük őket tetőtől talpig. Ősi vendégszeretettel fogadnak bennünket. Héberül az idegen, a vendég neve גֵר gēr. Ez az ősi szó él, úgy vélem, a német *Her-berge* vendégfogadó szóban. A német nyelvészek úgy magyarázzák, hogy *Heer-berge*, a hadsereg szállása, eigentlich ein das Heer bergender Ort. Azonban a vendégfogadó nem tábor és nem arra való, hogy hadsereg bújjék meg benne, és viszont a tábor nem vendégfogadó. Az olasz *albergo*, a francia *auberge* példái annak, hogy a szók mennyire átalakulnak.

Jó magyar szokás szerint a házigazda megkínálja vendégét egy pohár borral. A bor héberül יַיַין jajin. A görög οἶνος oinos, a latin *vinum*, a német- és angol *Wein*, *wine* anyyira hasonlók, hogy ősi rokonságuk feltevése önként kínálkozik. Mégis az indogermán nyelvészek nem a héber szóra utalnak, hanem *vico*, köt, fon, *vitis*, venyige, szókra. A bor a szőlő kúszó, összefonódó indáitól kapta volna nevét, amely egy ismeretlen kisázsiai vagy kaukázusi nyelvből származnék, ahol állítólag a bornak őshazája volt.

Inni ad, itat, pohárba tölt: ezt a héber nyelv a שָׁקַח sāqāh ige műveltetőalakjával így nevezi: שָׁקַח הַיַּיַין hisqāh. Ebből a pohárnok neve: שָׁקַח masqeh. Ital שִׁקּוּ siqqū vagy שִׁקּוּי siqqūj. E tő hajtásának vélem a német *schenken*, *einschenken*, *ausschenken*, tölti, méri az italt, *Schenk*, *Mundschenk*, pohárnok, csapláros, *Schenke*, *Schank*, söntés, szókat. A német etymologusok szerint a *schenken* szónak az a jelentése is, hogy ajándékoz, a szónak abból az ősi értelméből ered hogy zu trinken geben, itallal kínál. Talán a héber שָׁקַח sāqāh rokona az ivás első módjának, a szopásnak latin és német neve: *sugo*, *saugen* és szoptat: *saugen*. Rokon lehet *sucus* is, a nedv. Talán merészebb feltevés, hogy rokonnak vélem a víz latin nevét is: *aqua*, az ital par excellence. E szónak a latin etymologusok, úgy látom, nem igen lelik családját. A német *Au(e)* szóra gondolnak, amely szigetet, rétet, a régebbi nyelvben folyást is jelentett. Latinul *aquatio*, itatás, öntözés, amiket a héber nyelv a שָׁקַח sāqāh igével fejez ki. שֹׁקֵת sōqeth itató vályu.

A héber nyelvészek szerint a sāqāh tő változata שָׁתַח sāthāh, iszik. E szó rokona lehet a latin *sitis*, szomjúság. Az indogermán nyelvészek szerint

sitis a görög φθίω phthiō, φθίνω phthinō, pusztul, φθίσις phthisis sorvadás, és a latin *situs*, rozsdá, penész, piszok rokona lenne. De ezeknek a jelentése távol esik a szomjúság érzésétől, mely egyszerűen azt jelenti, hogy az ember ihatnék. A héber főnév מִשְׁתֵּה misteh ivást jelent, főképpen jó társaságban, lakomát, mint a görög symposion. Ezért gondolom, hogy a héber sātāh tőhöz köze lehet a latin *sodalis* szónak, amely cimborát, asztaltársat jelent. *Sodalis Veneris*, Venus cimborája : a boros kancsó. A latin etymologusok a *sodalis* szót a görög ἔθος ethos, ἦθος ēthos, a német *Sitte* szókkal hozzák összefüggésbe, ami túlmagasra nyúl.

Ivást jelent, még pedig kelleténél többet a héber שָׁבַח sābhā. Rokona a német *saufen*. De talán a fordított hangrendű görög πόσις posis, πότος potos, ivás, ital, πότης potēs, iszákos, ποτίζω potizō itat is, melyeket általában πίνω pinō iszik rokonának tartanak, úgyszintén a latin *potio*, iszik, *potus*, *potio* ital stb. melyeket *bibo* iszik rokonának tartanak. A héber tő hangrendjét megtartotta a latin *sorbeo*, mely *r* hanggal bővülve, szűr-csömlést jelent. Hasonlóan a görög ροπέω rhopheō. Az angol *sup*, *sip*, szűr-cső, nem bővítette az ősi tövet. Ide tartozhatik a német *Suppe* is. De e tő hajtásának vélem a görög σίφων siphōn szót is, mely hébert jelent, lopót, szívót, vízvezető csövet, szivattyút. Az indogermán nyelvészek szerint e szó a *tibia* lábszárcsont rokona lenne és hozzá tartoznék a vakond görög neve σιφνέυς siphneus is. A héber שָׁבַח sābhā rokona lehet a görög σαβρίας sabrias is, mely ivóedényt, poharat jelent, mint ποτήριον potērion is. Bachchus egyik neve Σάβος Sabos, Σαβάζιος Sabazios, és körmenetének rivalgása : εὐβοῖ σαβοῖ evoē saboi alkalmasint az italtól mámorosokat jelenti, mint a héber שֹׁבַח sōbhē.

Ivást és pedig bőségesen, jelent רָוַח rāvāh is. Rokona, úgy vélem, a német *Rausch*, a mámor, melyet aligha helyes a *rauschen*, zúg, igével összekapcsolni. Az angol *rouse* is symposiont jelent. A héber rāvāh azt is jelenti : öntöz. Rokona lehet a latin *rigo*, öntöz. E szó rokonának tartják a német *Regen*, eső, szót. A héber רַי rij, mely a szóbanforgó tőről való, szintén esőt jelent. Az őszi eső neve a bibliában : יָרֵחַ jōre is bizonyára rokon. A rāvāh tő változata a יָרַח jārāh ige abban a jelentésében hogy öntöz. Rokon יָאֵר jēor is, a folyó, mindenek előtt a Nilus, melynek vize öntözi Egyiptom földjét. יָאֵר jēor csatornát is jelent. Latinul *rivus* patak. Ide tartozhatik a görög ῥέω rheō is, folyik, sok ivadékával, ῥόος rhoos, folyam, ár, ῥαίνω rhainō öntöz, ῥεῦμα rheuma, a folyás, melyből, mint említettem, németek Roma nevét származtatják stb. A nagy német folyam, a *Rhein* neve is erről a tőről való, melyhez még visszatérünk. Talán a héber רָוַח rāvāh ősi rokona a latin *ruma* is, a szoptató emlő neve, ahonnan első italát szívja az ember fia. עוּל 'ul, עוּל 'il, szoptat. Azt hiszem, rokona כוּל kūl,

כִּלְכַּל kilkāl, táplál, eltart. De köze lehet e szókhöz a לוֹא luā nyelv, אָכַל ākhal, eszik, szóknak is, melyekkel már találkoztunk. E nemzetségbe soroznám a latin *alo*, táplál ígét. Innen *alma mater* a tápláló, eredetileg szoptató anya. *Alimentum*, élelem. A görögben: ἀναλτος γαστήρ analtos gastēr, a telhetetlen has. Rokon lehet *felo*, szopik is, melyből az indogermán nyelvészek a *filiius* szót származtatják. Héberül אֵל ‘ul, אָוִיל ‘āvīl és עוֹלֵל ‘ōlel gyermeket jelent, eredetileg talán szopósat. Az indogermán nyelvészek a *filiius*, *felo* szókat a görög θηλή thēlē, csec, rokonának tartják, ezt pedig a már említett τίθος titthos változatának, és szerintük e szók ősi gyökere *dhē.

A tej héber neve חָלָב chālābh. Változata חֶלֶב chēlebh zsírt, hájat jelent. Görögül ἀλείφα aleipha zsír, olaj, kenőcs. Az ige ἀλείφω aleiphō beken, fölken. E szóból elkopott a kezdő torokhang. A tő egész első szótagja kopott el a λίπος lipos háj szóból. De van ἔλπος elpos, ἔλφος elphos is, melyek olajat, faggyút, vaját jelentenek. ἔλπη oīpē, olajos korsó. De a tő hajtása ἔλαιον elaiion, ἐλαία elaiia, az olaj is, olajfa, mely szó ősi alakja az indogermán nyelvészek szerint is *ελαίφα, *ελαίφον elaiFa, elaiFion volt, mint azt a latin nyelv mutatja: *olea* és *oliva*, *oleum* és *olivum*. Németül és angolul röviden *Öl*, *oil*. Az indogermán nyelvészek, úgy látom, nem mutatnak rá az olaj és a zsír görög neve közötti kapcsolatra, persze nem gondolnak a tej és a zsír héber nevére sem. A német *Salbe* is ebből a szóanyagból készült. Talán a német *Lab* is rokon, mely aludt tejet, savót jelenthetett eredetileg, *Labmagen*, *Labkraut* a tej megalvasztására szolgálnak, *Käselab* is erre utal. A német nyelvészek azonban a szó rokonságát mérget jelentő szók körében keresik. A *Labkraut* görög és latin neve γάλιον galion, galium, szintén a tej görög nevére (γάλα gala) utal. A hájat jelentő héber חֶלֶב chēlebh rokona lehet a latin *galba*, pocak, is. Suetonius szerint a gens Sulpiciorum egyik őse kövérsége miatt kapta a *Galba* melléknevet, mely szerinte a gallok nyelvéből való. A chālābh tőnek egyik hajtásával már találkoztunk e könyvecske elején: a latin *albus*, a héber לָבָן lābhān, fehér, ehez a tőhöz tartoznak. Fehér a tejnek és a hájnak színe. Úgy látom, az indogermán nyelvészek nem mutatnak rá arra, hogy a fehéret jelentő *albus* változatai a sárga szín nevei is: *helvus*, *gilvus*, *galbanus*, *flavus*, *fulvus* erről az ősi tőről metszett nevek, a sárga szín különböző árnyalatait jelentik: aransárga, szőke, sárga mint a csikó vagy mint a méz, vöröses barnás, zöldes. A német *gelb*, sárga és *falb*, sápadt, az angol *yellow* ugyanennek a tőnek hajtásai. *Helvus* rokonának tartják a görög χλόος, χλοός chloos, chlous, világos zöld, szót, és ennek családját: χλόη chloē, friss fiatal hajtások zöldje, χλωρός chlōros, sárgás zöld, ide sorozzák az epe nevét is: χόλος cholos, cholē, németül *Galle*, latinul *fel*. Talán e tőből származik a kén latin neve *sulphur* is, sárga színétől kapta. Megemlítem a

tömjénnek egyik héber nevét : לְבָנָה lēbhōnāh, görögül λίβανος libanos, és a tömjén készítésére használt illatos gyantát חֶלְבֵּנָה chelbēnāh, görögül χαλβανή chalbanē, latinul *galbanum*, figyelemre méltó azért is, mert a chalabh és labhan szókat összefüggően mutatja. Fehér színéről kapta a hattyú a régi német nyelvben az *Elbs* nevet. Héberül לִבְנֵה libhneh az ezüst nyárfa, latinul *populus alba*, némely német nyelvjárásban *Alber*. Görögül is λεύκη leukē, a fehér. Hadd említsem még az *Elbe* folyam nevét is, latinul *Albis*, a fehér folyó. Örülök, hogy vándorutunkon régi ismerősökkel találkoztunk a két nagy német folyam nevében,

Háját jelent a héber פֶּדֶר peder is. E tőről származhatik a német *Butter* a latin *butyrum*, görög βούτυρον boutyron közvetítésével. Némelyek úgy magyarázzák, hogy βου-τυρον bou-tyron tehéntúró. De a középkorban *butyrum* fordítása nem az hogy Kuhquark (mint Walde magyarázza), hanem Schmalz vagy Milchschnal, vagy a vaj másik régi német nevével összekapcsolva : Ank-schmer, mint Diefenbach glossariumából látom.

Háját jelent פִּמָּה pimāh is. Rokona lehet a latin *optimus*, zsíros, kövér, a görög πικρή pimelē zsír, melyekhez az indogermán nyelvészek szerint *pinguis*, kövér is tartozik.

Láttuk, hogy סָבָה sābhā annyi mit inni, bőségesen, Rokonának látszik שָׁבַע sābhā⁶, mely azt jelenti: jóllakik. Főleg azt hogy étellel, de azt is hogy itallal, és átvitt értelemben is, például az étellel. Egy másik változata סָפָה sāphā lehetett, ebből való a főnév מִסְפּוֹ mispō, abrak. Rokonnak vélem a fordított hangrendű אָבַח ābhas szót is, mely azt jelenti: hízlal, etet. אָבַח ēbhūs, a jászol. E tő rokonának látszik a görög πατέομαι pateomai eszik, táplálkozik, ἀπαστος apastos, étlen, éhgyomorral. A héber אָבַח ābhas szóhoz legjobban hasonlít a latin *obeso*, hízlal, *obesus*, kövér. E szót a latin etymologusok így magyarázzák : *ob-edo*, fresse an. A görög πατέομαι pateomai rokonának tartják a latin *pasco*, legeltet, etet, igét. *Pastus*, legelő, abrak, eledel. E családba tartozónak vélem βόσκω boskō legeltet, etet, βόσκις bosis abrak szókat is, melyeket az indogermán nyelvészek nem kapcsolnak össze a πατέομαι pateomai és pasco szók családjával. Talán *vescor*, táplálkozik is rokon, ezt így magyarázzák : *ve-escor* eszem belőle, és *edo* tőből származtatják. Rokonnak vélem a német *fett* és *feist*, kövér szókat is. Angolul *fat* kövér, *feed*, táplál, *food* táplálék, a német nyelvben bővített alakja *Futter*. Angolul *foster*, táplál. Rokon lehet a német *Weide* is, mely táplálékot, legelőt jelent. E tő hajtásának vélem a német *Speise*, étel szót is. A német nyelvészek szerint azonos lenne a *Spesen*, költség szóval, és a latin *expensa* szóból származnék oly módon, hogy költség alatt különösen a létfenntartási költséget értették, majd a létfenntartást és végül az ételt. Talán שָׁבַע sābhā⁶, סָפָה sāphā rokona a latin *cibus*, eledel, abrak,

cibo etet, melynek az indogermán nyelvészek nem lelik családját. A héber אָכַם ābhas változata lehet — a *b* hangot *m* hanggal cseréli fel — a német *Mast*, *māsten*, hizlal.

A *b* és *m* hasonló váltakozását mutatja a héber מִרְיָא mēri és מְרִיא bāri, mindkettő kővéret, hizottat jelent. Az ige מִרְיָא מְרִיא bārāh egyik jelentése: *eszik*, műveltető alakjában etet, a főnév מִרְיָא bīrjāh, és מְרִיא bārūth étel. מִרְיָא bī'ēr leleget. Rokonai: a görög βιβρώστω bibrōskō *eszik*, βορᾶ bora βρωμα brōma, βρωσις brōsis, étel, abrak, evés, βορός boros falánk, τὸ βρωτόν brōton, ehető, étel, καταβροχῶ katabrochō, lenyel. βροχθός brochthos, βάρπαθρον barathron, φάρυγξ pharynx, a torok nevének változatai. Latinul *voro*, *fal*, *vorago* torok. (Az indogermán nyelvészek e görög és latin szókat a *ger gyökérből származtatják, mellyel már találkoztunk a מְרִיא gērāh, מְרִיא gārōn torok neveknél.) Rokon lehet *farcio* is, töm, hizlal, *furtura*, hizlalás, *furtilis*, hizott. E család német tagjainak vélem *Frasz* és *fressen* szókat — a német nyelvészek így magyarázzák: *ver-essen*. Ide tartozik, úgy gondolom, a német *Brot*, az angol *bread*, kenyér, is. Német nyelvészek szerint a *brauen*, erjeszt, igéből származnék a kenyér neve, mert kovással savanyítják: mit Bierhefe hergestelltes gesäuertes Brot. Gondolnak *Brühe*, leves, *brodeln*, forr, a latin *defrutum*, befőtt must, szókra is, és βρωτόν brouton, a sőr thrák nevére is. De amikor a mindennapi kenyérünkért imádkozunk, nem sörre, kovászra, mustra gondolunk, hanem a kenyér az enivalót általában jelenti mint a héber מְרִיא bārūth vagy a görög βρωτόν brōton. Ha pedig közelebbről akarjuk meghatározni, bizonyára arra gondolunk, hogy gabonalisztből készül. A gabona héber neve מִרְיָא bar, rokona a latin *far*, gabona, tönköly, liszt, *farina* liszt. Görögül πυρός pyros, búzamag, búza, πύρρον pyrnon, kenyér, βρόμος bromos, zab. πυρός pyros változata σπυρός spyros arra emlékeztet, hogy héberül מִרְיָא sebher is gabonát jelent. Ennek rokona lehet a német *Haber*, *Hafer*, zab, melynek a német nyelvészek nem lelik családját.

Eledelt jelent מִרְיָא tereph is, az ige מִרְיָא tārāph műveltető alakjában: táplál, enni ad. Rokonnak látszik a görög τρέφω trephō, táplál, τροφή trophē táplálék. A görög φαγεῖν phagein, *eszik*, rokona lehet a héber מִרְיָא bag, mely ételt jelent. A phryg βέκος bekos=kenyér. A latin *vescor* táplálkozom, *victus*, táplálék mintha a מִרְיָא bag és אָכַם ābhas tövek keveréke lenne. *Pasco*, βόσκω boskō is ilyen. A bibliában van egy összetett szó: מִרְיָא pathbag élelem, ellátás.

Latinul *edo* eszem. Görögül is ἔδω edō, ἔδομαι edomai. Bővebb és talán eredeti alakja a tőnek: ἔσθω esthō, ἔσθιω esthiō. Rokonának vélem a héber és aramaeus מִרְיָא sād igét, melynek egyik jelentése: etet, jóllakat. A főnév מִרְיָא sē'udāh lakoma. Görögül ἕστιασ hestiaō megvendégel,

ἑστίαμα hestiamā, ἑστίασις hestiasis, lakoma. ἐδωδῆ edodē, ἐδῆτος edētys, ἕδεσμα edesma ételt, evést jelentenek. ἕδεστής edestēs falánk. A latin *edo* és a görög ἔδο edō szókból, úgy vélem, elkopott a kezdő s hang. Hasonlóan a német *essen*, *Aas*, az angol *eat* szókból. Ide tartozik a görög νῆστις nēstis, éhomra, és a német *fasten*, böjtöl is, melyet a német nyelvészek úgy magyaráznak, hogy azt jelenti: fest sein. A tő kezdő s hangja is megvan a német *satt*, *sättigen*, a latin *satio*, *satur*, az angol *sate*, *satiare* szókban, melyek etetést, jóllakást, jóllakottat jelentenek. De azt hiszem tévesen sorozzák közéjük az angol *sad*, szomorú, szót, a jóllakott ember nem az. A latin *satis*, elég, eredeti értelme szintén az hogy jóllakásig. Görögül ἄδην hadēn, ἄδην adēn, torkig. *Satisfacio* kielégít, eredetileg: jóllakat. Talán e tő hajtása *Kost* is, étel, ellátás. Rokonnak vélem a görög σιτεῶω siteuō, etet, szót is. A főnév σίτος sītos jelent ételt, abrakot, de búzát, álló gabonát is. Ebben az utóbbi jelentésében a héber חִטָּה chittāh rokonának tűnik. Ennek változata a német *Weizen*, az angol *wheat* is. E szókat a *weisz*, *white*, fehér, rokonának tartják. A görög σίτος sītos, búza szót pedig a ψίξ psix, morzsa, φῖω, φάω, φώω psiō, psaō, psōō, morzsol, dörzsöl rokonának mondják, mivelhogy a búzát lisztté morzsolják. De ez utóbbi szók inkább a héber פַּת path rokonai, mely szintén morzsát jelent. σίτος sītos útra való elemózsiát is jelent. Ebben az értelmében rokona lehet a héber צֶדָה zēdāh is. Aramaeus nyelven זְבָדָה zēvādā. Az ige זָבַד zēvad, élelemmel ellát.

A héber זָבַד זָבַד zūd, zūd annyi mit főz, a főnév נָזִיד nāzīd, főtt étel, főzelék. A német *sieden* szót juttatja eszünkbe. Angolul *seethe*. Talán a görög ζέω zeō, forr, is rokon. Süt: héberül אָפַח 'āphāh. Hozzá tartozhatik a görög ἕψω hepsō sūt, ἀρτο-κόπος arto-kopos, kenyérsütő, pék, πέσσω pessō, sūt, πέμμα pemma sütemény, πέψις pepsis főzés, φάγω phāgō sūt, pörköl. Német változat *backen*, angolul *bake*. ὀπτός optos, sült, ὀπτάω optaō sūt, t hanggal bővült alakja, de πέττω, πέσσω pettō, pesso is a héber חָבַת chābhath tőre is emlékeztetnek, mely a bibliában csak főnevekben fordul elő: חֲבִיתִים chābhitīm, sütemények, מַחְבֵּאת machābath serpenyő. Ez utóbbinak rokona lehet a latin *patina*, görög πατάνη patanē, serpenyő, tál, melyet az indogermán nyelvészek a *pateo* és πετάννυμι petannymi, kitar, igékből származtatnak. A német *Pfanne*, melyet a *patina* szóra vezetnek vissza, a t hang nélkül való héber אָפַח 'āphāh tőhöz áll közelebb. Az indogermán nyelvészek a görög πέσσω pessō, petto rokonának mondják a latin *coquo* főz szót. Ez azonban, úgy vélem, inkább a héber עִיג 'ūg, sūt, rokona, melynek főneve עִגָּה 'uggāh sütemény, lepény. Ugyanarról a tőről való a német *kochen*, főz, a szakács neve: *Koch*, a konyha: *Küche*, az angol *cook*, a francia *cuire*, *cuisine* stb. Ide tartozik, úgy vélem, *Kuchen* is, melyet

a német nyelvészek nem tartanak a *kochen* rokonának. Az aramaeus כַּעְכָּא ka'kā sütemény az angol *cake* szóra emlékeztet. Héberül כַּבֵּן kavon is lepényt jelent. A lepény másik héber neve לֶבְחִיבְחָה lebhihbāh. Rokona lehet a latin *libum*, lisztből, mézből, olajban sült lepény, áldozatra használták, tehát bizonyára ősi neve van. Rokon a német *Leb* is, mely a *Lebkuchen*, *Lebzelter* szókban él, mézeskalácsot jelent. De talán rokon *Laib* is, a kenyér ősi német neve.

Közismert a zsidók húsvéti kovásztalan kenyérének neve: כַּפֵּה maçpāh. Görögül is μαζα māza lepény. Talán rokon μάσσω massō is, gyúr. A kovász héber neve שָׂרַר sēōr, hozzá tartozhatik a német *sauer*, kovász németül *Sauerteig*. A finom liszt héber neve סֵלֶת sōleth, rokona, úgy vélem, a görög ἀλετων alēton, liszt, mely elhagyta a kezdő s hangot. ἀλετος aletos, őrlés, malom, ἀλεται λίθοι aletai lithoi malomkövek, ἀλετης aletēs, ἀλεστης alestēs molnár, ἀλεθω alēthō és ἀλέω aleō őről. Héberül búzaliszt חֲטִימֵי סֵלֶת chittim, görögül σίτος ἀηλεσμένος sītos alelesmenos. Itt a görög nyelv mutatja meg a tövet és dús hajtásait, a héber nyelvben egyik productumát találjuk. De talán ἀλέω aleo őről rokona עֲלִי 'ēlī, a mozsártörő is. Viszont a héber nyelvben találjuk meg a német *Gries*, dara, és *Grütze*, kása törzsét: גָּרִיס gāras, szétmorzsol, darál, גֵּרֶשׁ geres, dara, aramaeus nyelven גֵּרִיסָא gērīsa, גֵּרֻסָא gērūsa dara. Változata אֲרָס 'āras, darál, אֲרִיסָה 'ārīsāh, liszt, kása. Rokon az angol *grind* őről, a francia *gruau*, dara, talán a görög χόνδρος chondros, dara. Hasonló *n* hanggal bővült változat lehet a német *knirschen*, *zerknirschen* is, szétmorzsol. A latin nyelv a gāras tő kezdő *g* hangját *f* hanggal cserélte fel: *frendo*. Talán ide tartozik *frustum* is, morzsa. A latin *frio*, szétmorzsol és változata *frico* rokona lehet a héber רֵחֶה רֵחֶה rēcheh, a malomkő, (dualis רֵחִים rēchajim), talán a görög ραίω rhaīō, összezúz, szintén rokon.

A húsnak héber nevei בָּסָר bāsār és שֶׁ'עַר sē'ēr. Az előbbinek rokona lehet a latin *viscera*, utóbbinak a latin *caro* a görög κρέας kreas és σάρξ sarx.

Hogy az étlapot édességgel fejezzük be: a méz héber neve דְּבַשׁ dēbhas. Rokonai, úgy vélem, az édest jelentő szók az indogermán nyelvekben: a görög ἡδύς hēdys, ősi alakja az etymologusok szerint σφᾶδύς sFādys, a szanszkrit nyelvben is. स्वādūh, a latin *suavis*, az angol *sweet*, a német *süsz*.

A lakomának megjön a bőjtje. Héberül (נֶפֶשׁ) עֲנָה 'innāh. Rokona, úgy vélem, a latin *ieiunus*, *ieiuno*, *ieiunium*, melynek a latin etymologusok nem lelik családját.

Már találkoztunk az edények több ősi nevével. Álljon itt még egynéhány:

A serleg egyik neve כּוֹס kōs. Változatának tekinthető: קָסָה qāsāh, קַשְׁוָה qasvāh, קֶסֶת qeseth, melyek csészét jelentenek, az utóbbi tintatartót is:

קֶסֶת הַסֹּפֶר qeseth hasopher, az íródeák esészéje. Rokonnak vélem a קַד kad szót is, mely edényt, vödöröt, korsót jelent. גַּת gath pedig a taposókád neve. Sok szót öntöttek ebben az ősi közös tégelyben: κῶαθος kyathos, kehely, icce, mellyel a bort merítették a vödörből, hol vízzel keverték, ürmérték is, e szót indogermán nyelvészek a κῶεω kyeō, teherben van, igéből származtatják; κῶτος kytos edény, urna, κοτύλη kotylē, csésze, ürmérték, κάδος kados, boros korsó, ezt az indogermán nyelvészek héberből kölcsönzött szónak mondják, latinul *cadus*, kicsinyítve *catinus*, *catellus*, csésze, tányér, καδίσκος kadiskos, szavazó urna, — a zsoltárookban כֹּס kōs jelenti az edényt, melyből a sorsot húzzák, — a latin *cattia*, vakoló és merő kanál, *scutella*, csésze, a görög κοτύλη kotylē ivadéka, a német *Schüssel* őse, franciául pedig *écuelle* lett belőle. Vannak akik a német *Schädel*, koponya szót is erről a töről származtatják, és innen eredne a *Schale* szó is, melynek ősi alakja *skatla* volna és eredetileg koponyából készült ivóedényt jelentett volna. Rokon a német *Kessel* is, az üst.

Ahéber bath בַּת bath egy ürmérték, folyadékmérték neve. Görögül πίθος pithos, hordó, korsó, latinul *buttis*, hordó, németül *Bottich*, innen *Böttcher*, a kádár, Bütte kád, olaszul *botte* hordó, franciául *boute*, *botte*, hordó, tömlő, *bouteille* palack, *pot* fazék, — de talán rokon a német *Fass*, hordó, *Gefäß*, edény, is. Angolul *butt*, hordó.

Héberül גֹּל gol, גֻּלָּה gullāh, az olajos korsó, aramaeus nyelven קָלָל qālāl, קֻלִּית qullīth, korsó, héberül קַלַּחַת qalachath, fazék, üst, קֵלִי kēlī pedig edényt általában jelent, (még általánosabban mindenféle felszerelést, szereszámot, ruhát, fegyvert). Görögül γαυλός gaulos az edény, melybe a tejet fejjik, κῶλιξ kylix, kicsinyítve κωλίχνη kylichnē kehely κάλυξ kalyx, virágkehely — e szóknál az indogermán nyelvészek a szanszkrit kalācah fazék szóra utalnak, latinul *calix*, kehely, csésze, a görög σκαλῖς skalis, σκαλλίον skallion szintén ivóedényt jelentenek. Talán rokon a latin *culleus*, tömlő, kulacs is. Német rokonság: *Kelch*, kehely, *Kelle*, merőkanál, vakolókanál, *Schale* csésze, és talán *Schlauch*, a tömlő is, mely inkább ide tartozik mint a *schleichen* lopózik vagy *schlau* ravasz szókhöz, ahová német nyelvészek sorozzák. Edényt jelent a német *Gelte* is, a francia *jale*, az angol *gallon*, mely ürmérték is. A bibliában לֹג lōg is edény, melyben olajat tartanak, ürmérték is. Rokonai lehetnek a görög λέκος lekos, λεκίς lekis, λεκάνη lekanē, melyek tálat jelentenek, λάγνος lagynos, palack, latinul *lanx*, tál, csésze, *lagona* palack, ebből származtatják a német *Lägel*, kis hordó szót is. λήκυθος lēkythos kis olajos korsó. Az indogermán nyelvészek e szótörzset egy fel-tételezett *eleg szógyökérből származtatják, melynek hajlított lett volna az ősi értelme, és λόξος loxos, λέχριος lechrios, ferde, görbe, rokonságára gondolnak. A héberben az említett קַלַּחַת qalachath fazék szónak olyan

változata is van, melynek a kezdő *q* hangot *c* hanggal cserélte fel: צלחתי galachath, צלחתי celōchīth tál, palack. Talán a kezdőhangot *f* hanggá alakíva lett a középkori latin *flasco*, melyből a német *Flasche*, angol *flask*, francia *flacon* szokat származtatják, de korábbi rokonát nem lelik. A görög φιάλη phialē, francia *firole* pedig talán a héber בַּפֶּל sēphel rokona.

Edényt jelent בַּסֵּא gan is, csészét, tálát, mosdómedencét. Rokona lehet a latin és német *canna*, *Kanne*. Utóbbi rokonának tartják a *Kahn* csónak szót is. (Láttuk, hogy a görög σκάφος skaphos is mindkettőt jelenti: edényt és hajót). Rokonnak vélem a német *Wanne* szót is. A német nyelvészek szerint ez a latin *vannus*, szórólapát rokona lenne, és a fürdőkád onnan kapta volna nevét, hogy szintén lānglich rund az alakja. Hogy az evezőt szórólapátnak nézi a szárazföldi patkány, az hihető. De a fürdőkádat?

Edények megtelnek és kiürülnek. מֵלֵא mālē megtölt, teli. A görög és a latin nyelv a kezdő *m* hangot *p* hanggal cserélte fel: πῖμπλημι pimplēmi és *pleo*, megtölt, a melléknév πλέος *pleos* és *plenus*, teli. πλήρης plērēs is van. A sok ivadék közül, pleonasmus elkerülése végett, csak néhányat említek: πολός polys, sok, talán eredetileg annyi mint teli (középfoka πλείων pleiōn), az indogermán nyelvészek szerint is ebből a nemzetségből való, héberül מְלֵא mēlō bőséget, sokaságot jelent, görögül πλῆθος plēthos, héberül מְלֵא mēlōh is bőség, πλοῦτος ploutos, gazdagság, innen a plutokrácia, a gazdagok uralmának neve. A német nyelvben a kezdő hang *f* hanggá változik: *voll*, *füllen*, *viel*. — Főntebb már láttuk, hogy kiürít héberül בָּקָא baqāq, rokona a latin *vacuo*, a melléknév *vacuus*, üres. A latin etymologusok e szó rokonágát a *vanus* és a *vacillo* szókban keresik, de ezek, úgy vélem, máshová tartoznak. A baqāq tőből származtatják a héber nyelvészek a בִּקְבֹּיִן baqbūq, aramaeus בִּקְאִי buqā korszó szokat. Rokonaik a görög βίκος bikos, korszó, a latin *bacca*, *bacar*, boroskorszó, edény, *baccinum*, tál, a német hajósok nyelvén *Back*, tál, *Becken*, medence, *Becher*, kehely, olaszul *bicchiere*, pohár.

X.

Nézzünk körül őseink háztartásában : miféle holmijuk volt még, mielőtt szerteszéledtek és tarka beszédű népekre különültek, vagy legalább is, mely holmi az, melynek neve abból a korból való szóra mutat?

Az ágy héber neve **מִטָּה** mittāh. A latin *matta*, a német *Matte*, az angol *mat* gyékényt jelentenek, a fekhelynek egyik ősi fajtáját. De rokonnak vélem a német *Bett* szót is, mely a kezdő *m* hangot *b* hanggal cserélte fel. Ez valószínűbbnek látszik mint a német nyelvészek feltevése, hogy *Bett* szó a latin *fodio*, ás, rokona, és eredetileg gödröt, vermet jelentett volna, az állat oduját. **מִטָּה** mittāh rokona lehet a héber **מִדָּה** mad is, mellyel már találkoztunk : ruhát, takarót, szőnyeget is jelent. A latin *matta* változata a középkori latin nyelvben *natta*, franciául *natte*. A német *Matte* változata *Matze*.

Régi bútordarab a láda is, ha nem is mindig tulipános. Hozzá tartozott a szent sátor berendezéséhez is, melyet az Úr parancsolt Mózesnek a Sinai-hegyen. Neve **אָרֹן** 'ārōn, Jelenti a pénzes ládát is, a koporsót is. A német *Schrein* is mindezeket jelenti. Úgy vélem, a latin *scrinium*, a francia *écriin*, az angol *shrine* is rokon. Latinul *urna* edényt jelent, *arca* pedig ládát. Görögül **ὑρῆ** hurchē = fazék. Úgy látszik, a latin nyelv felcserélte az *n* és *ch* hangokat és a jelentéseket. A latin etymologusok az *arca* szót az *arceo* igéből származtatják, mely azt jelenti : elkerít, eltávolít, mivelhogy a láda arra való, hogy elzárjuk amit bele tettünk. A német *Schrank*, szekrény, összefogja az *n* és a *k* hangot. Azt hiszem, ez sem azonos a *Schranke*, korlát, szóval, mely mint láttuk, eredetileg rácsot, fonott kerítést jelenthetett.

A szoba sarkában botot látok. Egyik héber neve **שָׁבֵט** sēbhēt. Ugyanarról a fáról metszették a görög **σκᾶπτον** skāpton, **σκῆπτον** skēpton szót, melynek ismertebb változata **σκῆπτρον** skēptron, bot, a koldusbottól a királyi pálcáig. Ilyen *r* hanggal bővült változat van a héber nyelvben is : **שָׁבֵט** sārbbhēt. Viszont a görög nyelvben van a szónak olyan alakja is, mely elhagyta a végső *t* hangot vagy azt *n* hanggal cserélte fel : **σκίπων** skipōn, bot, **σκῆπάνιον** skēpanion, pálcá. Az indogermán nyelvészek nem mutatnak rá arra, hogy a **σκῆπτρον** skēptron változata lehet a rokon hangokból más sorrendben összetett **βακτηρία** baktēria, **βάκτρον** baktron, mely szintén botot jelent, és az újkori tudományban nevét adta a mikroszkóp alatt

pálcikaalakúnak mutatkozó legapróbb élőlényeknek. A héber שֶׁבֶת sēbhet főnév rokona lehet az ige: חָבַת chābhat, üt. Ennek görög testvére κόπτω koptō. A rómaiak a *sceptrum*, *scipio* szókat talán görög mintára faragták. Ezekhez tartozóknak mondják a *scapus*, törzs, szár, *cippus*, cövek, szókat is. A latin *baculum* kicsinyítve *bacillum* szókat az indogermán nyelvészek a görög βάκτρον baktron változatának tartják: *bac-tilom*. Úgy vélem azonban, hogy inkább a bot másik héber nevének rokona: מַקֵּל maqēl, az *m* hangot *b* hanggal cserélve fel. A héber שֶׁבֶת sēbhet szó ősi rokonának gondolom a latin *bastum*, bot, szót is, melynek az indogermán nyelvészek, úgy látom, nem lelik hozzátartozóit. (A görög βασταζω bastazō, emel, jelentése távol esik.) Az ige: *battuo* üt, is arra vall, hogy a latin nyelv a שֶׁבֶת sēbhet, חָבַת chābhat kezdő hangját elejtette illetve középre toltta. Hasonlóképpen rokonok, úgy vélem, *pedum*, pásztorbot, *fustis, bunkósbot, *confuto*, leüt, *festuca*, botocska. De azért megtaláljuk a latin nyelvben is a teljes tövet, sőt megerősödve: *stipes*, törzs, bot. És ennek is van *r* hanggal bővült változata: *stirps*. A héber sēbhet is jelenti a törzset átvitt értelemben, a nemzetséget. Talán köze van hozzá a szanszkrit *śēpah* szónak is, mely penist jelent. A német nyelvben, úgy vélem, ehhez a nemzetséghez tartozik a *Stab* szó, mely felcserélte a *b* és *t* hangok helyét. A héberben is van a חָבַת chābhat igének egy rokona חֲטָב chātabh, mely azt jelenti: fát vág. A *Stab* szóból ered a betű német neve: *Buchstabe*, az ősi rovásírás emléke abból az időből, mikor még botba, fába rótták a sokatmondó jeleket. A שֶׁבֶת sēbhet eredeti hangrendjét őrzi a német *Schaft*, mely rudat, nyelvet, a régi nyelvben lándzsát is jelent. A német nyelvészek egyfelől a görög κᾰπτον skāpton és előbb említett társai rokonának mondják, másfelől a *schaben*, kapar, igéből származtatják, azt mondván hogy olyan fát jelent, melynek le van kaparva a héja, geschabt. A héber שֶׁבֶת sēbhet is jelent dárdát, nyilat, ami eredetileg hegyes bot volt. Talán erről a törzsről való az olasz *spada*, kard is. Talán a német *Schwert* is e szótőnek *r* hanggal bővült változata. Törzset átvitt értelemben, nemzetiséget jelent a német *Sippe*, melyből elkopott a végső *t* hang, mint a latin *scipio*-ból. A שֶׁבֶת sēbhet és חָבַת chābhat tőnek említésre méltó hajtásai a francia *bâton*, bot, *battre*, üt, angolul *beat*, üt, *combattre*, harcol, megütközik, *combat* ütközet, olaszul *battaglia*, franciául *bataille* és innen a *bataillon*, harcra kész csapat.

A kard héberül חֶרֶב cherebh. Jelent kést is, az ősi, kőből hasított kést, vésőt, általában éles szerszámot. Közel van a gondolat, hogy rokona a német *scharf*, éles, szó, mely a német nyelvészek szerint *schrappen*, kapar, angolul

* Servius ezt a *pes*, láb, szóból származtatja: *virga incurvata unde retinentur pedum pedes* (Ecl. V. 88.)

shrape, rokona lenne. Aramaeus nyelven חַרְפָּא chārifā éles, חַרְף chāraf élesít, חוּרְפָּא chūrpa, él. Németül *Scharfrichter* a hóhér, aki bárdja élével hajtja végre az ítéletet. Görögül ἄρπη harpē, sarló, e szóban megvalósult Ésaías próféta jóslata : békés szerszám lett a kardból. Rokonának tartják a latin *sarpo* igét, mely nyesést, metszést jelent. Talán rokon a latin *acerbus*, a német *herb* is, mindkettő éleset jelent, de inkább átvitt értelemben. A charaf tő közepső *r* hangját *l* hanggal helyettesíti az aramaeus חַלִּיף chālīf, kés. Lehetséges hogy további változata az angol *knife*, a francia *canif*, kés. Németül is *Kneip*, *Kneif* bicskát, dikicsét, kacorkést jelent.

A késnek másik héber neve שַׁכִּין sakīn. Bizonyára rokona a latin *seco*, vág. Figyelemre méltó, hogy a római pontifex áldozati késének neve *sacena*, *scena*. Héberül כָּסַח kāsach, aramaeus nyelven כְּסַח kēsach megnyes. A bajor nyelvjárásban *Sech* kést, ekevasat jelent. A kasza német neve *Sense* a nyelvtudósok szerint Segense szóból alakult és van egy sváb változata : *Sāges*. A fűrész : *Sāge*. A régi német nyelvben *sahs* kard, e szó rokonának tartják a szászok nevét, *Sachsen*. A sarló : *Sichel*. Talán a héber sakīn változata a német *Degen* is, mely az *s* hangot *d* hanggal cserélte fel. Régi alakja *Dagen*. Kést, tört, kardot jelent. A középkori latin nyelvben *daga*, *diga*, *deca*, franciául *dague* tőr. További változata e tőnek a német *stechen*, szúr. *Stichel*, *Stachel*, hasonló alakulatok mint *Sichel*, *l* képzővel, a héber sakīn *n* végződése helyett. *Stake* hegyes karót jelent. A héberben is vannak ilyen *t* hangú változatok : חַתָּח chāthakh, חַתָּח nāthach, levág, darabokra vág. חַתָּח nethach, szelet, darab. Rokona lehet a német *Stück*, mely a német nyelvészek szerint is tulajdonkép azt jelenti : Abgehauenes. Szemben e változatokkal, melyekben az *s* hang *st* hanggá erősödött, áll a német *hacken*, vág, (Holzhacker, Fleischhacker), *Hacke*, fejsze, melyben a kezdő *s* hang hehezetté gyöngült. Rokon lehet a görög δάκνω daknō is, szúr, harap, στίζω stizō, szúr, töve στήγ stig, mint a főnév στίγμα stigma, szúrás mutatja. Angolul *sting* és *stick*. Latinul *instigo*, ösztökél, németül *anstacheln*. E szócsaládnak ősi rokona a héber שֶׁח sēhk, túske. שֶׁח sukāh pedig nyilat, nyársot jelent. Rokona lehet a latin *sica*, tőr, *sagitta* nyíl. Az aramaeus nyelvben is van ilyen bővült alak : סִכְתָּא sikta, tövis, karó, ekevas. Talán rokon זֶק zēk, זֶק zik is, nyíl. Aramaeus nyelven חַגָּה hāgāh, חַגָּה hīgāh túskebokr, héberül חֹח chōach túske, csipkebokr, חֹח chāch horog. A német *Hagedorn* szóra emlékeztetnek, mely a tuskés galagonyabokr neve. E szók a kezdő hangot hehezetre változtatták. Ide tartozik *Haken* is, horog, kampó, a *Hakenkreuz* szó első tagja. Angolul *hook*. A *Haken* szót a német nyelvészek is a *Hacke* rokonának tartják. Régi alakja hāgo és hāgge. Az ind *śāngkū* hegyes karót jelent. Valószínűleg ebből a tőből ered a kaktusz neve is. De ugyanebbe a nemzetségbe soroznék még sok szót, mely hegyest,

élest jelent de amelyből a kezdő *s* hang egészen elkopott : *ἀκίς* akis, tövis, nyíl, *ἀκμή* akmē, valaminek hegye, éle, ugyanazt jelenti *ἀκώρη* akokē is, *ἄκων* akōn dárda, *ἀκονάω* akonaō élesít, *ἀκόνη* akonē, fenőkb, *ἄκρος* akros hegyes, *ἀκαχμένος* akachmenos hegyes, éles, *ὄξύς* oxyx is ezt jelenti, *ἄκαινα* akaina, tövis, változata *ἄκανθα* akantha, a tövises akác neve is innen ered, *ἡκί* ēkē, él, hegy, *ἀμφήκης* amphēkēs, kétélű, *πυρρήκης* pyriēkēs tüzes hegyű. Ide tartozhatik *ἀξίνη* axinē is, a fejsze. Vannak nasalisált változatok : *ὄγκος* onkos, horog, latinul *uncus*, *ἄγκυρα* ankyra, *ancora*, *Anker*, horgony. Visszatér a kezdő *s* hang a *σόγκος* sonkos, bogáncs, szóban. Latin családtagok : *acies*, él, *acer*, éles, *acus*, tű, *acuō*, élesít, *acutus*, éles, hegyes, *aculeus*, tövis, fulánk, *occa*, borona, *occo*, boronál, *ascia*, balta. Német rokonok : *Ecke*, valaminek hegye, sarka, *EGge*, borona, *Axt*, fejsze.

A görög *σμίλη* smilē kést jelent. Az indogermán nyelvészek szerint a német *Schmied* kovács rokona lenne. Közelebb állnak hozzá értelemben és hangzásban a héber *מול* mül, *מלל* mālal, *מהל* māhal igék, melyek jelentése : vág. A görög szó kezdő *s* hangja toldat, mint ahogyan a görög nyelvben is van *σμικρός* smikros és *μικρός* mikros kicsiny, *σμόρνα* smyrna és *μόρρα* myrra, myrrha, *σμίλαξ* smilax és *μίλαξ* milax repkény. Héberül van *זמר* zamar is, nyes, metsz, ebből *מזמרה* mazmērāh a vincellér kése, az aramaeus nyelvben pedig van *אזמל* izmēl, *אזמל* ūzmēl, kés, ezt a görög *σμίλη* smilē átvételének tartják.

A latin *caedo*, vág, rokonai a héber *גָדַד* gādad, *גָדַע* gāda^c, *גָזַח* gāzah, *גָזַז* gāzaz, vág (fát, követ), nyes, nyír. A *caedo* ige *d* hangja is *s* hangba megy át : *caesum*. Így megvan az átmenet a héber *כָּסַח* kāsach igéhez is, mellyel fentebb találkoztunk. Rokon *חָצַע* chāṣaṣ, *חָצַח* chāṣāh is, ketté vág, oszt, innen *חֲצִי* chēqī, valaminek a fele, úgyszintén *חָצַע* qāṣaṣ, *חָצַח* qāṣāh, *חָסַס* qāsas, levág, innen *חָצַע* qēṣ, valaminek a vége. Görögül *καίω* keazō, hasít, *σχίζω* schazō, hasít, felvág, bevág, *σχίζω* schizō, hasít, főneve az átvitt értelmű *σχίσμα* schisma. E tőnek nasalisált változata a latin *scindo*, hasít, tép. Ide tartozhatik a német *schneiden* is, melynek eredeti jelentése az lehetett : ketté hasít, innen *Scheit*, hasábfá, görögül *σχίζα* schiza. E törzsről való, úgy vélem, az angol *cut*, vág, szó is, melynek az indogermán nyelvészek csak skandináv rokonait emlegetik.

A héber *שור* sūr, *נָסַר* nāsar, aramaeus *נָסַר* nēsar annyi mint fűrészszel, a főnév *מִשׁוֹר* massōr (aramaeus *מִסָּר*) fűrész. Bizonyára rokona a latin *serra*, fűrész. Héberül van *גָרַר* gārar is, innen *מְגֵרָה* mēgērāh fűrész. *גָרַע* gāra^c pedig azt jelenti : beretvál, nyír. Már találkoztunk egy rokonával : *קָרַח* qārach kopaszra nyír. Másik változata *עָרָה* ‘ārāh, ebből *תָּעַר* tha^c‘ar, beretva, kés, így hívták az írődeák kését is, mellyel az író tollat, nádat hegyezte, Már említettük, hogy e családhoz tartozhatik a görög *κεῖρω* keirō is, nyír

vág. Az indogermán nyelvészek szerint is van egy ősi *qer (*sqer) gyökér, mely azt jelenti: vágni. Ebből származtatják például a latin *caro*, hús, szót is, mely eredetileg levágott húsdarabot jelentett volna. A német *Schere*, olló, *scheren*, nyír, és *Schar* — a *Pflugschar*, ekevas, szó második tagja — ide tartoznak. Héberül van צור *qūr* is, vág, hasít, a főnév: צור *qūr* a kard éle, צר *qōr* az ősi kőkés, צור *qūr* hegyes sziklát is jelent. Németül is *Schäre* szírt. Talán a latin *acer*, görög ἄκρος akros, éles szóknak is van közük e családhoz. ὀκρίεις okrieis, éles hegyes, ὀκρίαω okriaō élesít, ὀκρίς okris, latinul is *ocris*, sziklás hegyorom. (A latin *saxum* szót is az etymologusok a *seco*, vág, szóval hozzák összefüggésbe). Ide tartozhatik *curis* is, a lándzsa, továbbá *curtus*, rövid, tulajdonképpen amiből levágtak, így magyarázzák az indogermán nyelvészek is. Németül *kurz*, angolul *short*. Héberül van צר *qār* is, vág, ebből צר *qār* garzen, balta és kővágó szerszám. צר *qār* chāraz, szúr, az aramaeus főnév צר *qār* chirza csipkebokor. Rokona lehet az osztrák *Agrasl*, francia *groseille*, egres, irodalmi nevén Stachelbeere. De talán a rózsa is, latinul *rosa*, görögül ῥόδον rhodon tövisétől kapta nevét. Latinul *carduus* bogáncs. Rokon lehet a német *Grat*, *Gräte* is, száлка. Szláv nyelvekben *hrot*, *grot* hegyet, nyílat jelent. A régi angol nyelvben *gride* átfúr, átvág. Van héber צר *qār* is, ebből צר *qār* chāruq, éles, hegyes. A görög χαράσσω charassō egyik jelentése: élesít. A tőnek a bibliában különösen gyakori változata צר *qār* karath, vág. E szócsaládba való talán az osztrák *Scherzl* szó is, mely a kenyér levágott végét jelenti. A német nyelvészek az olasz *scorza*, héj, szóból származtatják. Változott hangrenddel: צר *qār* gāzar, vág, צר *qār* gezer, szelet, צר *qār* magzerah, fejsze. Görögül ξυρέω xyreō nyír, vág, ξυρόν xyron, beretva. Erről a tőről vághatták az angol *share*, osztályrész szót is, eredetileg: levágott rész. Németül *bescheren*, részesít vagyis ad neki egy porciót. A héber צר *qār* gazar rokona, úgy vélem, a latin *castrare*, kihérél, németül *verschneiden*. Az indogermán nyelvészek e szónál a szanszkrit *śastrām*, kés, szóra utalnak. Amint a latin nyelvben a *caedo* vág igét átvitt értelemben a döntés, elhatározás kifejezésére használják: *decido*, *decisio*, úgy a héber és aramaeus nyelvben a צר *qār* gāzar ige szolgál e célra. További változata e tőnek צר *qār* qāqar, arat, צר *qār* qāqir, aratás.

Rokon hangokból más hangrenddel צר *qār* zākhar, aramaeus nyelven צר *qār* dēkhar, héberül צר *qār* dāqar is azt jelenti: szúr, fúr. Ehhez az alakhoz hasonlít a latin *securis*, görög σάγαρις sagaris, bárd, szekerce. A görög κάρπυον kearnon is szekercét és a cipész árját jelenti. A héber צר *qār* mēkherāh és a görög μάχαιρα machaira, kés, kard, alkalmasint rokonok. Talán ebből a szóból az r hangnak l hanggal való felcserélésével, keletkezett a héber צר *qār* maākheleth kés, ennek rokona lehet a latin *culter*, melyből francia *couteau* származik. צר *qār* deqer kapát, csákányt jelent. Görögül δίκλα dikella és

μάκελλα makella, németül *Karst*. דָּקָר dāqar változatai נָקָר nāqar és קוּר qūr, ás, fúr, például kutat, a főnév מִקְוֶה māqōr kút, forrás, görögül κρήνη krēnē és κρονός krounos. Testvérhajtása e tőnek כוּר kur, קָרָה kārāh, ás, a főnév קָרָה kārāh, gödör, ciszterna, אֶקָר ikkār pedig a földműves, aki a földet túrja. Ennek a héber szónak rokona, úgy vélem, a német *Acker*, a latin *ager*, a görög ἀγρός agros, szántóföld. Az indogermán nyelvészek e szókat a latin és görög *ago*, ἄγω hajt igéből származtatják, német gondolatmenettel, a *Trift* szóra utalva, mely legelőt jelent és a *treiben*, hajt, igéből származik. Azonban *Acker* a szántóföldet jelenti és ez nem arra való, hogy oda hajtsák ki a jószágot. Nem valószínű, hogy a paraszt a szántóföldet marhajárásnak nevezte volna el, hanem inkább úgy, hogy a felásott föld. Az angol *acre* szó már csak mint területmérték maradt meg, eredetileg bizonyára annyi földet jelentett, amennyit egy nap alatt fel lehet szántani. A francia *creux* kivájt, *creuser*, (régen *croser*) ás, váj, megőrizte az ősi jelentést. De azt hiszem, ugyanebbe a szócsaládba tartoznak a latin *aro*, görög ἀρώ aroō, szántani, igék is, melyekből az ősi tő kezdő torokhangja elkopott. Szántást jelent a latin *urvo* is. Idevaló latin és görög főnevek: *arvum*, ἀρουρα aroura, szántóföld, *aratrum*, ἄροτρον arotron, eke, *arator*, ἀρότης arotēs, aki szánt, stb. Úgy látom, az indogermán nyelvészek nem tartják e szók rokonainak, pedig valószínűleg hozzájuk tartoznak: ὀρύσσω oryssō, ás, ὄρυγμα orygma, árok, latinul *arrugia* vájna. Van latin *corrugus* is, szintén tárnát jelent és megőrizte a kezdő *k* hangot. Ide tartozik, úgy vélem, a latin *carruca* is, abban a jelentésében hogy eke, ebből lett a francia *charrue*. Az indogermán nyelvészek szerint ez a *carrus*, szekér, rokona lenne, és a keréken járó eke feltalálásakor keletkezett volna. Rokon lehet *sario* is, kapál, *sarculum*, kapa. Mint a szerszámait, azok nevét is folyton alakítja az ember. Ebbe a szócsaládba tartozhatik a német *scharren* is, a földet kaparja, *Harke*, a borona, és annak másik neve: *Rechen* is. Örmény nyelven *herk* frissen felszántott parlagot jelent, és e szó rokonának tartják a német *Furche*, barázda szót. Angolul *furrow*. De e szóknak talán inkább a héber חָפָר chāphar, ás, igéhez van közük. Ez azt is jelenti hogy kutat, mint a német *forschen*. A görög ὄρος horos határt jelent, de az indogermán nyelvészek szerint eredeti jelentése barázda, és így értelme és hangzása egyaránt közel van a héber קָרָה kārāh, ás, igéhez. Latinul a barázda egyik neve *urvus*.

A קָרָה kārāh tőnek héber változata, mely szántást jelent, חָרַשׁ charas. Jelenti azt is hogy vés. Változata חֶרֶט cheret, véső, különösen az, mellyel a betűket vésték kőbe, fába. Innen חֶרְטוּמִים chertumim, az írástudók. Ugyanez a szó a görög χαράσσω, χαράττω charassō, charattō. Ebből való a főnév χαρακτήρ charaktēr, a kivésett pecsétnyomó, a bevésett írás vagy egyéb

jel, átvitt értelemben a jellem, amely mintegy bele van vésve az ember lelkébe kitörölhetetlenül. $\chi\alpha\rho\alpha\acute{\iota}$ charax hegyes karó, a mi talán a legősibb szerszáma a földműves embernek. $\chi\alpha\rho\acute{\alpha}\delta\rho\alpha$ charadra árok, szakadék. Ebből a חָרַט charat törzsből ered, úgy vélem, $\chi\alpha\rho\rho\eta\varsigma$ chartēs is, melynek az indogermán nyelvészek nem lelik magyarázatát. Eredeti értelme az lehetett hogy véset, irat, és az idők folyamán jelentése átfogta a papyruslapot, a Magna Charta-t és a 32 levelű bibliát. Ugyancsak a héber chārat, vés, rokona az angol *write*, ír. A német *ritzen*, *kritzeln*, megkarcol, firkál, szintén ide tartozik, *Risz*, a rajz, vázlat is (ily összetételekben : Grundrisz, Umrisz), ősi értelme írásjel. A tőnek héber változata גָרַד gārad, kapar. Ugyanez a szó a német *kratzen*, az angol *grate* és *scratch*, a francia *gratter*, a latin *rado*, melyből a francia *raser*, német *rasieren* lett. Az aramaeus גָרַד gārad jelenti a kártolást is, latinul *carro*.

A szántást jelentő חָרַשׁ chāras ige rokona a régi német *Art*, mely szintén szántást jelentett. De a héber szó általánosabban mindenféle mesteriséget is jelent, nemcsak a földnek, hanem kőnek, fának, ércnek a megmunkálását. A főnév חָרָשׁ chārās, mesterember, kőfaragó, ács, kovács, rézműves. חֵרֶשׁ cheres, mesteriség, művészet, még varázslat is. Ugyanez a szó, úgy vélem, a latin *ars*. Belőle képződött *artifex*, *iners*, *sollers* stb.

Az eke német neve *Pflug*, angolul *plough*. A német nyelvészek szerint a latin *plaustrum*, szekér, rokona lenne. Közelebb van hozzá a héber פָּלַח pālach ige, mely azt jelenti: szánt.

XI.

Gondolatmenetünk a házból a szabadba, a mezőre érkezett. Mező héberül שָׂדֵה sādēh, שָׂדַי sādaj. Rokon szó, úgy vélem, a német *Heide*. Talán *Óde* is, a pusztaság. Nézzük a legelésző jószágot. Jóság, marha héber neve בָּקָר bāqār. Rokona a latin *pecus, pecoris*. בּוֹקֵר bōqēr a marhapásztor, rokona, úgy vélem, a görög βουκόλος boukolos, mely szó a pásztoridillek nevéből ismeretes: bucolica. Az indogermán nyelvészek úgy magyarázzák e szót, hogy βοῦς bous, ökör, és κέλλω kellō, hajt, ige összetétele. De az utóbbi szó a hajó kikötését jelenti és amennyire látom, nem használatos abban az értelemben, hogy a jószágot hajtani. A bika görögül ταῦρος tauros, latinul *taurus*, héberül שׂוֹר saur, aramaeus nyelven תּוֹר thaur. Az indogermán nyelvészek sem húnyhattak szemet e szók hasonlósága előtt, de mivel az ősi rokonságot hivatalból tagadják, azon tünődnek, hogy vajjon az indogermánok kölcsönözték-e a szót a sémitáktól vagy fordítva, vagy pedig mindkét nyelvesoport egy harmadik ismeretlen nyelvtől? A német *Stier*, régen *stior, steor, stiur* ugyanez a szó. A tulok német neve *Farre*, üsző *Farse*. Ezek bizonyára a héber פָּר par, bika, és פָּרָה pārāh, tehén, testvérei. Görögül πόρις poris és πόρτις portis, tinó, üsző. Marhát, szarvasmarhát jelent a héber אֵלֶפֶת 'eleph szó is, mely az alpha betű nevét adta. Változata אֵלִיפֶת 'alūph. Rokonai a görög ἔλαφος elaphos, szarvas, a német *Kalb*, angol *calf*, borjú. Utóbbiakat a német nyelvészek a görög δελφός delphys, anyaméh, ἀδελφός adelphos, testvér, szók rokonának tartják. A héber marhanév mégis csak közelebb áll. Szarvas héberül אֵיִל 'ajol, szarvas-tehén אֵיִלָּה 'ajalāh. Rokonai: a görög ἄλκη alkē, latin *alces*, német *Elch*, *Elentier*, a szarvas, jávorszarvas nevei. ἔλλος ellos és ἔλλος hellos, szarvasborjú.

A kecske héber neve עֵז 'ēz, a kecskebak, gödölye neve: גְּדִי gēdī. Rokonaik a görög αἴξ aix, a latin *haedus*, a német *Geisz*, az angol *goat*, a német *Kitze* és a tájszó *Hitte*, az angol *kid*. Kluge szerint *Ziege, Zicke, Zicklein* is az előbbi kecskenevek változatai. De héberül שֵׂיָה sējeh, שֵׂה seh is kecskét, juhót jelent, a *Ziege* szó talán ennek rokona. Már fentebb láttuk a héber שְׂעִיר sē'ir, kecskebak családját (*hircus* stb.), úgyszintén גִּבְהֵר gebher, a hím, hozzátartozóit: *caper* stb. Utóbbiak közé való az aramaeus צְפִיר cāphir is, kecskebak. Kecské és juh, aprómarha neve צֶפֶן cēōn. Aramaeus

változata אָנָה 'ānā, אָנָה. E szó rokonának vélem a latin *agnus*, francia *agneau* szót. Angolul *yeen* a juhok ellését jelenti. *Agnus* rokonának mondják a görög ἀμνός amnos, bárány, szót. De ennek talán az aramaeus אִמְרִי immar, bárány, névhez van köze. Bárányt jelent כֶּבֶשׂ kebhes is. Változata כֶּשֶׁב kesebh. Rokona, úgy vélem, a latin *ovis*, melyből elkopott a kezdő torokhang. A görög οἴς ois még jobban összezsugorodott. Hasonlóképpen meg rövidült változat a német *Schaf* is, melyet az indogermán nyelvészek nem hoznak kapcsolatba a latin *ovis* szóval és nem lelik rokonát. Ide tartozhatik *Schöps* is, az ürü. Ezt a régi szláv *skopiti*, herél, szóból származtatják, de *Schöps* nem jelent herélt lovat, ökröt is. כַּר kar is bárány, kos, átvitt értelemben faltörő kos. Görögül κριός krios, kos. Hesychios említi a κάρ kar szót is, juhót, aprómarhát jelent. Rokon lehet a latin *aries*, kos, is, elkopott belőle a kezdő torokhang.

A nyáj neve עֵדֶר 'ēder. Rokonának vélem a német *Herde* szót, mely fölcserélte a hangok rendjét. Innen való *Hirt* is, a pásztor neve. Az eredeti hangrendet megőrizte a latin *caterva*, nyáj, sereg, inkább ide tartozik, mint a *catena*, lánc, szóhoz. Ugyanerről a szótóról való a görög ἀδρῶς hathroos, egybegyűlt, ἀδρῶς hathroizō, sereget gyűjt. Angolul *gather*, összegyűjt, *together*, együtt. A régi magyar-osztrák hadseregben *Ver-gatterung* volt a sorakozó neve. E szótónek egyik héber változata אָעַר 'ācar, összegyűl, a főnév אָעָרָה 'ācārāh, אָעָרֶת 'ācereth, ünnepi gyülekezet. אָעַר 'ācar, rakásra gyűjt, kincset halmoz, אָעַר אוֹעַר ōcar, kincs. Latinul *acervus*, rakás, mely aligha tartozhatik az *acer*, éles, szóhoz. Van héber אָעַר 'āgar is, szintén azt jelenti: gyűjt, például begyűjti a termést. Ezzel azonos a görög ἀγείρω ageirō, gyűjt. Főnevei az ismert ἀγορά agora, a népgyűlés, és ἀγρίς agyris, gyülekezet, mely szó az összetételében: πανήγυρις panēgyris ismeretes, a nép teljes ünnepi gyülekezetét jelenti, úgy mint a héber אָעָרֶת 'ācereth. A kettőzött γάργαρα gargara nyüzsgő tömeget jelent. Latin rokonok: *congeries* és *agger* — az aramaeus nyelvben אָגֹר 'ēgōr, rakás, halom — és hogy visszatérjek gondolatmenetünk irányába: *grex*, a nyáj. *Congregor*, összegyűlik, *congregatio*, gyülekezet. Német változat *Schar*, csapat, sereg, ősi alakja *skara*, mely szó bizonyára inkább ide tartozik mint a *scheren*, nyír, vág, szóhoz, melyből a német nyelvészek származtatják, úgy gondolva hogy «szakasz» volt az eredeti értelme. A hadsereg *gros*-ja, zöme, szintén inkább ide tartozik, mint a *grossus*, vastag, szóhoz. A 12 tucatot jelentő *Gros* is valószínűleg ebből a tőből eredt.

A kutya héber neve כֶּלֶב kelebh bizonyára ősi szó, mert rokonai más nyelvekben még a farkas és a róka nevében élnek. Hozzá tartozik, úgy vélem, a latin *lupus*, farkas, mely elejtette a kezdő torokhangot, és *vulpes*, róka, mely azt *v* hanggal cserélte fel, mint a német *Wolf* és *Wülpe* is. Míg a

bibliában a kutya a parázna állat, a latinban *lupa*. Másik latin változat *hirpus*, szintén a farkas ősi neve: *lupi Sabinorum lingua hirpi vocantur*, mondja Servius (Aen. 11, 785.) Thierry egyik levelében olvastam, hogy a róka ősi francia neve nem *renard*, hanem *golphis* vagy *goupil*. (Lettres 185.) Walde és Pokorny szerint is az *ulp*, *lup* tő a kutyaafajú ragadozók nevét jelenti. (A tudományos név is: *Canis vulpes*.) Görögül ἀλώπηξ *alōpēx*, róka. Walde nézetével szemben úgy vélem, hogy Schrader helyesen tartja a német *Welf*, kutyakölyök, szót a *Wolf* rokonának. A héber kutyanév כלב *kelebh* kezdő torokhangját megőrize a német ige: *klaffen*, ugat, innen *Klaffer*, kiskutya.

Héberül פָּרָד *pered* öszvért jelent. פָּרָשׁ *pārās* háttaslovat és lovast. Ezek rokona, úgy vélem, a német *Pferd*, melyet az indogermán nyelvészek a késői latin *veredus* szóból származtatnak, ezt pedig a gall *reda* kocsi és *ve* praepositio összetételéből! A héber *pered* rokona a latin *burdo* is, mely szintén öszvért jelent. A ló közönséges héber neve סוּס *sūs*, nőnemű סוּסָה *sūsāh*. Ennek rokona a német *Stute*, melyet a német nyelvészek a *stehen*, *stare*, áll, tőből származtatnak és rokonául említik a litván *stodas*, csemete, szót. Másik héber neve a lónak רֶקֶשׁ *rekhes*. Rokonának gondolom az angol *horse*, német *Ros* szót, melynek az indogermán nyelvészek nem lelik családját. A középkori latin *runcinus* is e családhoz tartozhatik, melynek ismert sarja *Rocinante*, Don Quijote híres paripája. A héber אֲתוֹן *’āthōn* a nőstényszamar, ettől származhatik a latin *asinus*, kicsinyítve *asellus*, németül *Esel*, franciául *asne* = *âne*. Az indogermán nyelvészek nem lelik az *asinus* magyarázatát és valószínűnek tartják, hogy kölcsönszó, de persze «semitischer Ursprung ist abzulehnen», egy ismeretlen kisázsiai nyelvből eredne. Másik héber neve a samárnak עֵיִר *’ajir*, a vadzamar pedig עֲרֹד *’ārōd*, עֲרָד *’ārād*. Ezek rokona a görög οὔρεος *oreus*, οὐρεός *oureus*, e szó az indogermán nyelvészek szerint a ὄρος *horos*, határ, barázda szóból származnék és a barázdavonót jelentené. A héber עֲרָד *’ārād* tőhöz köze lehet a latin *rudō* igének is, mely samárbögést jelent. A samárnak a jargonból ismert neve חַמּוֹר *chāmōr*, talán ennek ivadéka az olasz *somaro*.

Disznó, malac héberül חַזִּיר *chazīr*. Rokona lehet a görög χοῖρος *choiros*, mely kidobta a középső *s* hangot. Az indogermán etymologusok e szót a *grau*, szürke, rokonának tartják.

Madár, szárnyas, héberül עוֹף *’ōph* (*auph*). Rokona, úgy vélem, a latin *avis*, melynek ősi alakjául az umbriai *avif* szót mondják. *Auspea*, *augur*, a jósök neve, kik a madarak megfigyeléséből mondták meg a jövődőt, arra vall, hogy ősi szóval van dolgunk. A madár másik héber neve עִפּוֹר *qipōr*. Rokona a német *Sperling*, a veréb neve, tulajdonképpen madárkát jelent. Angolul *sparrow*. *Sprehe*, seregély. Görögül σποργίλος *sporgilos*,

σπαράσιον sparasion, veréb, ψάρ psar, seregély. A latin *parra* is madár, baljóslatú. Talán a veréb latin neve *passer* is rokon, felcserélte a hangok helyét. A héber צפור *qipōr* név összefügg a madárhangot jelentő *zirpen*, csiripel, szóval is. Talán ősi hangutánzó közös név a bűgő gerle neve: héberül תור *thōr*, latinul *turtur*, németül *Turteltaube* stb. Együtt volt Noé bárkájában a hollóval. Negyven nap mulva kinyitá Noé a bárka ablakát és kibocsátá a hollót. És az el-elrepült meg visszaszállt, míg a vizek a földről felszáradának. A holló héberül ערב *‘ōrēbh*. Ugyanez a szó a latin *corvus*. A német *Rabe* is, melynek ősi alakja *hraban*. Franciaul *corbeau*. A görög κόραφος *koraphos*, mely Hesychios szerint valamilyen madarat jelent, alkalmasint ide tartozik. Az angol *raven* régi alakja *hrefn*. A madárvilágból hadd említsem még a sast: עיט *‘ajit*. Görögül αἰετός, αἰετός *aietos*, *aetos*, Zeus szent madara. A bibliai *kerúbok* pedig, akik a boldog élet fájához vezető utat őrzik, hogy az ember véletlenül se tévedjen oda, a mesebeli *griff* madarak családjának ősei. A görög mitológiában sasfejű, oroszlántestű γρόψ *gryps* madarak őrzik valahol a Kaukázusban a föld nagy aranykészletét, mely azóta olajjá változott.

A róka héber neve שׁוּעַל *sū‘al*, a sakál nevét adta, melyet perzsa eredetűnek tartanak. De a görög σκόλαξ *skylax*, mely fiatal kutyát jelent, arra enged következtetni, hogy ősi közös szóval van dolgunk. Az oroszán héberül לַיִשׁ *lajis*, aramaeus nyelven לַיִת *lajith*, görögül λις *lis*. Másik héber neve לֶבְי לֶבְי *lēbhī*, לֶבְיָא *lēbhī*. A görög λέων *leon*, latin *leo*, német *Löwe* és *Leu* bizonyára rokon. Ezt régebben az indogermán nyelvészek is valószínűnek tartották. Hogy a görög κάμηλος *kamelos*, német *Kamel*, francia *chameau* a héber גַּמָּל *gāmāl* rokonai, nem vitás.

A kígyó egyik nevével kezdtük e tanulmányt. Másik neve, a mérges kígyó neve אֶפֶס *‘epha’*, אֶפְעָה *‘eph’eh*, viperának fordítják, a görög ὄφης *ophis* rokona. Kígyót jelent שָׂרָפָה *sārāph* is, ez a latin *serpens* rokona lehet. A latin *serpo*, *repo*, a görög ἕρπω *herpō* jelentése csúszik, mászik, kúszik. E tő származékának vélem a német *Raupe*, hernyó, szót is, melyet német nyelvészek a *Robbe*, fóka, szó rokonának tartanak, és azt mondják, hogy a közös alapértelmük: «szőrös». Angol változata e tőnek: *creep*. Csúszó-mászó féreg héberül: שָׂרָף *sereç*, az ige שָׂרַף *sāraç*. Változatának vélem a latin *teredo*, görög τερήδων *terēdōn*, francia *taret* szókat, melyek férget jelentenek. Rokon lehet a görög δράκων *drakōn* is, latinul *draco*, németül *Drache* (másik neve *Lindwurm*), sárkány, kígyó, melyet a δέρκομαι *derkomai*, néz, igéből származtatnak, mondván hogy eredetileg azt jelentette: mereven néző. A héber שָׂרָף *sāraç* rokona lehet a német *kriechen* is. Ennek rokonául a német nyelvészek az ónémet *krāko*, kampo, *krank*, beteg, *Kropf*, begy, golyva, szókat említik, de ezek jelentése messze van a csúszás-mászás fogalmától.

Csúszó-mászó férget jelent רָמַשׁ remes is, az ige רָמַשׁ rāmas. Változata, úgy vélem, רָמָה rimmāh kukac. E szók rokonai a görög ῥόμος rhomos, ῥόμοξ rhomox, a latin *vermis*, a német *Wurm*.

A mezőn vagyunk, és az állatokat nézve majdnem megfélekedtünk a fűről, mely csöndesen végzi örök munkáját :

Pile the bodies high at Austerlitz and Waterloo
Shovel them under and let me work —
I am the grass ; I cover all.

A fű héber neve עֵשֶׁב *‘ēsebh*. Rokona a latin *caespes*, pázsit, mely az indogermán nyelvészek szerint a *caedo*, vág, igéből eredne és eredeti értelme az lenne : levágott darab — ami nem valószínű. De a héber *‘ēsebh* rokona lehet a latin *herba* is, mely a középső *s* hangot *r* hanggal cserélte fel. Az indogermán nyelvészek a *herba* szót a német *Gras* rokonának tartják és **gher* vagy *ghros* szógyökérből származtatják, melynek az volt az eredeti jelentése, hogy sarjad, kihajt, kinő. Ezt a feltételezett indogermán szógyökeret megtaláljuk a héber nyelvben : גֵּרַשׁ *geres*, növény sarjadása. Rokona a latin *gramen* fű, mely az etymologusok szerint eredetileg *grasmen* volt. A német *Gras* (angol *grass*) szón kívül ide tartozhatik *Kraut* is, mely jelentésben és hangzásban is közelebb van a *Gras* és a héber *geres* szókhöz, mint a görög βρύω *bryo*, dúsan virágzik, βρύον *bryon*, moha, és *embryo*, méhmagzat, újszülött szókhöz. A *geres* tő hajtása lehet *Rasen* is, a pázsit, (régi alakjai *wrase* és *frasen*), *Reis*, hajtás, ág, *Gerte* és *Rute*, vessző, a latin *frutex*, hajtás, bokor, *frutico*, ágat hajt, talán *frons*, *frondis*, a lomb is. Ide tartozhatik *viridis* is, zöld mint a fű és a fiatal hajtások, *viretum*, pázsit, *viresco*, *vireo*, zöldel. Az indogermán nyelvészek szerint *grün* is a *Gras* rokona. Ide sorozzák az angol *grow*, nő, igét is. Ebből a tőből eredhetett a latin *cresco* is, nő. A növényzet istennőjének neve *Ceres* nagyon hasonlít a héber גֵּרַשׁ *geres* szóhoz. Talán *Ceres* leányának neve is rokon : κόρη *Korē*. κόρος *koros* fiút, ifjút jelent, de sarjat általában is. Rokonának tartják az angol *girl* szót. A *geres* tövéből sarjadt a latin *germen*, csíra is. Héberül גֵּרָה *gērāh* magot jelent, gabonaszemet, latinul *granum*, németül *Korn* és *Kern*. A bibliában *gērāh* a legkisebb súlyegységet jelenti, mint a *Gran*, *Grān*, franciául *grain* ma is. Az indogermán nyelvészek a *granum* és *Korn* szókat a német *Greis* és görög γέρων *gerōn*, aggastyán, rokonának tartják, mivelhogy az utóbbi is már felőrlődött — *Korn* tulajdonképpen azt jelentené : *Reibefrucht* és **ger* szógyökérből származnék, melynek az lett volna a jelentése : *elkorhad* — szanszkrit nyelven *jirnah*. A hajtást, termést jelentő *geres* rokona lehet az átvitt értelmű κέρδος *kerdos* is, haszon, nyereség.

A héber nyelvben שֶׁרֶשׁ geres rokona שֶׁרֶשׁ sörös, mely gyökeret is, hajtást is jelent. Az ige שֶׁרֶשׁ sörös értelme gyökeret ver, vagy pedig gyökerestől kiirt. Ennek a változatnak is megvan a rokonsága az úgynevezett indogermán nyelvekben. Latinul *surus* és *surculus*, *turio* és *turgio*, hajtás. A görög ρίζα rhiza gyökér, ῥάδιξ rhadix pedig hajtás, latinul *radix* gyökér. A német *Wurz* gyökér és növény. Angolul *root* gyökér. Németül *reuten*, *roden*, *rotten*, irt, gyomlál. Az aramaeus nyelvben שֶׁרֶשׁ sēras ige átvitt értelmű mint a görög κέρδος *kerdos*, jelentése hasznot hajt, nyereszkedik. Hadd említsem még a francia *racine* szót is, azért is mert nevét adta a költőnek, aki csodálatos nyelven énekelte meg Bérénice boldogtalan és Esther áldott szerelmét.

A fa angolul *tree*. Görögül δρῶς *dryos* fa, különösen tölgy. A görög mitológiában *Dryas* az erdei nimfa, a fa istennője, aki vele él és hal. δόρυ *dory* fatörzset jelent és dárdát. Kettőzött változata δένδρον *dendreon* (vagy δένδρον) fa. E szótörzshöz tartozónak tekintik a latin *durus*, kemény, szót, úgyszintén a Hesychios említette δροῦν *droon*, szilárd, δρίς *dris*, erő, szókat ide tartozhatik δροτής *drotēs*, ἀδρότης *hadrotēs*, erő, ἀδρός *hadros*, erős. Ennek a törzsnek hajtásait, úgy vélem, megtaláljuk a héber nyelvben is. תִּירְזָה *thirzāh* kemény tölgyfát jelent. Talán erről metszették Bacchus botjának nevét, a görög θύσος *thyrsos* szót. Az aramaeus nyelvben אֲדָרְיָא *ʾidrā* a cedrus neve, görögül κέδρος *kedros* boróka. A latin *citrus*, citromfa is ennek a tőnek változata. Héberül אֲדִיר *ʾaddir* erős, hatalmas. Talán innen kapta nevét Ἄτρεός *Atreus*, Agamemnon apja. A latin *adoria* dicsőséget jelent, héberül אֲדִרֶת *ʾaddereth*. Ennek a tőnek hajtása στερεός *stereos* is, kemény, erős. Héber változat: שָׁרִיר *sārīr* kemény, erős, שֶׁרִירֹת *sērīrūth* keménység. A latin etymologusok szerint *durus* eredetileg *drurus* volt. A német *Storren* fatörzset, tönköt jelent. A görög σταυρός *stauros* cöveket. Németül *starr* merev, *stark* erős. A latin *duro*, német *dauern* a tartósságot jelentik, ami tölgynek, cédrusnak, kemény fának a tulajdonsága. *Restauero*, helyreállít, tulajdonképpen megerősít, visszaadja régi erejét. Az indogermán nyelvészek véleménye szerint ez a szótó összefügg a fentebb tárgyalt *taurus*, *Stier*, bika névvel, mely eredetileg szintén az erőt jelentette. Így ide tartozhatik a kost jelentő *Stehr* és a *Widder* is, mely a héber אֲדִיר *ʾaddir* szóhoz simuló változat. A német nyelvészek a *Widder* szót a latin *vetus*, öreg, és a görög ἔτος *etos*, év, rokonának tartják és azt mondják, hogy eredetileg éves bárányt jelenthetett. A héber nyelvben találunk más példát is arra, hogy az erő, a hatalom, és a tölgy neve rokonul hangzik. Mikor a német *Heil* szó családjával ismerkedtünk, találkoztunk az אֵיל *ʾēl*, erős, hatalmas, אֵיַל *ejāl*, erő, és אֵיַל *ʾajil*, kos, szókkal. Most melléjük állíthatjuk az אֵלָה *ʾēlāh* szót, mely tölgyet vagy terebinthust jelent. אֵלָה *ʾallāh* és אֵלֹן *ʾelōn* is tölgy. Rokona a latin *ilex* vagy *elea*, tölgy. Rokon

lehet a görög ἐλάτη 'elatē is, a fenyő. Az aloë nevét a héber אֶלְיָלִים 'ahālim szóból származtatják.

A Libánon cédrusainak neve יָרֵךְ 'erez. Ez a szó talán változata az előbb tárgyalt adir tövének, fordított hangrenddel. És ahogyan a δρῦς drŷs, tölgy rokonának tartják a latin *durus* szót, úgy a héber יָרֵךְ 'erez rokona lehet a német *hart*. Figyelemre méltó, hogy van egy elavult német főnév: *Hart*, mely erdőt jelentett és ma is él erdőségek tulajdonnevében, például *Harz*. A *hart* melléknévnek változata *harsch*. A francia és angol *hardi*, *hardy* már átvitt értelműek. *Hart* rokonának tartják a görög κρατός *kratys* erős, κρατος *kratos*, erő, szokat is.

Héber fanév יָרֵךְ 'oren, rokona talán a latin *ornus*, kórisfa. A ciprus neve héberül גֹּפְרִית *gōpher*, görögül κypάρισσοs *kyparissos*, latinul *cupressus*. Ciprusnak is, fenyőnek is fordítják a héber בְּרוֹשׁ *bērōs*, בְּרוֹת *bērōth* fanevet. Talán ennek a szótőnek hajtása a német *Birke*, angol *birch*, orosz *bereza*, melyek a nyírfá nevéül szolgálnak, és talán a latin *fraxus*, *fraxinus* is, a kórisfa neve. Ebenfa héberül הֶבְנִי *hobni*, görögül ἔβενος *ebenos*, latinul *ebenus*, azt mondják: egyiptomi nyelven is *hbnj*.* A héber פַּג *pag*, a latin *figus*, a német *Feige*, füge rokonul hangzik. A szederfa héberül שִׂקְמָה *siqmāh*, görögül συκάμινον *sykaminon* (*sycomorus*). Ne feledkezzünk meg a savanyú uborkáról sem: héberül קִישׁוּ *qissu*, görögül σίκυς *sikys* és κύκων *kykyon*, latinul *cucumis*.

Fa, általában, héberül עֵץ 'eç. Talán rokona a görög ὄζος *ozos*, mely ágat jelent. Az aramaeus nyelvben זֵא'זֵא *zā'zā'* lomb. A görög ὄζος *ozos* rokonának tartják a német *Ast* szót. ὄζος *ozos* = *osdos*. Úgy magyarázzák, hogy a *sed, ül, gyökérből származnék és tulajdonképpen azt jelentené: «Ansatz, ansitzend am Stamm». De nem valószínű, hogy akár a görögök akár a germánok úgy látták volna az ágat, hogy az ül a fán és ezért «ülnök»-nek nevezték volna el. De álljunk meg egy percre a *sed szótőnél. Latinul *sedeo*, ül, *sido*, leül, *sedes*, ülés, görögül ἕζομαι *hezomai*, ül, ἕζω *hizō*, ültet, ἕδος *hedos* ülés, németül *setzen*, *sitzen*, *Sitz*, angolul *set*, *sit*, *seat* stb. Ősi közös töre mutatnak. Rokona ennek az a tő, mely azt jelenti: állni. Latinul *sto*, áll, *statuo*, *sisto*, állít, görögül ἵστημι *histēmi*, állít, németül *stehen* és *stellen*, angolul *stand* stb. Ezt a szótövet is megtaláljuk a héber nyelvben: שִׁית *sith* elhelyez, állít, ültet. Görögül σtoά *stoa* az oszlopcsarnok, héberül סֵאֵת *sāth*, oszlop átvitt értelemben is: az állam oszlopai, oszlopos tagjai, az előkelők. Status et ordines. סֵאֵת *sēth* viszont azt jelenti amit a német *Gestus* és *Steis* ülep. A tőnek vannak *l* végű továbbképzései: a görög στήλη *stēlē*, oszlop, a német

* Héber nyelvészek szerint e név az יָרֵךְ ebhen, kő, szóból származnék és a kőkemény fát jelentené.

Stelle, Stall, Stuhl, Sessel, Sattel stb. Talán ilyen a héber שַׁתָּל *sāthal* is, mely azt jelenti : növényt ültet. שַׁתָּחִיל *sāthil*, csemete, németül *Setzling*. Talán a latin *talea* is rokon. דָּלִית *dālith* ágat, hajtást, szőlőindát jelent. Görögül θάλλος *thallos* hajtás, ág, olajág, θάλλω *thallō*, θηλέω *thēleō*, θαλέτω *thalētō*, τηλεθάω *tēlethaō*, zöldel, hajt, virágzik, héberül תַּלְתָּלִים *thal-thalim* pálmaág. Az említett görög szók rokonának tartják a német *Dolde* szót, mely ernyős virágot jelent.

Tekergő indáitól kaphatta héber nevét a szőlő venyige : שֹׁרֵק *sōrēq*. Már találkoztunk a שָׂרִיג *sōrag*, fon, szóval és családjával. שָׂרִיג *sārīg*, inda. Rokonai e tőnek a latin *torqueo*, a német *drehen*, csavar, — inkább ide tartoznak mint a latin *tero*, dörzsöl, vagy a görög τετραίνω *tetrainō*, fúr, családjába. A héber שֹׁרֵק *sōrēq* rokona a német *Ranke* is, szintén indát jelent, *Rank*, pl. *Ranke* pedig átvitt értelemben tekervényt, fondorlatot. Angolul *wrench* csavarodás, ficam. Németül *renken*. De e tő származéka lehet *Ring* is, a folyton görbülő kör, gyűrű. בֹּסֵר *bōser* a bibliában savanyú, éretlen szőlőt jelent. Bizonyára rokona a görög βότρως *botrys*, szőlő, melynek az indogermán nyelvészek, úgy látom, nem lelik rokonát. Héberül בָּצָר *bāṣar*, szüretel, בֹּצֵר *bōṣēr* a vincellér.

A héber חֶלֶף *cheph* hajtást, ágat, de sást is jelent, ez utóbbi értelemmel rokona a német *Schilf*, melyet a latin *scirpus* átvételének tartanak, ez a latin szó is ennek a tőnek hajtása lehet.

עֲלֵה *‘āleh*, levél, rokonának vélem a latin *folium* szót. A héber פֶּרַח *perach*, virág, פֶּרִי *pēri*, gyümölcs, בֹּל *būl* termés, rokonságával már találkoztunk. A virágnak másik héber neve נֶעַץ *nēṣ*. Az ige נִצַּח *nāṣaṣ* virágzik. נִצָּן *niṣān* is virágot jelent, és a héber nyelvészek szerint ennek változata נִיָּסָן *niṣān* a tavaszi hónap neve, a virágzás hónapja. Ennek a tőnek hajtása, úgy vélem, a görög ἄνθος *anthos*, virág, ἀνθέω *antheō*, virágzik, ἄνθερον *antheron*, virág, ἀνθηγή *anthēlē*, virágzás stb. De a héber נִצַּח *nāṣaṣ* és változatai : נוֹץ *nūṣ*, נִצַּח *nāṣaḥ* azt is jelentik : fénylik, ragyog. Ebben a jelentésben rokonuk a latin *niteo*, ragyog, *nitidus*, fényes. Ennek származéka a francia *net*, tulajdonképen : ragyogó, tiszta, (az ige *nettoyer*, tisztít), a német *nett*, csinos és az olasz *netto*, tiszta, mely a kereskedelem mészava lett.

XII.

És monda Isten : legyen világosság! אֹרֶךְ 'aur. És lón az első hajnalhasadás : *aurora*. A héber aur (ōr) is nemcsak a világosságot általában jelenti, hanem a nap felkeltét is különösen. אֶרֶץ אֲרִיִּים űrim kelet, *oriens*. *Ex oriente lux*. Úgy vélem, ez a tő él az *ortus, luce orta* szókban is. Görögül αὔριον aurion, holnap, vagyis mikor újra virrad, der morgende Tag. Theokritos néhány sorának emléke fűződik e görög szóhoz :

Θαρσεῖν χρῆ, φίλε Βαττε· τάχ' αὔριον ἔσσειε' ἄμεινον.
Ἐπιίδες ἐν ζωοῖσιν, ἀνέλπιστοι δὲ θανόντες.
Χῶ Ζεὺς ἄλλοκα μὲν πέλει αἰθριος, ἄλλοκα δ' ὕει.

Türelem, kedves Battos, talán szebb lesz a holnap.
Reménykednek az élők, nem remélnek a holtak.
Zeus is egyszer fénylik, máskor esőt hullat.

ἄγχαυρος anch-auros, virradat előtt. Az indogermán nyelvészek a latin *aurora* és a görög αὔριον aurion szokat *aus tőből származtatják és a görög ἕως heōs, ἡώς eōs, hajnal szóhoz utalják. De fordítva is lehet. Eos szerelmese volt Ὠρίων Orion, a vadász, aki mind a vadállatokat ki akarta irtani, ezért megölte Artemis, és csillagzattá változott. Most a magas égből nézi, mit művelnek az éjszakában a repülő emberek. ὄρθρος orthros is virradat. Talán rokon οὐρανός ouranos is, az ég neve, ahonnan a világosságot kapjuk. Hor, az egyiptomi napisten neve is arra vall, hogy fényt jelentő ősi közös szóval van dolgunk. De az indogermán nyelvészek szerint is ugyanerről a tőről való a fénylő arany, *aurum*, neve is. אֶרֶץ űr jelenti a tűz lángját. Ebben a jelentésében rokona a latin *uro*, éget, mely szóra még visszatérünk.

És lón este, עֶרֶב 'erebh. Görögül ἔρεβος erebos a sötétséget jelenti, az éjszakát és a halál alvilágát. ὄρφηνη orphnē is homályt, éjszakát jelent. Ἑσπέρη Europa, Abendland, nyugat országa. Zeus szerelmesének, akit bika alakjában szöktetett meg, fivére Κάδμος Kadmos volt. Héberül קֶדֶם qedem kelet, Morgenland. Testvére a nyugatnak. Európa férje Asterion. Az est a csillagos éggel tarja örök nászát. A héber עֶרֶב 'erebh rokona a latin *creper* is, alkonyodó, esti homály, *crepusculum*, a szürkület.

A keletnek másik héber neve זֶרַח zerach, מִצְרַח mizräch. Az ige זָרַח

zārach, változatai זָהַר zāhar és צָהַר cāhar, a főnevek: זֹהַר zōhar, צֹהַר cōhar, fény világosság, a dualis: צְהָרִים cāharajim a legerősebb napfényt, a delet jelenti. További változat: שָׁחַר sachar, a hajnal. Ennek a tőnek rokona a görög σείριος seirios, tüzes, ragyogó, innen hapta nevét Sirius, a legfényesebb csillag. Nevének 'aligha van köze a σείω seiō, ráz, ígéhez, melyből egyes indogermán nyelvészek származtatják. Rokon lehet *serenus* is, a napfényes ég jelzője. A héber זָהַר zāhar igének további változata זָהַר tāhēr, szintén ragyogást jelent, זָהַר tāhōr ragyogó = tiszta, זָהַר tāhar az égnek, a légnek átlátszó tisztasága. Ugyanebből a tőből eredhetett a görög αἰθήρ aithēr, az aether, αἰθήριος aithrios fényes, derűs, αἰθήρια aithria a tiszta ég. Az indogermán nyelvészek e szókat az αἶθω aithō meggyújt, ég, tövéből származtatják, melyről alább lesz szó. Talán ide tartozik a latin *ater* is, mely az ellentétet jelenti: sötét, fekete.

Helios ἥλιος a nap görög neve. (Változata: ἥλιος ἑlios, dór alakja: ἄλιος halios, ἄελιος aelios). εἴλη heilē napfényt, napmeleget jelent. Változata ἄλεα halea napmeleg. ἐλάνη helanē pedig fáklya. E szók gyökerét a héber nyelvben is megtaláljuk. אָהַל 'āhal, הָלַל hālal, fénylik, világít. הֵילֵל hēlēl fényes csillag, hajnali csillag, Lucifer. A görög nyelvben vannak s hanggal kezdődő változatok: σέλας selas, fény, σελήνη selēnē a Hold. A héber nyelvben is van ilyen: אָהַל 'āhal, fénylik. Latin rokon *sol*, a Nap. A héber אָהַל 'āhal szónak bizonyára rokona az ellentétet jelentő צֶל cēl az árnyék.

Shadow and sunlight are the same ;

— — — — —

And one to me are shame and fame.

Talán ennek a צֶל cēl, árnyék, héber szónak rokona a német *Zelt*, sátor, melyet Kluge a latin *tentorium* rokonának gondol. A fényt jelentő הָלַל hālal tő rokona a német *hell* is. A német nyelvészek szerint a régi nyelvemlékekben *hell* csak hangokra vonatkozóan használatos: helle Töne, csengő hang, hellen = ertönen. Hall és Schall. De a héber הָלַל hālal és אָהַל 'āhal is jelent éneket és csengő hangot. Az olvasó jól ismeri e héber szót: Hallelujah, énekeljete az Úrnak, dicsőítsétek az Urat. Erre a hangot jelentő szótőre még visszatérünk.

A Hold héberül לְבָנָה lēbhānāh. Ennek tövével már e könyvecske elején megismerkedtünk: לָבָן lābhān, fehér. A Hold héber nevének rokona, úgy vélem, a latin *luna*. Az indogermán nyelvészek e szót úgy magyarázzák, hogy *luceo*, fénylik, gyökérből származik és *luc-na* rövidítése, tehát fényt általában jelentene. De ami a sok fényforrás között a Holdat jellemzi, az éppen fehér fénye. White and shapeless mass. A latin *luna* szó alakulásában talán közre hatott a héber לֵיָן lūn tő is, mely azt jelenti: eltölti az éjszakát. A Nap

héber neve שֶׁמֶשׁ semes. Talán rokona a görög ἡμαρ hēmar, (genitivus : ἡματος hēmatos), ἡμέρα hēmera, melyek a napot mint időt és a nappalt jelentik. Az indogermán nyelvészek nem lelik e görög szók családját. A héber שֶׁמֶשׁ semes változata שֶׁמֶס 'emes az ellentétet, az éjszakát, a sötétséget jelenti, mint adverbium : az éjjel, az elmúlt éjjel. Hasonlóképpen bizonyára rokonai egymásnak a latin *lux*, fény, és *nox*, éj, a görög λευκός leukos, fényes, fehér, λυχνος lychnos, lámpa, fény, és νόξ nyx, az éj. Angolul *light* és *night*. Németül *Licht* és *Nacht*. A héber nyelvben viszont נֶגַה nōgah jelent fényt, világosságot, נֶגַה nāgah, fénylik.

Görögül a fény, világosság egyik neve φαός phaos, φῶς phōs, ismeretes a φωσφόρος phosphor és a fotográfia nevéből. φαείνω phaeinō, fénylik, világít, φαίνω phainō, megvilágít, megmutat, φαεινός phaeinos, fényes, ragyogó, φέγγος phengos, fény stb. Ezt a gyökeret is megtaláljuk a héber nyelvben : יָפָה' jāphā', fénylik, יִפְהֵ' jiphe'āh יִפְהֵ' jēphīj, ragyogás, szépség, יָפָה' jāpneh, szép. Rokon a latin *fax*, fáklya, *facetus*, csinos. Görögül fáklya: λαμπάς lampas (gen. λαμπάδος lampados). Héberül לָפִיד lapid. Jelenti a lángot is. Görögül λάμπω lampō, fénylik. Héberül לָהַב lahabh, לָהַבְּ לֵהָבְהָהּ lēhābhāh, לָבַב labbāh, láng. Volt idő mikor csak a tűzhely lángja volt a lámpa. λαμπτήρ lamptēr serpenyőt jelent, melyben szurkos fenyőforgácsot égettek világításul. Lángot jelent לָהַב lahat is, az ige לָהַב lihet, lángra lobbant. Rokona lehet a német *Licht*, *Leuchte*, *leuchten*. Vergilius említi egy harcoss Lucetius nevét :

Ilioneus saxo atque ingenti fragmine montis
Lucetium portae subeuntem ignesque ferentem
 ...sternit.

Ide tartozhatik *lucidus* is, világos, *lustro*, megvilágít, *illustris*, fényes, ragyogó. A héber לָהַב lahat tőnek rokona lehet az ellentétét jelentő עֲלֵה' 'ālāh sötétség. A görög és római mitológiában Λητώ Lētō, *Latona*, az éj istennője, Apollon és Artemis anyja. A Nap és a Hold az éjszaka méhéből születnek.

A tűz héberül שֶׁשׁ 'es. Az indogermán nyelvészek az *aidh és *as szógyökeret említik, melyek égést jelentenek. Úgy vélem, hogy ezek egymásnak és a héber שֶׁשׁ 'es szónak rokonai. Aramaeus változata אִשָּׁ 'āzā meggyújt, fűt. Görögül αἶθος aithos, tűz, αἶθω aithō meggyújt. Talán a tűzhányó *Aetna* is innen kapta nevét. A latin *aedes*, ház, az etymologusok szerint az *aidh gyökérből származik és eredetileg tűzhelyet jelentett. Héberül אִשָּׁ 'āsān füst. Hasonló *n* végű alakulat lehet a latin *ignis*, tűz. Görögül ἄζα aza aszály. Latinul *aestus*, forróság, üszök, *aestas* a nyár, *aestuo* forr, *ardeo* (asdeo helyett) ég, *assus* sült, *areo* száraz. Németül *Asche*, angolul *ash*, hamu. *Esse*

kémény, kohó. Talán *heisz*, *heizen*, *Hitze* szintén rokon. Van héber קַיִיץ qajic is, a nyár, aramaeus nyelven אֶפְיָן qajtā.

Görögül a tűz πῦρ pyr. Héberül אֶפְיָן bā'ar meggyújt, eléget. A görög ige πύμπρημι pimprēmi, πρήθω prēthō. Latinul *amburo*, *comburo*. Ezeket az indogermán etymologusok az *uro* igéből származtatják, pedig a főnév *bus-tum*, máglya, mutatja, hogy a kezdő *b* hang a tőhöz tartozik. A német nyelv-tudósok azonban azt mondják, hogy a *bustum* szónál a római nép tévedett- és helytelenül választotta ketté az *amburo* szót. Görögül πῦρα pyra a máglya, átvette Vergilius is :

Iam pater Aeneas, iam curvo in litore Tarchon
Constituere pyras. Huc corpora quisque suorum
More tulere patrum.

Pruna az izzó parázs. Német rokonok *Feuer*, *brühen* és *brennen*, utóbbi *n*-nel bővült változat mint a *pruna* és mint az angol *burn* is. Még vastagodott a tő a *Brand*, *brenzeln*, *Brunst* szókban. A tőnek másik változata, úgy vélem, *sprühen*, szikrázik. A német nyelvészek ezt a *Spreu*, pelyva, *spröde*, rideg, vagy *sprieszen*, sarjad, rokonának mondják. A görög πῦρ pyr, tűz, szót pedig az indogermán nyelvészek a latin *purus*, tiszta, rokonának tartják. De az utóbbi egy másik, hasonló hangzású héber szóhoz tartozik : בַּר bar, tiszta, בֹּר bōr, tisztaság, בָּרַר bārar, tisztít.

A görög καιῶ kaiō, éget, szónak az indogermán nyelvészek nem igen lelik családját. Curtius azt mondotta : Hier helfe ein anderer. A héber nyelvészek már régen rámutattak a קָוָה kāvāh tőre, mely ugyanazt jelenti. קֵיבִיָּה kēvijāh, מִכְוָה mikhvāh, égési sebet jelentenek, כֵּי kij a tüzes vassal süített bélyeg. Görögül καυτήρ kautēr a tüzes vas, καιῶ kaiō a sebek kiégetését is jelenti. A héber nyelvben megtaláljuk az ősi szokat jellemző ellentétes értelmet is : קָבַה kābhāh, eloltja a tüzet. Ez a szó a görög nyelvben σβέννυμι sbennymi alakot öltött. Az indogermán nyelvészek szerint καμίνος kaminos, a kandalló, kemence, neve a καμάρα kamara, boltozat, szó rokona lenne, a kemence onnan kapta volna nevét, hogy búbos. A latin etymologusok szerint is *camera*, *caminus* és *camurus* (görbe) összetartoznának. De ha már ilyképpen az *r* és *n* hangok felcserélődésére gondolunk, a kemence és kémény, németül is *Kamin*, fogalmához közelebb esik a héber קָמַר kāmar ige, melynek jelentése : éget, melegít. Aramaeus nyelven גּוּמְרָא gumrā szén, מִגְמָר mugmār füstölő. E héber tő rokonának vélem a latin *cremo*, eléget, elhamvaszt, ígét, mely felcserélte az *r* és *m* hangok helyét. Hasonló metathesis példájául felhozom, hogy a görög Κιμμερία Kimmeria neve ma : Krim. A héber קָמַר kamar azt is jelenti :

megfeketedik, elsötétül, mint az égett fa. Ebben a jelentésében rokona lehet a francia *sombre*, melynek nem lelik eredetét. A latin nyelvészek a *cremo* rokonának tartják a *carbo*, szén (faszén) szót és *ker gyökérre vezetik őket vissza. Héberül שָׂרָפָה sārāph, eléget. שֶׂרֶפְחָה מִשְׂרָפֹת sērēphāh, misrāphōth, tűz, égetés, például holtak elégetése, mészégetés. Változatai: a fordított hangrendű שֶׂרֶפְחָה reseph láng, villám. שָׂרָבִי sārābh az izzó napmeleg, mely a délibábot kelti. חֲרָבִי chārābh kiszárít, חֲרֵב chōrebh aszály. צָרָה ḡārāph, fémet olvaszt, és fordított hangrenddel רִצְפָה reḡeph, רִצְפָה riḡpāh, szén, vagy forró kőlap, melyen pogácsát sütöttek. A héber chārābh jelentésére emlékeztet a görög κάρφω karpō, aszal, κράμβος krambos, és fordított hangrenddel κapyros kapyros, száraz, kiaszott.

Ízzó szén, parázs héberül גַּחְלֵת gacheleth. Rokona a német *glühen*, *Glut*, de *Kohle* is. Angolul *glow* és *coal*. Az indogermán nyelvészek a *Kohle* rokonául a szanszkrit *jval*, ég, izzik, szót említik, *glühen* rokonának a *gelb* szót. Amennyire látom, nem mutatnak rá *glühen* és *Kohle* összetartozására és arra sem, hogy hozzájuk tartozik a latin *caleo*, meleg izzik, mellékneve: *calidus*, forró, a főnév *calor*, a meleg. Ide soroznám a görög κέλεος kēleos, égő, szót is, melyet az imént tárgyalt καίω kaiō igéből származtatnak. Héberül קָלָה qālāh és צָלָה ḡālāh, süt, pörköl. צָלִי ḡālī sült, קָלִי qālī pedig pörkölt, de nem borjúpörkölt, hanem pergelt búza. Míg a latin *calidus*, olasz *caldo* meleget jelent, addig németül *kalt* az ellentétet, hideget. Úgyisintén a német *kühl*, az angol *cold*, *cool*, *chill*. A latinban más hangrenddel *algeo* jelenti azt hogy fázom, *algidus* hideg, *algor* a hideg. Ugyancsak a szóbanforgó tőnek változata, úgy vélem, a latin *gelu*, fagy, *gelo*, megfagy, *glaciēs* a jég, *gelidus*, jeges. Aramaeus nyelven גָּלִיד ḡālīd jég, dér, az ige גָּלַד ḡēlad, megfagy, megkeményedik, kérget kap. Görögül γελανδρόν gelandron fagyos, χάλαια chalaza jégeső. Ennek változata a latin *grando*, jégeső, mely az *l* hangot *r* hanggal cserélte fel. A *qālāh* tőnek ilyen *r* betűs változata, mely hideget jelent, a héberben is van: קָר qor, fagy, קָרָר qar, fagyos, קָרָר qārār, megfagy, קָרִיר qārīr. hideg, קָרָח qerach, jég, jégeső, kristály, aramaeus קָרִירֻתָּה qārīrūthā a hideg. Görögül κρύος kryos, a fagy, κρυερός kryeros jeges, jéghideg, κρύσταλλος krystallos, jég, jégeső. Rokonának tartják a latin *crusta*, kéreg, szót. Úgy vélem, ide tartozik *concreresco*, megalvad, megdermed, és a melléknév *concretus* is, melyeket a *creo*, teremt, *cresco*, növekszik, családjába soroznak. De a héber קָרָח qerach rokona lehet *frigeo* is, megfagy, megdermed, *frigus*, fagy, *frigidus*, hideg, melyekben a kezdő *q* hang *f* hanggá változhatott, míg a görög ρίγος rhīgos, fagy, szóban hehezetté gyöngült, a latin *rigeo*, *rigidus*, merev dermedt, *rigor*, dermesztő hideg, szóokban pedig egészen elnémult. Hasonlóképpen a héber קָרָר qārār, קָרִיר qārīr rokona lehet a német *frieren*, és *Frost*, mely a latin *crusta* szóhoz hasonló képzés. — Fagyást jelent a héber

פוג pug is. Rokon szó a görög πάγος pagos, jég, fagy, πάχνη pachnē, zuzmara, παχνώ pachnoō megdermed, παχύς pachys abban a jelentésében hogy alvadt, sűrű, πήγνυμι pēgnymi abban a jelentésében, hogy megfagy, megkeményedik, πηγυλός pēgyulis jeges, πηκτή pēktē aludttej. Ide tartozhatik a francia *figer*, megalvaszt, is — Dauzat szótárában azt olvastam róla, hogy a *foie*, máj, szó rokona és tulajdonképpen azt jelentené: prendre l'aspect du foie; meg-
alvad = úgy néz ki mintha máj lenne.

קדח qādach, meggyújt, lánggra lobban. Változata יקדח jāqad, ég, a főnév יקוד jēqōd és מוקד מוקד mōqēd, a tűz, קדחת qadachath forró láz. Ennek a tőnek rokonai a latin *incendo*, *accendo*, meggyújt, *candeo*, izzik, *candela*, gyertya. Talán יקדח jāqad változata יקדח jāqath, צוה צוה cūth, meggyújt Rokon hangzású a német *zünden*, az elavult angol *tind*, mely ugyanazt jelentette mint *kindle*, meggyújt; *tinder* = *Zünder*, a tapló. Ami apró gyújtóink mellett ne feledkezzünk meg az ég villámtüzéről. Héberül ברק bārāq, villám, az ige ברק bāraq. Változata a latin *fulgeo* (*fulgo*), melyet az indo-germán nyelvészek a szanszkrit bhārah, fény, villám, rokonának mondanak. E szanszkrit szó, melyben a középső hang szintén r, még jobban hasonlít a héberhez. De a héber nyelvben is van a latin *fulgo* szóhoz hasonlóan l hangú változat: בלג balag villámcsapást és hirtelen felragyogást jelent. A német nyelvészek szerint *Blitz* is eredetileg *Blikz* volt. Ebbe a családba tartozhatik a latin *flagro* ég, görögül φλέγω phlegō, főneve φλόξ phlox, láng, mely a szép és illatos tűzvirág nevet adta. Villámfényt jelent a héber קרן qeren is, — bizonyára rokona a görög κεραινός keraunos villám.

De térjünk vissza a földre. A görög azt hogy a földre, így mondja: ἔραζε eraze. A görög nyelvészek szerint a főnév: ἔρα era, a föld. De ők is rokonának tartják a német *Erde*, angol *earth* szót. Héberül a föld neve ארץ 'ereṣ. A földre: ארץ ארץ arṣāh. Aramaeus nyelven a föld ארץ 'ar'ā, változata ארץ ארץ 'arqā is. A régi germán nyelvekben *ero*, *airtha* és *hruse*. Utóbbi a német etymologusok nem vonják ebbe a körbe, hanem a latin *crusta* családjába sorozzák. A föld közönséges görög neve γῆ gē, γαῖα gaia. Rokonát nem lelik. Két héber szóra emlékeztet: Az egyik אֵי'ij, a szárazföldet jelent ellentétben a vízzel, partot és szigetet is. A másik אֵי'ij gē' vagy אֵי'ij gaj', völgyet, alföldet jelent. A német nyelvben is *Au* és *Gau* váltakozik, mindkettő vízben bővelkedő földet, szigetet jelent. *Gau* később kapta azt a jelentést hogy kerület. A héber gē is jelenthetett ilyet: *Gé-Harasim* a mesteremberek völgye, kerülete. A német *Eiland*, angol *island*, sziget. Nyelvünkben mint *Scandin-avia* a második rész, *avia* = *Au*, szigetet, félszigetet jelent. E germán szót a latin *aqua*, víz, rokonának tartják és a gót *ahva* szóra utalnak, mely folyót jelent. De, úgy vélem, közelebb van hozzájuk a héber אֵי'ij.

A part héberül גַּדָּה *gādāh*, vagy גֵּדָּה *gēdāh*, aramaeus nyelven אַרְיָה *arjāh* *gidūdā*, magas, meredek part. Görögül ἀκτὴ *aktē* és ὄχθη *ochthē*. A görög etymologusok, úgy látom, nem kapcsolják össze e két szót. Az előbbit az *ak*, éles, gyökérből származtatják, mellyel már találkoztunk, az utóbbinak pedig nem lelik rokonát. E családba tartozik, úgy vélem, a német *Küste*, az angol *coast*, a francia *côte* is, melyeket a latin *costa*, borda, oldal, szóból származtatnak, de a héber *gādāh*, *gidūdā* rokonsága valószínűbb.

A hegy héber neve : הַר *har* és הוֹר *hōr*. Görögül ὄρος *ōros*, οὖρος *ouros*, ὄρος *ōros*. A szláv *gora* is bizonyára rokon. Az indogermán nyelvészek az ὄρουμι *ornymi*, *hajt*, *felkelt*, *felállít*, rokonságára gondoltak, továbbá a far görög nevére : οὔρα *oura*, ὄρος *orros*, mivelhogy az is domború. Már találkoztunk az ősi tővel, mely a homorú és domború nevét adta : קָב *qabh* és גָּב *gabh*, *cavus* és *gibbus*, láttuk már e tőnek sok hajtását. Íme még néhány : גִּבְעָה *gibhe'ah*, *halom*, *magaslat*, rokona a német *Kuppe*. Ennek változata *Gipfel* csúcs. A német nyelvészek szerint ezek rokona *Kopf* is, a fej és ennek görög neve is : κεφαλή *kephalē*. Πυην *l* végű változat a német *Giebel* is, *tető*, *orom*. A latin *caput*, a német *Haupt* pedig talán ugyanennek a tőnek *t* képzős változatai. Az olasz *capo*, a francia *chef* szóban ez a *t* végződés megint elkopott és e szók alakja visszafejlődött a régi szótóhoz. Héberül גַּבְּהָה *gābhah*, *magas*, nyilván ehhez a tőhöz tartozik, melynek ágai sűrűek és messzire nyúlnak. Például hozzá tartozik, úgy vélem, a görög ὑψί *hypsí*, *magasan*, *fenn*, ὑψος *hypsos*, *magaslat*, *csúcs*, ὑψηλός *hypsēlos*, *magas*, ὑπατος *hypatos*, *legfelső*, ὑπέρ *hyper*, *felett* ; az ellentétét jelentő ὑπό *hypo* alatt, is bizonyára rokon. Latinul : *sub* és *super*, *supra*, *supremus* és *summus* (=submus). Az eddigi példák mutatják a kezdő torokhang változásait : *g*, *k*, *h*, *s*. A német *oben*, *ober*, *über*, *auf* und *ab* szókban pedig a kezdő hang egészen elnémult. De a német *heben* szóban ismét visszatér. Utóbbi a német nyelvészek a latin *capio* rokonának tartják, de jelentése : *emel*, inkább a héber גַּבְּהָה *gābhah* családjába sorozza.

A forrás egyik neve גַּל *gal*, változata גֻּלָּה *gullāh*, *hullámot* is jelent. Rokona lehet a német *Quelle* és *Welle*, *Wallung*. Kluge is a *Quelle* szónál egy történelem előtti *gel, *gol gyökérre gondol. Götze azonban a görög βλύω *blyō* (ἀναβλύω *anablyō*, ἀναβλύζω *anablyzō*), *kibuggyan*, rokonságára. Említi a βάλλω *ballo*, *dob*, *igét* is, melyet az indogermán nyelvészek a szanszkrit *galati*, *csepeg*, rokonának tartanak. Héberül יָבַל *jābhal*, *folyik*, בּוּי *būi*, *eső*, אוּבַל *'ūbhāl*, *folyó*, מַבּוּל *mabūl*, *árvíz*. A יָבַל *jābhal* tő változata שָׁבַל *sābhal*, *folyik*, innen שִׁבְּלֵת *sibboleth*, *folyam*. E családhhoz tartozhatik a latin *fluo*, *folyik*, *fluvius*, *flumen*, *folyam*, *fluctus*, *ár*, *hullám*, *pluit*, *esik*, *pluvius*, *eső*, *bullio*, *bugyborékol*, *bullā*, *buborék*, a görög φλύω *phlyō*, φλέω *phleō*, *bugyog*, *folyik*, *árad*, a német *fliesen*, *Flusz*, *Flut* stb. Az indo-

germán nyelvészek azonban a *fluo* igét és említett ivadékát egy *bhleug gyökérről származtatják, tekintettel arra, hogy *fluxi*, *fluctus* stb. szók a tőnek *g* végződésére mutatnak. De héberül is van פֶּלֶג peleg, patak.

Görögül a forrás neve πηγὴ pēgē. Étymologie inconnue, mondja Boisacq. Héberül van נְבִיחַ nēbekh forrás. נָבַח nābha' ömlik, innen מַבְּוֵעַ mabbua' forrás. סָפַח sāphakh önt, אָפִיק 'āpīq, patak, meder. Talán ide tartozik a német *Bach* is, melyet a német nyelvészek a görög φέβομαι phebomai, fél, fut, és a szláv begu, futás, rokonának mondanak. Héberül בְּרֵכָה bērekhāh tavat jelent. Talán rokona a német *Bruch*, mocsár, az angol *brook*, patak. A forrás kibuggyanását jelenti נִיחַ gīach. Rokona a görög κηκίω kēkiō, mely ugyanazt jelenti. A kút héber neve בְּעַר bē'ar, בּוֹר bōr pedig cisternát jelent. Ugyanerről a tőről fakadt a görög φρεαρ phrear, kút, cisterna, a német *Born* és *Brunnen*. (E német szókban a tő *n* hanggal bővült — hasonló jelenséggel találkoztunk a héber בְּעַר bē'ar, ég, németül brennen szóknál. A héber בְּעַר bi'ēr ige jelentése; ás, vés. Hozzá tartozhatik a német *bohren*, latin *foro*, fúr, ás, a görög φάρος pharos, szántás, eke. Ezeket a latin *ferio*, üt, vág, rokonának tartják. Vízet merít: שָׁאב sāabh. Bizonyára rokona a német *schöpfen*, melyet a német nyelvészek a *Scheffel*, véka, szóval magyaráznak, azt jelentené: edénybe foglalni. Változata *Schoppen*, a sörös korsó, melyből reggelente kedvet merít a tanuláshoz a német diák.

מַר mar, csepp, az ige מָרַר mārar, folyik. Görögül μόρομαι myromai, folyik, jelenti a könnyek folyását is, folyóknak a tengerbe ömlését is. A héber igének változata הָמַר hāmar. Ennek a tőnek rokona lehet a latin *imber*, görög ὄμβρος ombros, eső, melyeket az indogermán nyelvészek a szanszkrit *abhra*, borulat, *āmbhas*, víz és a görög ἀφρός aphros, hab, rokonának tartanak. A héber מַהְמֹרֹת mahāmoroth örvénylő vizeket jelent. Rokona lehet a görög χεμαρροος cheimarroos, hegyi patak, melynek nevét az indogermán etymologusok úgy magyarázzák, hogy χεῖμα cheima, tél, és ῥέω rheō, folyik, összetétele, mert a hó olvadásából támadnak a zuhogó vadvizek. A hó héberül שֶׁלֶג seleg. Talán ennek változata a régi szláv *snegu*, mely a középső *l* hangot *n* hanggal cserélte fel. Ilyen változatból lett, tovább kopva, a német *Schnee*, az angol *snow*. Viszont az *l* hangot őrzi a német *Flocke*, hópihe. De talán még messzebbre nyúlnak e tő elágazásai. A héber ige שָׁלַג sālag (הַשְׁלִיג) azt jelenti: ragyog, fehér mint a hó. Talán ebből az ősi tőből ered a görög γλαυκός glaukos, ragyogó, és a megrövidült λευκός leukos, fényes, fehér. Az indogermán nyelvészek, úgy látom, nem hozzák e kettőt egymással összefüggésbe. λευκός leukos rokonságához sorozzák a *luceo*, fénylik igét és nagy családját, melyről már volt szó. A havat, fehérséget jelentő héber שָׁלַג sālag tő rokona lehet a görög γλάγος glagos, a tej, mely talán régibb alak mint a megrövidült γάλα gala, (gen. γάλακτος

galaktos) és a még rövidebb latin *lac*. Az indogermán nyelvészek nem lelik e szók magyarázatát. (Láttuk; a tej héber nevének: חָלָב *chālābh* rokona a latin *albus* szintúgy mint a héber לָבָן *lābhān*, fehér). Talán ugyanez a tő adta a mész nevét: *calx*, *Kalk*. Nem valószínű, hogy e név a *sqel, hasít, gyökérből eredne, mint az indogermán nyelvészek vélik. Olvad: latinul *tabeo*. Héberül נָטַף *nātaph*, csepeg, aramaeus nyelven טוּף *tūph*, folyik, héberül זָוַח *zūbh*, aramaeus nyelven דָּאָב *dēabh* szintén azt jelenti: folyik. Ide tartozhatik a német *tauen* is. A német *Saft*, angol *sap*, francia *sève* is inkább e tőhöz tartozik mint a latin *sapa* szóhoz, mely csak befőtt mustot jelent. A latin *tabeo* átvitt értelme: sorvad, megvan a héber דָּאָב *dāabh* igének is.

A harmat latinul *ros*. Héberül רִיסִים *rīsīm* rēsīsīm harmatcseppek. Az ige רָסַם *rāsas*, csepegtet, megnedvesít. Görögül harmat ἑρση *hersē* és δρόσος *drosos* drosos. Franciául *rosée*, az ige *arroser*, megöntöz. Rokon, úgy vélem, a görög ἄρδω *ardō*, ἀρδεύω *ardeuō*, öntöz, itat, úsztat. ἄρδμος *ardmos*, itató, héberül רָחַץ *rahat*. Héber változat még רָחַץ *rāchaç*, mosdik, fürdik, רַחֲצָה *rachēçāh* úsztató. A héber עָרַף *‘araph* és רָעַף *rā‘aph* is azt jelenti: csepeg. Az indogermán nyelvészek szerint a görög ῥεῶ *rheō* ősi alakja ρεῖω *srefō*. Szanszkrit nyelven *sravah* folyás. E tőből származtatják a német *Strom* szót, mely a görög ῥεῦμα *rheuma* szóhoz hasonlóan alakulhatott. Már találkoztunk e tő rokonságával a רָוַח *rāvāh*, iszik, itat, öntöz szónál. Talán ῥοφῆω *rhopheō*, latinul *sorbeo*, szüröcsöl, is rokon. Ezeknél említik az albán *gerbe* csepp szót. Ide tartozhatik רִבִּיבִים *rebhibhim* is, eső. Másik héber szó, mely csepegést, csurgást jelent דָּלַף *dālaph*. Csurgó: דִּלְף *deleph*. Rokon, talán עָרַף *‘araph* és דָּלַף *dālaph* keveréke a német *Tropfen*, *triefen*, *Traufe*, angol *drop*. De *dālaph* rokona lehet a görög λείβω *leibō* is, csurgat, csepeg, melynek gyökere az indogermán nyelvészek szerint is *sleib. λίψ *lips*, csepp, λιβάς *libas*, csepp, nedvesség, λίβος *libos*, könnyecsepp, λοιπή *loibē* italáldozat, mikor a borból néhány cseppet kiöntenek az isteneknek. Latinul *libare*, *libatio*. Megtartotta a héber *dālaph* kezdő szótagját is a latin *delibuo* megnedvesít. A latin *lippus*, csepegő, könnyező, csipás szemű, (triefäugig) is inkább ide tartozik, mint a λίπος *lipos*, zsír, családjához.

Zivatar németül *Schauer*, Regenschauer, angolul *shower*. E szó rokonául említik a német nyelvészek a gót *skūra* szót, mely vihart jelentett. Ennek rokona lehet a héber סְעָרָה *sē‘arāh*, vihar. Gót nyelven *skūra* *windis*, szélvihar, héberül סְעָרָה *ruach sē‘arāh*.

XIII.

J'ai voulu vivre afin d'épuiser mon courage,
 Afin d'avoir pitié, afin d'aimer toujours,
 Afin de secourir les humains d'âge en âge,
 Puisque l'ambition n'est qu' un plus long —

Amour. Héberül אהבה 'ahābhāh. Szeret : אהב ābah. Rokona a görög ἀγαπᾶω agapaō, melynek az indogermán nyelvészek nem lelik családját. A héber nyelvben van אגב 'āgabh is, mely szerelmeskedést jelent. שיר אגבים 'šir 'āgabhim, szerelmes dal. De van még több változat. חבב chābhābh, szeret, חבבה chibbāh, szeretet, חביב chābhīb, a kedves. אהב 'ābah azt is jelenti : vágyódik, kíván. E jelentésében változatai אבה 'ābhāh és איה 'ivvāh. A latin nyelvben is megtaláljuk ezt a szótövet mindkét jelentésével : *aveo*, kíván, és *faveo*, kedvel, szeret. A héber nyelv az אבה 'ābhāh igéből formálta az אביון 'ebhjōn, a nélkülöző, vágyakozó szegény ember nevét, a latin pedig az *avarus*, kapzsi, és *avidus* mohó, szókat. Az utóbbi rokonának tartják a görög ἀίτας aitas, a szerető, szót is, és ide sorozzák a latin *sodes* : ha így kívánod, kifejezést, s'il vous plait római szólásmódját : *si audeo*. Azt mondják, hogy az *audeo*, mer, ige eredetileg azt jelentette : kedve van hozzá. E talán kissé merész feltevés szerint ezek t végződésével bővült változatai a szóbanforgó tőnek. A héber nyelvben talán hasonló bővített változat חפץ chāphēz, kedvel, kíván, ezt használja a héber a «tessék» kifejezésére. אהב אדם חפץ אהבה Ugyancsak t képzős változat lehet a latin *opto* is, kíván, *optio* tetszés, szabad választás kedvünk szerint. E családba sc-roznám az *optimus*, legjobb, szót is, vágyaink netovábbja, amit csak kívánni lehet. (A latin nyelvészek ezt az *ops*, vagyon, hatalom, segítség, rokonának tartják). Ebbe a családba tartozhatik a latin *cupio* ige is, szintén azt jelenti : kíván, szeret, *cupidus*, sóvárgó. *Cupido*, Venus fia, kinek nyflai sok ezer évvel megelőzték a gyujtóbombákat : ut ossibus implicit ignem. Talán ezért gondolták az indogermán nyelvészek, hogy a *cupio* szó gyökere *quep, forr, füstöl, és hogy a görög καπνός kapnos, füst, és a latin *vaper*, gőz rokona. Az aramaeus nyelvben va אקבā qēbhā, akar, אקב qēbhū, אקב qēbhūthā, szándék, vágy. A héber איה 'ivvāh tövet legrövidebb alakban mutatja a latin *volo* második személye : *vis*. Ehhez tartozik *invitus*, akara ellenére. A héber tőnek további változata אב jāabh és תב thāabh,

kíván. És vannak ellentétes értelmű változatok is: אַיב 'ajabh, gyűlöl, תַּאֲבָה thā'abh, utál. אַהֲבָה 'ahābhāh, szeretet, אֵיבָה 'ēbhāh, gyűlölet, אֲהַב 'ohēbh, kedves, barát, אֵיב 'ōjēbh, ellenség, תַּאֲבָה thaābhāh, a vágy, תּוֹעֲבָה thōēbhāh az undor.

A latin *amo*, szeret, Walde és Hofmann szerint a gyermekek gagyogásából eredt, mellyel anyjukat szólítják: *ama*. Egyéb rokonát az indogermán nyelvekben nem lelik. Héberül קָמָה kāmāh eped, sóvárog. Bővített változata חָמָד chāmad, megkíván, gyönyörködik valamiben. חֶמְדָּה chemdāh, vágy, kellem, gyönyörűség. חֶמְדָּה נְחָמָד nechmad, chāmud, kívánatos szeretetre méltó. Talán ezek rokona a latin *amo* és hozzátartozói: *amita*, *amasius*, *amoenus*, *amicus*. A héber קָמָה kāmāh változata גָּמָא גָּמָא gamā szomjúságot jelent, a latin *fames* pedig éhséget. Utóbbinak sem találják megnyugtató magyarázatát az indogermán nyelvészek: Etymologie unsicher, mondja Hofmann. Egyesek a *fatigo*, fárad, rokonának vélik, mások a görög χάσκα chaskō, ásít, szóhoz fűzik, mivel az éhes is kitérja a száját. De volt aki a *fames* és *amo* kapcsolatára gondolt. Emlékeztetek a szanszkrit kāmā szóra is, mely a vágyat és szerelmet jelenti.

A héber חֵן chēn jóakaratot, tetszést jelent, és ami ezt felkelti: szépséget. Az ige חָנַן chānan: jóindulattal van, kedveskedik ajándékkal, megkönyörül, kegyelemért könyörög. חֵן chīn szépség, kellem, חֶחֶן thēchinnāh könyörület és fohász, חֶחֶן chinnam szívességből, ingyen. A latin *venia* is azt je'enti amit a héber חֵן chen; *veneror* fohászkodik, *Venus* a szépség istennője. Németül *Gönner* a jóakaró, *Gunst* jóakarát, másik német változata e tőnek pedig *schön*, szép. A német nyelvészek ezt a *schauen*, nézni, rokonának tartják: amit érdemes megnézni, szemrevaló. *Schonen*, kímél, a német nyelvészek szerint szintén a *schön* rokona, azt jelentené: szépen bánni. De egyszerűbb magyarázat, hogy az ősi chānan חָנַן változata, mely jóakaratot, könyörületet jelent. Görögül ἀγανός aganos, jóakarátú, kedves — a görög etymologusok nem lelik rokonát. Ebbe a családba tartozhatik γάνωμα ganymai is, gyönyörködik. Ebből a szóból eredhetett Zeus kedvencének, *Ganymedesnek* neve is. A szanszkrit nyelvben is van *canas*, tetszés. Rokonának tartják az indogermán nyelvészek a latin *carus*, kedves, becses, szót. Hasonlóképpen fe'cserélhette a latin nyelv az *n* hangot *r* hanggal a *gratus*, *gratia*, *gratis* szókban, melyek a héber חָנַן chānan tő jelentésének árnyalatait követik. A latin *gratia* és a német *Gnade* egymás mellé állítva szembetűnőleg valószínűsítik az *r* és *n* hang váltakozását. De a német nyelvészek, úgy látom, nem hozzák kapcsolatba e két szót, hanem szerintük *Gnade* eredeti értelme: nyugalom, és említik a régi német kifejezést: *diu sunne gie ze gnaden*, a nap nyugvóra tér. De ez a *gnade* inkább a héber חָנָה chānāh tőhöz tartozik, mellyel már találkoztunk; a

bibliában is (Jud. 19, 9.) הַגֵּהֶנּוֹת הַיּוֹם ime nyugalomra (chanoth) hajlik a nap. Talán a héber חָנָן chānan rokona a német *Wonne* is, mely gyönyört és gyönyörűt jelent. Ezt a német nyelvészek ugyanabba a családba sorozzák mint a *wohnen*, lakik, igét, mely, amint fentebb láttuk, a héber חָנָה chānah, lakik, táborozik, rokona. A görög χάρις charis, báj, talán ismét *r* hangú változata a héber חֵן chēn szónak. Hephaistos felesége *Charis*, Vulcanusé *Venus*. A χάρις charis szót a görög etymologusok a χαιρω chairō, örül, rokonának tartják. Ebből formálta a görög az üdvözlő χαιρε chaire szót, mely a latin *vale*, német *Heil!* üdvözlötnek felel meg. Utóbbiak családjáról már volt szó, rámutattunk, hogy héberül חָיִל chajil erőt, egészséget jelent. Lehetséges, hogy a görög nyelv itt az *l* hangot *r* hanggal cserélte fel. Említettük, hogy héberül גִּיל gīl örül, ujjong, gót nyelven *gailjan* megörvendeztet, *geilen* pajzánkodik, ugrál jókedvében, ilyet jelent a héber gīl is. Rokona lehet a görög γελάω gelaō is, nevet, ἔλαρος hilaros jókedvű, ἀγάλλομαι agallomai ujjong, táncol örömében.

Gaudeamus igitur! A latin *gaudeo* rokona a héber חָדַח chādāh örül. Görögül γηθεώ gētheō. (γαθεό gatheō.) De rokon, úgy vélem, ἡδομαι hēdomai is, mely szintén azt jelenti: örül, a görög etymologusok azonban nem a γηθεώ gētheō, hanem a ἡδύς hēdys, és a latin *suavis* családjába sorozzák. Hesychios említi: γάδουσαι = ἡδουσαι, gadesthai annyi mint hēdesthai. A görög ἡδονή hēdonē, gyönyörűség, pedig bizonyára a héber עֵדֵן 'ēden rokona, mely ugyanazt jelenti és a paradicsomkertnek nevét adta. Van héber חֵד חֵדֵד hēd, hēdād is, melyek örömrivalgást jelentenek, szüretelőik vidám danáját, kacagását. Nevet, ujjong héberül צַחַח cāchaq, צַחֶשׁ sāchaq. Hangutánzó ősi tő ez, görögül καχάζω kachazō, latinul *cachinno*, régi német nyelven *kachazzen*, talán *jauchzen* is ide tartozik. Héberül van צַוַּח cāvach is, mely szintén ujjongást jelent. Rokon lehet a latin *iocus* is, mely inkább idevaló, mint a régi német *jēhan*, mond, kimond, ígéhez, melyből a *ja*, igen, szócskát és a *Beichte* (bi-jiht) gyónás szót származtatják. Ide tartozhatik *iucundus* is, mely örvendeteset, kellemeset jelent. Cicero szerint a *iuvare*, segít, igéből eredne: iuvare . . . .dicitur ex eoque iucundum. Aramaeus nyelven חִיחַ chūkh is annyi mint nevet. Ehez hasonlít a német *kichern*. A héber nyelvben צַחַח cāchaq, צַחֶשׁ sāchaq változata צַחֶזֶז zā'āq, צַחֶצֶז zā'āq, melyek az ujjongás ellentétét jelentik: jajgatást, segítségért kiáltást.

Ujjongást, örömet jelent a héber עָלַז 'ālaz, עָלַם 'ālas, עָלֵן 'ālaç, is. Rokonuknak vélem a latin *laetus*, jókedvű, szót, mely aligha azonos a *laeto*, trágysz, szóval és nem tartanám a német *glatt*, sima, rokonának sem. Ellenben rokon az angol *glad*, mely megőrizte a héber עָלַז 'ālaz kezdő torokhangját. A héberben is van olyan változat, mely azt elejtette: לִיג לִיג līg, līg.

kinevet, kigúnyol, קל לֵעָ, a gúnyolódó. Testvére a latin *ludus*, tréfa, móka, játék, *ludo* kigúnyol. Viszont a görög χλευάζω chleuazō, tréfál, gúnyol megint torokhanggal kezdődő változat. χλευασία chleuasía gúny. Úgy vélem, χλευή chleuē, gúny, megrövidült alak. A görög nyelvészek azt tartják, hogy e szó gyökere *ghleu. De a görög λάσθη lasthē, gúny, λίζει lizei, gúnyol (Hesychios), a mellett szólnak, hogy a tő dentalissal vagy rokon, hanggal végződik. Így a német *Lust, lustig, sich lustig machen* szókban is. A héber לעג lā'ag is azt jelenti: kinevet, kicsúfol. Aramaeus nyelven לעג לעג laglēg. Rokonuk a német *lachen*, az angol *laugh*, nevet, és *gleek*, tréfa, gúny. A héber és aramaeus לעב lā'abh is azt jelenti: csúfot úz. Rokona a görög λωβάομαι lōbaomai, λωβεύω lōbeuō, kigúnyol, a főnév λώβη lōbē — egyes indogermán nyelvészek e szót a latin *labor* munka vagy *labes* folt rokonának tartották. Ha már benne vagyunk a csúfolódásban, megemlítem, hogy a héber מוץ mūq rokona a görög μῶκος mōkos gúny, μωκάομαι mōkaomai, gúnyolódik, franciául *se moquer*. A héber תי'ת'ה תי'ת'ה thi'thiē rokona a görög τωθάζω tōthazō, a főnév τωθεια tōtheia, héberül ת'ת'ח ת'ת'ח tha'thaim — mint erre Möller is rámutatott. Szégyel héberül בוש būš, ugyanez a szó a latin *pudef*.

Haragra lobban héberül ח'ר'ר'ח chārāh, a harag ח'ר'ר'ח chārōn. Rokona, úgy vélem, a latin *ira, irascor*. Az indogermán nyelvészek az *ira* szót *eis gyökérből származtatják, mely heves mozgást jelentene, és rokonául említik a görög οἶμα oima, roham, ἰάω iainō, felmelegít, felüdít, ἰάομαι iaomai, gyógyít, ἱερός hieros erőteljes, οἰωνός oiōnos ragadozó madár stb. szókat, melyek elég távol esnek a harag fogalmától, említik továbbá az avest *aešma* szót is, mely haragot jelent, és a görög οἰστρος szót, mely a bögöly neve, fulánkot is jelent és átvitt értelemben düh. Nyilván közelebb esik mind-ezeknél hangzásban és jelentésben is a héber szó. A héber ח'ר'ר'ח chārāh eredeti jelentése: ég, lánggra lobban, aramaeus nyelven ח'ר'ר'ח chirchēr meggyújt, ח'ר'ר'ח chārāhk, eléget, megsüt, perzsel, és e szót használták fel a tüzes, heves harag elnevezésére. A latin nyelvben is *ira* mellett ott van *uro*, eléget. Már találkoztunk a héber אור ūr szóval, mely fényt, lángot jelent és összekapcsolja e szócsaládot ugyanennek a törzsnek fényt jelentő másik családjával. De ugyanebbe a nemzetségbe soroznám egyfelől a latin *ferro, ferreo*, forr, izzik, másfelől *furo*, dühöng, *furor*, düh, szókat is. *Furia* a bosszú lángoló szemű démona. Hesychios említi a χαρά chara szót és azt mondja: ugyanazt jelenti mint ὄργη orgē, indulat, harag. Úgy vélem, e két szó rokon is egymással, ὄργη orgē csak felcserélte a hangok rendjét, és mindkét szó ide tartozik. Talán az ily kifejezésekben is ὄργη χρώμενος orgē chrōmenos, haragra lobbanva, ὄργη, θυμὸς χρῆσθαι inkább a héber chārāh jelentése visszhangzik, mint a χράομαι chraomai, használ, ige. Idesoroznám a χαράσσω charassō igét is abba a jelentésében hogy megharagít, amit alig lehet a

χαράσσω charassō élesít vagy ás, vés, átvitt értelemének mondani. A héber chārāh családjához tartozhatik az angol *wrath*, harag, *wroth*, haragos, mely szónak aligha van közük a *writhē* csavar igéhez, melyre Skeat utal. A francia *courroux* is inkább ennek a tőnek a hajtása lehet mintsem *corruptum*, megrottott, vagy *corruptum*, megtört szív, átalakulása. Ugyancsak rokon lehet a német *gären*, forr, erjed. *Es gärt in mir*, forr bennem a méreg. *Garküche* lacikonyha. A latin *fermentum* erjedést is jelent, haragot is. A latin *formus*, meleg, *fornax*, *furnus*, kemence szókat az indogermán nyelvészek **g^her* gyökérről származtatják, mely meleget jelentett volna, hivatkoznak a szanszkrit *haras*, *gharmā*, izzó, hőség szókra. E családba sorozzák a német *warm* szót is. A német *Herd*, angol *hearth*, tűzhely szóknál a német nyelvészek a gót *hauri* parázs, *haurja*, tűz, az izlandi *hyrr*, tűz, szókra utalnak és egy germán *her, ég, szógyökeret tételeznek fel. Az indogermán nyelvészek szerint az előbb említett *g^her* gyökérből származnak a görög *θερμαι* theromai, melegszik, *θερος* theros, nyár, *θερμος* thermos, meleg stb. Hasonló joggal feltehető, hogy a német *Zorn* a héber *זֶרֶן* chārōn rokona. Ez valószínűbb mint az a feltevés, hogy a *Zorn* szó a *zerren*, *trennen* és az angol *tear* szókban mutatkozó *ter, tép gyökérből eredt volna, mivelhogy a harag szakítást jelent. A héber chārāh tővel függhet össze a német *Ärger* is, harag, bosszúság, mely talán kettőzött alak. A német nyelvészek úgy magyarázzák, hogy az *arg* szó középfokából származik : *ärgern* annyi mint *schlechter machen*. De ez a magyarázat nem nagyon illik a szó jelentéséhez : megharagít, boszant. A német *arg*, rossz, úgy vélem, egy másik héber szó rokona : *רע* ra', rossz, gonosz. Ehhez tartozhatik az angol *wrong* is, melyet Skeat a *wring*, facsar, igéből származtat.

A harag harcra indulat. A héber *חָרָה* chārāh rokona *גָּרָה* gērāh, harcra, perre ingerel, perlekedik, hadakozik. A főnév *תִּגְרָה* thigrāh és *חַרְתָּה* charthā, per, veszekedés, harc. Talán ennek a tőnek hajtása a német *Krieg* is, melynek a német nyelvészek nem lelik rokonát, úgyszintén az angol *war*, a francia *guerre*. Talán a latin *bellum gerere* kifejezésben is ez az ősi szó visszhangzik. A gērāh tő rokona lehet a latin *jurgo* is, veszekszik, perlekedik, *jurgium*, civakodás, per, — Varro ezt úgy magyarázta hogy *jure agere* összevonása. A görög rokonságban, úgy látszik, elnémult a kezdő torokhang : Ἄρης Ares a háború haragos istene, aki népet nép ellen uszít nemzedékről nemzedékre. Testvére Ἔρις Eris, a viszály istennője, aki észrevétlenül lopózik testvérek, barátok közé és aranyalma ajándékkal veszíti őket össze. ἐρίζω erizō ἐρίσσω erisdō, veszekszik, küzd, ἐρέθω erethō, ἐρεθίζω erethizo, felingerel. Ἐρινός Erinyes, a Furiák görög neve, a bosszu istennői.

Egy másik héber szó, mely haragot jelent, *כַּאס* ka'as. Jelent bánatot és mogorvaságot is. (A német nyelvben is rokonnak tartják a *Grimm* harag,

és *Gram*, bánat szókat, *Griesgram* pedig a mogorva.) A héber ka'as rokona lehet egyfelől *κότος* kotos, harag, gyűlölet, *κοτέω* koteō, haragszik, *κοτήεις* kotēeis, haragos, másfelől *κῆδος* kēdos (*καδος* kādos) gond, bánat, *κῆδω* kēdō, megbánt, bosszant. Az indogermán nyelvészek, úgy látom, nem kapcsolják össze e két görög szót. *κότος* kotos rokonának tartják a német *Hader*, perpatvar szót, *κῆδος* kēdos rokonának pedig a *Hasz*, gyűlölet, szót. A görög *οχθεῖω* ochtheō is azt jelenti: haragszik, bosszankodik, rosszkedvű. Rokon lehet *ἄχθος* echthos is, harag, gyűlölet. És ide tartozhatik *ἄχθωμα* achthomai is abban a jelentésében, hogy haragszik, bánkodik.

Haragot jelent *זאֵפּ* za'aph is, haragos: *זאֵפּה* za'ēph. Rokona, úgy vélem, a latin *saevus*, melynek rokonságát az indogermán nyelvészek a görög *Αἰδης* Hades, az alvilág istene, és az angol *sore*, fájdalmas, beteg, szókbán keresik. *Ventus saevus*, dühöngő szél, aramaeus nyelven *זאֵפּה* za'āphā.

A harag vége a megbocsátás, kiengesztelődés. Héberül *סלח* sālach kiengesztel. A főnév *סליחה* sēlichāh. Rokona a görög *ἡλίσκομαι* hilaskomai.

Bánkodik: latinul *maereo*. A bánat *maeror*. Héberül: *מָרַר* *mār* memer *מְרִירֻת* mērīrūth, *מָרָה* marrāh, *מֹרָה* mōrāh. A *תֹּרַר* mārar keserűt jelent és azt is hogy elkeserít, elkeseredik. *מָר* mar keserű, szomorú. *מְרֹרָה* mērorāh keserűség, epe. A latin *amarus* ugyanez a szó. A latin etymologusok, úgy látom, nem kapcsolják össze a *maereo* és *amarus* szókat. *Maereo* és *miser* összefüggésére gondolnak, a *maereo* tövének más nyelvben egyáltalában nem lelik rokonát, *amarus* gyökere pedig szerintük **omo* és rokona a görög *ὠμός* ōmos, nyers, az éretlen gyümölcs keserű ízétől kapta volna nevét a latin *amarus*. De volt aki az *amo*, szeret, rokonságára gondolt. Úgy látszik, a szerelem keserű emléket hagyott a szívében. Már fentebb láttuk, hogy a héber *מָרַר* mārar ige azt is jelenti: folyik, és ennek mását is megtaláltuk a görög *μυρομαι* myromai igében. A héber nyelvben *מָר* mar cseppet jelent, latinul pedig *mare* a tenger. Talán keserű sós vizétől kapta nevét. Ez a magyarázat mégis közelebb esik mint Curtiusé, hogy *mare* a *morior*, meghal, rokona. Görögül is *ἄλμη* halmē, *ἄλμυρός* halmyros, melyek a *ἄλς* hals, só tőről eredtek, a tenger sós vizét jelentik. Mikor Israel átkelt a Vöröstengeren, három napig menének a pusztában, de nem találtak vizet, és eljutottak Mára, de nem ihatják vala a vizet Mára, mert keserű vala. (Exodus 15.23.) Közvetlenül ezelőtt említi a biblia *Mirjam* prófétaasszony nevét, aki az asszonyok élén táncolva, dalolva ünnepelte a nagy győzelmet Pharao felett. *Mirjam* *מִרְיָם* neve is szószerint keserű tengert jelent. (*יָם* jam a tenger héber neve). *Mirjam* nevéből elkopott a záró *m* hang és így lett belőle *Maria*. Talán a só héber neve *מֶלַח* melach is változata a *מָר* mar, keserű, tőnek. A latin *mare* rokona a német *Meer*, tenger, *Moor*, mocsár, ennek vize is hatatlan. A francia *mariner* jelentése: sós vízben pácol. A latin *muria*, sós

lé, nevét is *mare* rokonának tartják. Érdekes hogy a héber מָרָה *mārāh* azt is jelenti: dacos, engedetlen, és hasonló értelmű a latin *morosus*, önféjű. A latin etymologusok e szót a *mos*, szokás, erkölcs, szóból származtatják, mivelhogy az önféjűnek megvannak a saját szokásai.

Sírni, megsiratni, héberül: בָּקָה *bākhāh*. Úgy vélem, ez a tő adta a római sirató asszonyok *praefica* nevét. Varro úgy magyarázta, hogy: quae praeficeretur ancillis quemadmodum lamentarentur. A gyász héber neve אָבַל *ābhel* pedig talán a latin *fleo*, sír, sirat, rokona. A latin *plango* és *ploro*, gyászol, hangosan sirat, szintén rokon hangokat mutatnak. Talán fordított hangrendű változat a görög λύπη *lypē* bánat, gyász, melynek rokonául az indogermán nyelvészek a szanszkrit *lum-pāti* összetör, megrongál, és a görög λέπω *lepō*, lehámoz, lehúzza a bőrt, szokat említik.

Remegést, félelmet jelent בָּהַל *bāhal*. Görögül πάλλω *pallō*, πάλλομαι *pallomai*. A latin *palpito* is hasonló értelmű. פָּלַף *pālaf* annyi mint megijeszt, megrendít. A főnév פְּלִצוּת *palācūth*, תְּפִלְצֶת *thiphleceth*. Rokona lehet a hasonló értelmű καταπλήσσω *kata-plēssō*, κατάπληξις *kataplēxis*. Remegést jelent נָתַר *nāthar* is. Rokonai a görög τρέω *treō*, τρέμω *tremō*, remeg, a latin *terreo*, megijeszt, *terror* a rémület, *tremo*, *trepido*, reszket. Ide tartóznának vélem a német *zittern* szót is, mely kettőzéssel utánozza a remegő mozgást. Kluge szerint nincs rokona a germán nyelveken kívül. Götze a görög διδράσκω *didraskō*, fut, rokonságára gondol. A héber nyelvben van fordított hangrendű változat is: רָטַט *retet*, רָתַת *rēthēth*, annyi mint a latin *terror*. אָרַע *ārac* is azt jelenti: fél, megfélemlít. Görög változata, úgy vélem, ἄρρωδέω *orrōdeō*, fél, (*ἀρρωδέω* *arrōdeō* is van). ἄρρωδία *orrōdia* félelem. Az indogermán nyelvészek nem találják családját. Már találkoztunk a אָרַע *sā'ar* igével és rokonságával, mely a borzást és borzalmat jelenti. Alkalmasint rokona a most említett אָרַע *ārac* tőnek. Ide venném a görög φρίσσω *phrissō* igét is, mely ugyanezeket jelenti. A latin *horreo* a אָרַע *sā'ar* igéhez áll közelebb, *horridus* az אָרוּץ *āruץ* szóhoz. Vagy még inkább a héber חָרַד *chārēd* változathoz, mely szintén remegő félelmet jelent. A német *Graus*, borzalom, *grausam*, kegyetlen szók is e családba tartozhatnak. A német nyelvészek szerint e szók gyökere **gru*, a *Greuel*, *gräulich* szókra hivatkoznak. De Götze szerint: die Wurzel *gru* = erschrecken, fehlt den verwandten Sprachen. Ide tartozhatik *gräszlich*, rémisztő is, melynek szintén nem lelik rokonát. Rokon lehet *Furcht* és *fürchten* is, mely éppúgy mint a görög φρίσσω *phrissō* a kezdő torokhangot *f* hanggal cserélte fel. A német nyelvészek ezt sem tudják hova tenni. Héberül van חָרַג *chārag* is, mely remegést jelent, aramaeus nyelven חַרְגָּא *chārgā*, chāgethā félelem, remegés, ijedelem. Talán ehhez áll közelebbi rokonságban a német *Schrecken*. A német nyelvészek

szerint ez különös germán szó, *scricken* eredetileg azt jelentette : felugrik, és ebből lett *schrecken*, felriaszt. Az eredeti jelentést mutatja szerintük *Henschrecke*, a sáska neve. Van aki reszket félelmében, van aki megugrik. A félelem és a gyors mozgás közötti összefüggés mutatkozik a héber nyelvben is. Például az előbb említett **בָּהַל** *bāhal* és **חָרַד** *chārad* igék jelentenek sietséget is. Az **אַרַץ** 'arac tőnek rokona **רוּץ** *rūc*, szalad. **חָפַז** *chāphaz* fél és megfutamodik. Talán ennek változata **פָּחַד** *pāchad*, fél, remeg. Latin rokona *pavidus*, félnék, remegő, *pavito*, *pavesco*, *paveo*, fél, reszket. Görögül *πτοέω* *ptoēō*, *πτοιαίω* *ptoiaō*, megijeszt, *πτήσομαι* *ptēsō*, fél, meghunyászkodik, *πτῶξ* *ptōx*, félelem, de ez a szó adta a gyorskábú nyúl nevét is, *πτάξ* *ptax*, gyáva. Az angol *coward*, francia *couard* gyáva szókat is úgy magyarázzák, hogy eredetileg a kurtafarkú nyulat jelentették és a latin *cauda*, francia *queue*, fark, szóból származnának. Egyszerűbb a héber **חָרַד** *chārēd*, félnék, rokonságára gondolni. Ennek a tőnek változata **רָעַד** *ra'ad*, **רָעָה** *re'ādāh*, félelem, rettegés.

Döbbenetet, ijedelmet jelent **תִּמְהַוֵּן** *thimahōn* is. Rokona lehet a latin *timeo*, fél, melynek, úgy látom, nem lelik családját az indogermán nyelvészek. Volt aki *tenebrae*, sötétség, szóra, más *ταμίας* *tamias*, intéző, gazda, *τημελεύω* *tēmeleō*, gondoz, szókra utalt. A héber **תִּמְהַוֵּן** *thāmāh* változata **שָׂמַם** *sāmam* jelentését fedi a latin *stupco*, mely talán az *m* hangnak *p* hanggal való felcserélésével alakult. Rokon lehet *temetum* is, kábító, részegítő ital. Úgy mint *stupeo*, **תִּמְהַוֵּן** *thāmāh* jelent álmekodást, csodálkozást is. Változata **דָּמַם** *dāmam*. Közeli rokona a német *dämisch*, bódult, kába. Görögül *θάμβος* *thambos*, csodálkozás, rémület, *θαμβέω* *thambeō*, bámul, rémül, *θαύμα*, *θαύμα* *thauma*, *thōma*, csoda, *θαυμάζω* *thaumainō*, *θαυμάζω* *thaumazō*, csodálkozik, ennek a tőnek hajtásai. Az *m* hang átalakulását mutatja **τέθηπα** *tethēpa*, csodálkozik, megdöbben, **τάφος** *taphos*, ámulat. Az aramaeus nyelvben **תְּהַוָּה** *thēvāh*, megdöbben, hasonló átalakulást mutat.

Remény **שָׁבַר** *sebher*. Remél **שִׁבַּר** *sibēr*. Bizonyára rokon a latin *spero*, *spes*. Voltak akik e latin szót a *spatium* rokonának tartották, mondván hogy aki remél, az mintegy tágul, *von Hoffnung geschwellt*, mások szerint *spiro*, lélezkzik, rokona, *hoffnungsvoll aufatmen oder gespannt den Atem anhalten*. Másik héber szó, mely reményt, bizakodást jelent, **קָוָה** *qāvāh*, **קִינְוָה** *qivvāh*. Rokonának vélem a német *hoffen* szót, melynek a német nyelvészek nem lelik eredetét. Bízik : héberül **בָּטַח** *bātach*. Bizalom, biztonság : **בִּטְחָן** *bitachān*, **בִּטְחָה** *bitachāh*, **בִּטְחָה** *batuchāh*, **בִּטְחָה** *bitāchōn*. Rokonai a latin *fido*, bízik, *fiducia*, *fides*, bizalom, megbízhatóság, hűség : a görög *πίποιθα* *pepoitha*, bízik, *πίστος* *pistos*, megbízható, hű, *πίστις* *pistis*, bizalom, hűség.

XIV.

Kezdetben volt a csend. Aztán megszólalt Isten.

Silentium. «Némán távoznak a kápolnából a növendékek. Egymásra sem néznek, őrzik a silentium religiosumot, elmélyítik a csendet. Milyen szép szó ez is : silens, hallgató. Olyan túlvilágian hangzik. Egy halott nyelv halott muzsikája».

A költő, akit idéztem, bizonyára a latin nyelvre gondolt. Pedig ismeri a héber שלח selāh szót, mely a zsoltárokból az ének elhallgatását, szünetét jelenti. Ennek rokona a latin *sileo*. Talán a német *still* is, melyet a német nyelvészek a *stellen*, megállít, rokonának tartanak.

A דָּמָם dāmam tő, mellyel az imént mint a döbbenet és ámulat nevével találkoztunk, jelenti a hallgatást is. דְּמָמָה dūmāh csend, דָּמָם dūmam csendben, némán, דָּמָה dāmāh, elhallgat, megnyugszik, דְּמִי dēmi, csend, nyugalom. Rokonai az angol *dumb*, a német *stumm*, néma. Német nyelvészek a *stumm* szót a *stammeln*, dadog, rokonának tartják, utóbbi pedig a *stemmen*, feszít, szóhoz kapcsolják, tehát a beszéd akadozásától kapta volna nevét. A *stumm* szót azonban összekapcsolják a *dumm*, ostoba, szóval, és e mellett szól, hogy a latin *stupidus* is átment ebbe a jelentésváltozatba. Hasonlóképpen a német *dämisch*, kábult és bárgyú.

Hallgatást, csendet jelent שֶׁתִּיקָה sēthiqāh. Az ige שָׁתַּח sāthāq, elhallgat, megnyugszik. Talán hozzátartozik a görög σιγή sigē, csend, σιγαῶ sigāō, hallgat, melynek rokona a német *schwigen*. Másik változat lehet a latin *taceo*. A héber igének változatai שָׁקַט sāqat, nyugszik, שָׁקַח sākhath, hallgat. A latin *tacitus*, hallgatag, *tacitum*, csend, mutatják a tővégi t hangot. *Tacita* a hallgatás istennője, akinek sajnos kevés tisztelője akadt Numa Pompilius óta.

Az Úr teremtő szavát : «És monda Isten» a biblia אָמַר 'amar igével nevezi. Parancsot is jelent. Ezért rokonának vélem a latin *impero* szót, mely a középső m hangot megkeményítette. (Viszont például a latin *numerus*-ból a lágyabb francia *nombre* lett.) Vanicek magyarázata, hogy *impero*, parancsol, a *paro*, készít, igéből származnék, nem illik a jelentéséhez. Bréal magyarázata, hogy *paro*, vásárol, igéből származnék és az úr hatalmát vásárolt rabszolgáján jelentené, erőltetett. Az *imperium Romanum* és a *British Empire*

nevének gyökere, úgy vélem, az a szó, mely a beszédnek első neve a bibliában. A főnevek: אָמַר 'ōmer, מֵאִמָּר maāmār, parancsot jelentenek. אָמַר 'ōmer, אִמְרָה imrāh jelenti különösen a költői beszédet is. Kimondom vakmerő gondolatom: hogy ebből a szóból ered Homeros neve is: az elbeszélőt, mesemondót, dalnokot jelenti. De talán ennek a tőnek változata a görög ἕμνος hymnos is, ének, mely az *r* hangot *n* hanggal cserélte fel. Viszont például a *carmen* szót a *cano* igéből származtatják: *can*-men helyett. Más példa erre: az aramaeus אָמַר immar bárány, görögül ἀμνός, ἀμνὴ amnos, amnē. Az indogermán nyelvészek a *hymnus* szó rokonságát a δμῆν hymnēn, hártya, δφῆ hyphē, szövet, a latin *suo*, varr, a német *Saum*, szegély szókban keresik, mondván hogy az ének is a hangokat és szókat füzi össze.

És monda Isten: Legyen világosság, és lőn világosság. És nevezé Isten a világosságot nappalnak és a setétséget nevezé éjszakának. Nevez: קָרָא qārā'. Ez a második szó a bibliában, mely a beszédet jelenti. Jelent kiáltást, hívó szót, névadást. Rokonait megtaláljuk mindenfelé. Például ugyanez a szó az angol *cry*, a francia *crier*, melyeket az indogermán nyelvészek a latin *quiritor*, kiált, szóból származtatnak, ezt pedig Varro nyomán úgy magyarázzák, hogy tulajdonképpen a *Quirites*, a római polgárok, segítségül hívását jelenti. Nem valószínű, hogy ily messze kerülő uton jutott volna az angol és a francia nyelv a kiáltás nevéhez. De ugyanez a szó a német *schreien* is — egy régi német alakja *kerran* — és *kreischen* is. A vajudó nő kiáltása *kreischen*. A záró *s* hangot megtaláljuk a qārā' ige aramaeus változatában is: קָרָא kēraz, kiált. A régi német nyelvben *kara* jajsztót, panaszos kiáltást jelent, ez a szó él a *Karfreitag*, *Karwoche*, Nagypéntek, nagyhét, nevében. Hogy az ellentétbe csapjak át: *Krakeler* a nagyhangú, lármás ember. Görögül a kettőzött *καραίρω* karkairō, harsog, γῆρυς gērys, γᾶρυς gārys, hang, γῆρῶ gēryō hallatja hangját, κραυγή kraugē kiáltás, κῆρυξ kēryx, a hirnök, kikiáltó. Ide tartozik a latin *garrío*, fecseg, a már említett *quiritor*, kiáltoz, de *queror* is, mely eredetileg a panaszos kiáltást jelenthette, *querela*, panasz, jajkiáltás, továbbá *crimen*, eredetileg vádló segélykiáltás és azután maga a bűn, mely égbe kiált. A régi angol jogban *hue and cry* volt a bűnvádi eljárásnak, a büntettesek üldözésének ősi neve: a tolvaj! rabló! gyilkos! kiáltást mindenkinek, aki hallotta, tovább kellett adnia és nyomon követni a tettest. Az angolszász törvényekben ennek *hream* a neve. De nemcsak az ember kiáltását, kiáltozó madarak hangját és magukat az ilyen madarakat is kara tőből eredő szóval nevezik a nyelvek. *Krähen* a kukorékolás, *Krāhe* a varjú, *Kranich* a daru.

Von euch, ihr Kraniche dort oben,
Wenn keine andere Stimme spricht,
Sei meines Mordes Klag erhoben.

Héberül קָרוֹר qorē a fogoly. Latinul *cornix* varjú, *crocio* károg, *grus* daru. Görögül κόραξ korax, κορώνη korōnē holló, κράζω krazō, károg, kiált, γέρανος geranos daru. A német *Reiher*, a kócsag, is tulajdonképpen annyi mint *Schreier*, kiáltó. Erről a töről való, úgy vélel, *grölen* is, bög, ordít, melyet a német nyelvészek meglepően a Gral-lovagok ünnepével hoznak összefüggésbe.

Talán קָרָר qārā' változata קָוֵל qōl, a hang neve, mely az r hangot l hanggal cserélte fel. Aramaeus nyelven קָרָר kēlā' kiált. Ebből a hangból is sok szó kelt mindenféle nyelven. A latin *calo* ugyanazt jelenti mint a héber קָרָר qārā', kiált, hiv. *Calator* volt a pontifex kikiáltója. *Comitia calata* a kikiáltott, egybehívott népgyűlés, mely főpapot választott. A szó ősi voltát mutatja, hogy vallási műszó. *Calendae*, a hónap elseje, az ujhold, melyet a papok kihirdettek. Innen kapta nevét a *calendarium*, eredetileg a római tőkepeznes adósainak könyve, akik minden hó elsején tartoztak kamatot fizetni. Azoknak *tristes Calendae*. A *calo* töve megnőtt a *clamo*, kiált, *clamor*, kiáltás, lárma, *clango*, kiált, harsog, *clarus*, hangos, szókbán. A *calo* tő változatából kaphatta nevét a kakas is: *gallus*.* A görög nyelvben κράζω krazō mellett van κλάζω klazō, kiált, hangzik, van γλάζω glazō is, κλαγγή klangē lárma, καλέω kaieō, κικλήσκω kik'ěskō, κέλομαι kelomai, hiv, καλήτωρ kalētōr kikiáltó, κλήσις klēsis, meghívás, idézés, κελδος kelados lárma, κέλωρ kelōr hang, κλαίω klaiō jajgat, de ide tartozhatik κλέος kleos is, a hír, mende-monda, dicsőségnek is mondják, κλήζω klēzō, hirdet, κλέω kleō dicsőít, κλώω klyō, hall, κλυτός klytos hangos, híres latinul *inclutus*** Angolul *call*, hiv, németül *holen* is eredetileg annyi mint hiv, most úgy értjük, hogy elmegy érte és elhozza. *Klang* hang, *klingen* hangzik, *gellen* kiált, süvít. Hangjától kapta nevét a harang is, giling-galang, németül *Glocke*, franciául *cloche*. Karácsony előtt írom e sorokat és a *cloche* szó hallatára régi karácsonyi ének cseng a fülemben:

Et laissons donc
les choses vaines
et que notre coeur
batte plus fort
que toutes les cloches.

A némes *laut*, hangos, eredetileg *hlut* volt, kezdő torokhangja elnémult. Oroszul *golos* hang. Olaszul *squillo* hang, németül *Schall*, *squilla* csengetyű, németül *Schelle*. Másik német változat *hallen*, hangzik, *hell*, csengő hangú.

* Németül pedig *Nachtigall*, a csalogány, az éj énekese.

** Klio, a történelem műzsája is arról a töről kapta nevét.

Ezt már fentebb említettük, mikor a *hell* szónak másik jelentésével: világos, foglalkoztunk. **הַלֵּל** hillél dicsőítő éneket jelent. A görög nyelvben **κλέω** kleō kapta azt a jelentést hogy dicsőít. Héberül **תְּהִלָּה** thehilláh dicsőség. A görög **εὐκλείης** eukleēs, **εὐκλεία** eukleia mutatják, hogy a *tő* eredetileg a *hír* hangját jelentette. A német *Leumund* szó első tagjából elkopott a kezdő *h* hang éppúgy mint a *laut* szóból. A *hallo* szó, melyet annyiszor mondunk a telefonba, a kiáltás ősi neve. Angolul *halloo* kiált. Héberül **הָלַל** jālāl és **הָלַל** 'ālāl a jajgatást jelentik. A latin ejulo, *ululo* ugyanaz a szó. Németül *heulen*. Götze szerint e szó a bagoly *Eule* nevéből eredne, azt jelentené: úgy kiált mint a bagoly. Valószínűbb, fordítva, hogy *Eule* kapta nevét a kiáltástól, mint más madarak is, ahogyan fentebb láttuk. Latinul is *ulucus*, *ulula* a bagoly neve. Görögül **ἐλελίω** elelizō, jajkiáltás, csatakiáltás. **ἐλελεῖ** eleleu jaj! A bibliában is **אֵלֵלֵי** 'alelai. **ἐλεός** eleos a bagoly görög neve. **ἀλαλή** alalē csatakiáltás, az ige **ἀλαλιζω** alalizō, **δολολίζω** ololyzō. A bagoly jelzője **δολοργαία**. ololygaia. **ὄλαν** hylān ugat. Héberül **הָלַל** 'ālāl is jelent jajgatást. Aramaeus nyelven **אָלַל** 'ālā'. A főnév **אֵלֵלֵי** 'iljā siralom, gyászdal. **אֵלֵלֵי** 'allājthā sirató asszony. Ide tartozik, úgy vélem, a görög **ἐλεγος** elegos is, gyászdal, panaszos dal, elégia. Németül *Klage* Rokon **ιάλεμος** ialemos is, szintén siralmat jelent. Primitív hangot, dadogást, gagyogást jelent a német *lallen*. Görögül **λαλός** lalos fecsegő, **λαλέω** lalēō fecseg, cseveg, csicsereg, **ἡ λαλαγεῦσα** lalageusa a fecske.

Mindenféle hangot jelent a bibliában **הָגָה** hāgāh: nyögéstől mennydörgésig, emberi beszédet és oroszlán bőgést. Sőt jelenti a hangtalan beszédet önmagunkkal is: a gondolkodást. Az indogermán nyelvészek szerint a latin *aio*, *ait*, mond, eredetileg *agio* volt, utalnak az *adagio*, közmondás szóra, mely megőrizte a régi közbülső *g* hangot. E tőről származtatják a görög **ἤ** (ἡμι) ē (ēmi), szólt, igét is és hivatkoznak **ἄνωγα** anōga, parancsol, szóra, melyben ismét megszólal a *tő* ősi *g* hangja. Rokon lehet a görög **ἡγή** ēchē is, mely szintén mindenféle hangot jelent. Változata **ἡχώ** echō, a viszhang. Az ige **ἡχέω** ēcheō. További változat **ιάχω** iachō, kiált, **ιαχή** iachē kiáltás. A latin *vagio* nyögést jelent. De **הָגָה** hāgāh rokona lehet a latin *vox* is, a hang, *voco*, hív. Már említettük, hogy e szót az indogermán nyelvészek a görög **ἔπος** epos, szó, beszéd, rokonának tartják. **הָגָה** hāgāh a bibliában jelenti a varázslók, halottidézők mormogását is. Talán ugyanez a szó a latin *saga*, *sagana*, varázsló, jövendőmondó. Rokon lehet a német *sagen* is. A német nyelvészek a régi latin *inseco* vagy *insequo* szóra hivatkoznak, melynek jelentése: mond, elmond, *insectiones* elbeszélések. Az Odyssea felejthetetlen kezdetét: **Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον** egy régi latin író így fordította le:

Virum mihi, Camoena, *insece* versutum...

De héberül is van **דָּבַר** *siach*, szól, beszél, megénekel. Bizonyára ehhez tartozik a görög **ῥῶνα** iske, mondá. A latin etymologusok *insequit* összezsugorodásának tartják az *inquit*, mondá, szót. Ellenben úgy látom, nem említik, hogy az elavult *seco* változata lehet *dico*. Ezt a görög **ἔσθρα** deiknyimi, a német *zeigen*, mutat, és *digitus*, az ujj, valamint a német *Zelle* rokonának vélik. A héber **דָּבַר** *siach* azonban közelebb áll a *dico* értelméhez. Mint említettem, **הָגָה** *hāgāh* azt is jelenti: gondolkodik. A főnév **הָגִיחַ** *hāgūth*, gondolkodás. Rokona, úgy vélem, a latin *cogito*. Ezt Varro nyomán úgy magyarázzák, hogy eredete: *co-agito*: cum cogitamus quid et eam rem agitamus in mente, meghányjuk-vetjük lelkünkben, vagy mint Hofmann mondja: eine Sache im Geiste zusammenfassen. De Vanicek az *aio* rokonságára gondolt. **הָגָה** *hāgāh* változata lehet a görög **κῶκυω** *kōkyō* is, jajgat, ahonnan a **Κῶκυτος** *Kōkytos* kapta nevét, az alvilág folyója:

Du wirst hingehn, wo kein Tag mehr scheint,
Der Cocytus durch die Wüsten weinet,
Deine Liebe in dem Lethe stirbt.

Egy másik változat talán **γοῶω** *goaō*, jajgat, **γῶος** *goos*, jajgatás, e szóból származtatják **γῶης** *goēs*, varázsló, nevet is. Egyes indogermán nyelvészek e szót **βοή** *boē*, kiáltás, változatának tartják, mely szóval már találkoztunk.

נָחַח *nāhaq* számár bőgését jelenti. Latinul *onco*, görögül **ὄγκαομαι** *onkaomai*. **נָחַח** *nāhaq*, **נָחַח** *ānaq*, **נָחַח** *ānach*, jajgat, nyög. Régi német nyelven *anken*. A latin *gemo*, sóhajt, nyög, szót a görög **γέμω** *gemō* rokonának tartják, mely azt jelenti: tele van, duzzad, (**γῶμος** *gomos*, hajórakomány). Valószínűbb, hogy a héber **הָמָה** *hāmāh* szóhoz tartozik, mely szintén sóhajt, nyögést jelent, de hangot általában is. A főnév **הָמֹן** *hāmōn* zajt jelent, főleg a tömeg zivajját, és magát a tömeget is. Rokona, úgy vélem, a görög **ῥαδος** *homados*, lármás tömeg, **ῥαδέω** *homadeō*, zajong. A görög nyelvészek e szót a **ῥός** *homos*, közös, **ῥῶς** *homōs*, együtt, szókból származtatják. **הָמָה** *hamullāh* is zúgást jelent, mint a tábor zúgása — talán köze van hozzá a görög **ῥμιλος** *homilos* szónak, mely tömeget, sereget, csatazajt jelent. **ῥμοκλή** *homoklē*, kiáltás, **ῥμοκλάω** *homoklaō*, kiált, összekapcsolja a **הָמָה** *hāmāh* és **קָוִל** *qōl* töveket. Az angol *hum* és a német *summen* is hamah rokonságához tartoznak. A dongó német nevét: *Hummel*, hangjától kapta.

Nagy hangot jelent a héber **רָוַח** *rua*, lármát, örömrivalgást, csatakiáltást, riadót. Rokona a latin *rugio*, ordít, *rumor*, zúgás, sűgás-bűgás, a görög **ῥρυγῶν** *erygōn*, ordító, bőgő, **ῥρυγή** *ōrugē*, ordítás, **ῥρύομαι** *ōryomai*, kiált fájdalomában, örömében. Régi német nyelven *rohōn* ordít. Ide tartoz-

hatik a német *rufen* is. *Gerücht* főnévben visszatér a *tő* záró torokhangja. A német nyelvészek a *rufen* szót a gót *hrōps* kiáltás, régi szász és angolszász *hrōpan* kiált, hív, utódjának és a latin *crepo*, recseg-ropog rokonának tartják. Walde-Pokorny szótárában *rufen* a *qara* törzséhez van sorozva. A héber שָׁרַף *ra'as* egyik jelentése zúgás, zörgés, dörgés. Rokona a német *rauschen*, *Geräusch*, *rasseln*. Van héber רָאָם *rā'am* is, a tenger zúgását, az ég dörgését jelenti. Rokona lehet a szláv *grom*, menydörgés. Utóbbi rokonának tartják az indogermán nyelvészek a német *Grimm*, harag, szót. A bibliában van אִרְמִים *hir'im*, felerel.

רָאָה *'anāh* a hangok különféle nemét jelenti: megszólal, kiált, énekel. Talán változata נָגַן *nāgan*, hangszeren játszik, énekel. Rokona lehet קָוֵן *qūn* is, mely főleg gyászéneket קִינָה *qīnāh*, jelent. Ehhez a törzshöz tartoznak, úgy vélem, a latin *cano* énekel, és *sono*, hangzik. Az indogermán nyelvészek, úgy látom, nem kapcsolják össze e kettőt. Görög rokonok: *καναχή* *kanachē*, hang, zaj, *ἰκκανός* *īkanos*, a kakas, szószerint: korai, hajnali énekes, *chanteclair* görög neve. Latinul is a kukorékolás: *gallucinium*, *gallicantus*. A német *Hahn* szót is *cano* rokonának tartják. A hattyú német nevét: *Schwan*, pedig *sono* rokonának, nevét a hattyúdaltól kapta volna, szomorú énekétől, mellyel halála előtt önmagát elsiratja. E családba tartozónak vélem a német *singen*, *Sang*, szót is. Ezt a német nyelvészek a görög *ὀμφή* *omphē* rokonának mondják, mely hangot, de főleg isteni hangot, oraculumot jelent — más rokonát nem lelik. De az is lehet, hogy *singen* a fent említett חִישׁ *siach* nasalisált, zengőbb változata.

A görögök barbárnak nevezték az idegent. *βαρβαρόφωνος* *barbarophōnos*, idegen hangú. Eszembe jut, hogy Demosthenest is barbárnak csúfolták politikai ellenfelei, mert anyai nagyanyja szittya nő volt. *Βάρβαρος ἑλληνίζων τῆ φωνῆ* — mondta róla Aeschines: Barbár ez, csak beszél hellénül. Meg kell hagyni, hogy ez a barbár jól beszélt hellénül. A barbár szó bizonyára rokona a latin *balbus*, dadogó, névnek: az idegen beszéd érthetetlen dadogás. A bibliában a megfelelő szó אָגַג *lā'ag*, dadog, idegen nyelven beszél, változatai: אָלַג *'illēg*, dadogó, אָאָג *lā'az*, idegen nyelven beszél. Ez a szótó más nyelvekben, nem csúfszót, hanem rendes beszédet jelent. Latinul *loquor*, beszél, *eloquens* az ékesszóló. Bár az indogermán nyelvészek nem tekintik *loquor* rokonának, ide tartozhatik a görög *λόγος* *logos*, beszéd, λέγω *legō* abban a jelentésében hogy beszél, λέξις *lexis*, beszéd, λέσχη *leschē* csevegés, λάσκω *laskō* kiált, erős hangot ad, λακερός *lakeros*, fecsegő, lármás, λιγός *ligys*, hangos, λιγαίνω *ligainō* kiált, λιγγω *lingō* erősen hangzik. Köze lehet e tőhöz a nyelvet, beszédet jelentő *lingua* és *גְּלוּסָא* glossa és a héber לָשׁוֹן *lāšōn* szóknak is, melyekkel már foglalkoztunk. Nem valószínű, hogy a *גְּלוּסָא* glossa szó a *γλωχίς* *glōchis*, va-

laminek hegye, nyíl hegye, γλῶσς glōches, a kalász bajusza, szókkal függne össze.

Fecsegést jelent héberül בַד bad, בָדָד bādād, בָטָא bātā', בָטָה bātāh, fecsegő: בֹטֵה bōteh (aramaeus változat פָטָא pātāt, fecsegő פָטִית pattiť), és változata lehet פָתָה pōthēh fecsegő, balga, פִתְהִי pēthī, balga, együgyű. Görögül βάζω bazō fecseg, beszél, latinul *fatuus*, balga, *fatuor*, fecseg, ostobaságot, bolondokat beszél. Ezt a *battuo*, üt, rokonának tartják és így magyarázzák: az ostoba olyan mint akit fejbe vertek. *Effutio*, kifecseg. Ezt *fundo*, önt, igéből származtatják, hivatkozva a *futis* szóra, mely Varro szerint víztartó edényt (vas aquarium) jelentett. A héber פָתָה pāthāh, פִתְהִי pithhāh azt jelenti: rábeszél, csábít, félrevezet. Az együgyűnek említett héber és latin neve nemcsak azt jelentheti hogy fecsegő, hanem azt is hogy könnyen rábeszélhető. A tőnek ezt az utóbbi jelentését megtaláljuk a görög πειθω peithō igében, melynek értelme rábeszél, félrevezet. Ez a szó, úgy vélem, ide tartozik, nem pedig a πέποιθα pepoitha, *fido*, bízük, πίστις pīstis, *fides*, bizalom szókhöz, melyek, mint láttuk, a héber פָטָה bātach, bízük, családjához tartoznak. Ellenben a héber פָתָה pāthāh rokona lehet ἀπατάω apataō, félrevezet, ἀπάτη apatē csalás, melyet az indogermán nyelvészek a német *finden*, talál, szóval kapcsolnak össze, mondván, hogy a csaló kitalál valamit, «erfindet». *Peithō* a rábeszélés istennője, latinul *Suada*. Az indogermán nyelvészek a *suadeo* igét a *suavis* kellemes, ἡδύς hēdys, édes, ἀδάνω handanō, tetszik, rokonának tartják, de úgy vélem, inkább a görög πειθω peithō és a héber פָתָה pāthāh családjához tartozik. A latin *suadeo* kezdő s hangja talán a פָשָה sāphāh tőről eredt, mely, mint láttuk, ajkat, beszédet jelent. Hasonló a német *schwätzen*, mely megint nem ékesszólást, hanem fecsegést jelent. A latin *fateor*, vall, szót a *fari*, szól, igéből származtatják, de talán inkább a héber וָדָה vādāh, יָדָה jādāh, הִדָה hōdāh rokona, mely szintén azt jelenti: vall.

מָלַל mālāl is annyi mint beszél, מִלְלָה millāh beszéd. Talán rokona a görög μέλος melos, dal, mely a melodia összetételben lett közhasználatú. A régi izlandi nyelvben māl beszéd, maēla beszél, a középkori germán jogban *mallus* népgyűlést, törvényszéket jelentett, ugyanazt mint *parlament*. A francia *parler*, *parole* szóról azt mondják, hogy a görög παραβολή parabolē szóból származnak, mely példázatot, hasonlatot jelent, a középkorban Isten igéjét is, majd beszédet általában. Héberül מָלַל pālāl ítélt, kér, imádkozik, aramaeus nyelven פָלְפַל palpel vitatkozik, מִלְלָה pālil, bíró, פָלְלָה pēlilāh törvény. Azt hiszem, ezeknek a szóknak rokona a francia *parler*, mely a törvényszéknek és a törvényhozó gyűlésnek nevét adta. De pālāl talán a mālāl változata. E tő hajtása lehet *appello*, megszólít, *interpello* közbeszól — mindkettőnek megvannak ma is a jogi vonatkozásai: appel-

lál, interpellál. Nem valószínű, hogy e szók a *pello*, hajít, lök, szóból erednének, mint azt neves indogermán nyelvészek vélik. *Parabola* németül *Beispiel*. E szó második tagja nem a *spielen*, játszik, igéhez tartozik, hanem az angol *spell* szóhoz, mely most varázsigt jelent és betű szerinti kiejtést, de ősi értelme: mond, elbeszél, mint azt az Evangelium angol neve mutatja: *gospel* = *good spell*, εὐαγγέλιον euangelion jó hír, fordítása. A parabolát régi német nyelven így is fordították: *byspreke* (Diefenbach s. v.) A παραβολή parabolē szót a βάλω ballō, dob, igéből származtatják, de jelentése nem illik hozzá. Talán e szóban is a pālal tő él. Ennek hajtása lehet βουλή boulē is, mely tanácskozást, határozatot, tanácskozó, ítélkező testületet jelent. Hasonlóan a német *raten*, *beraten* is bizonyára rokona a *reden* szónak. A görög etymologusok, úgy látom, nem találják βουλή boulē családját — pas de correspondant connu, mondja Boisacq. A héber pālal, mint említettük, azt is jelenti: könyörög, innen a főnév תְּפִלָּה tēphillāh, könyörgés, imádság. Talán hozzátartoznak a hasonló értelmű ἀντιβολέω antiboleō és a német *flehen*. De ez utóbbi a héber תְּפִלָּה tēphillāh rokona is lehet, mely szintén könyörgést jelent, de hízelgést is. A német nyelvészek szerint is *flehen* olyan szóból származik, melynek alapértelme hízeleg. Ellenben, úgy vélem, kissé messze kalandozott el az a neves német tudós, aki ez alapon *flehen* rokonának tartotta a görög λαϊκός laikos és a latin *lena* szókat, melyek szajhát jelentenek. *Lena* a héber תְּפִלָּה tēphillāh rokona és hozzá tartozik a görög λάγνος lagnos, kicsapongó, kéjenc. Van héber חָלָאֵךְ chālāq is, melynek egyik jelentése hízeleg, síma nyelvű. Ennek a családjából való a görög κόλαξ kolax, hízelgő, κολακεύω kolakeuō, hízeleg, melynek az indogermán nyelvészek, úgy látom, nem lelik rokonát.

A héber בָּרַךְ bārakh, בְּרָכָה bērah az jelenti: Istenhez könyörög, megáld valakit, vagyis jót kíván neki Istentől, dicsőíti Istent, leborul előtte. E szót a héber nyelvészek בְּרָכָה bērah, térd, szóval hozzák összefüggésbe. Rokonának vélem a latin *precor*, kér, *prex*, kérés szókat. *Imprecari* valakinek jót kíván, de ellentétes értelemben is: *imprecatio*, átok. A héber בְּרָכָה bērah szónak is megvan ez a kettős értelme. Az angol *pray*, imádkozik, szintén e tőről való. A latin *precor* rokonának tartják a német *fragen*, kérdez szót, melynek eredeti jelentése az lehetett: kér. A görög ἀρά ara imádságot, kérést, átkot jelent. ἀράομαι aramai imádkozik, átkozódik. Latinul *oro* beszél, kér. A héber nyelvben a szó a rossz értelmével van meg: אָרַר 'ārār, átkoz. A ragozásban és szóképzés során a héber szóból is kiesik a második r hang. אָרַר 'ārār átkozd meg, מְעַרְרִים mē'ārāh átok.

Tacitus írja a Germania elején: Ituri in proelia canunt. Sunt illis haec quoque carmina, quorum relatu, quem *Barditum* vocant, accendunt animos. A germánok énekelve mennek a csatába. Éneklésüket, mellyel harci lánggra lobbantják a lelket, *barditus*-nak hívják. A héber nyelvben is megvan ez a szó: פָּרָת pārat énekel. Igaz, hogy a bibliában szelídebb éneket jelent, dalolgatást a hárfa mellett. A kelta *bárd*, dalnok, költő neve is e töről származik. Nevüket a görög φράζω phrazō, megmagyaráz, világosan kijelent, igével hozták kapcsolatba, amelyből a közismert frázis, a francia *phrase* szó eredt. De a görög φράζω phrazō inkább a héber פָּרָס pāras rokona, mely ugyanazt jelenti. Hozzá tartozónak vélem a latin *interpres*, közvetítő, magyarázó, tolmács, *interpretor*, magyaráz, *interpretatio*, magyarázat, szókat is. Ezeket a *pretium*, ár, szóból származtatják, mondván hogy *interpres* eredetileg alkuszt jelentett. De figyelemre méltó, hogy régi felíratban előfordul a fordított hangrendű *interpetror* is. A héber nyelvben is megtaláljuk a פָּתַר pāthar, szót, mely ugyancsak magyarázatot, megfejtést jelent. Mikor József megfejti Faraó álmait, használja a biblia ismételten e szót. Aramaeus változata פֶּסָר pēsar.

Barditus német parafrázisa: Schildgesang der Germanen bei Beginn des Kampfes. *Schild*, pajzs, szó családját nem lelik a német nyelvészek. *Skel, hasít, szógyökérre gondolnak — *Schild* eredetileg hasított deszkát jelentett volna — továbbá *Schale*, héj, hüvely, *Scholle*, rög szókra. Azonban itt van a héber שֶׁלֶט selet, pajzs.

Kampf. E szót a német nyelvészek a latin *campus*, mező, szóból származtatják, mely a harc mezejét is jelenti. A *campus* szó pedig az indogermán nyelvészek szerint a görög καμπή kampē, hajlat, görbület, rokona lenne és eredetileg mélyedést jelentett volna. Ez a tő megvan a héberben is: קָפַח kāphāh, קָפַח kāphaph, meghajlít, meggömbít. A görög καμπή kampē e tőnek épp olyan változata mint például *cubo*-nak a *cumbo*. Az ige κάπτω kamptō még jobban megerősítette a tövet. Ennek hajtása κάπτω kyptō is, meghajlik, κωφός kyphos, hajlított, görbe, melyeket a görög etymologusok, úgy látom, nem kapcsolnak össze az előbbiekkal. Véleményem szerint azonban mind a latin *campus*, mind a német *Kampf* jelentése olyan, hogy aligha származhatnak egy hajlítást, görbítést jelentő ősi szóból. *Campus*

tulajdonképpen sík mezőt jelent, a harc sem jelent meghajlást, ellenkezőleg: allen Gewalten zum Trutz sich erhalten, nimmer sich beugen... A híres könyvcím: Mein Kampf is aligha érthető úgy, mint meine Verbeugung. Van egy másik föltevés, mely szerint *Kampf* a *Kamm*, fésű, szóból eredne — bajor népi nyelven *sich kampeln* annyi mint veszekedni, egymás haját «fésülni». De nem valószínű, hogy a verekedő asszonyok haremodorának gúnynevéből lett volna a harc általános német neve. Ezért legyen szabad egy másik magyarázatot megkockáztatnom. Héberül קום *qūm* annyi mint fölkel. Azért is hogy elinduljon, de különösen azért is, hogy valakivel szembeszálljon, rá támadjon. Az első harcot ember és ember között ezzel a szóval nevezi a biblia: Támada (וַיִּקָּם) Kain Ábelre és megölte őt. קָם *qām*, támadó, ellenség, קִים *qīm*, ellenség, תִּקְוֵמָה *thēqūmāh* megállás az ellenség előtt (az a legény aki állja) תִּקְוֵמֵם *thēqōmēm* felkelő, lázadó. Viszont מִקְוֵם *māqōm* helyet jelent, mint a német Stelle, Standort. A héber *māqōm* rokona lehet a latin *campus*, melynek eredeti jelentése a *campus Martius* lehetett, a hely ahol a hadsereg feláll. Ez volt a *Campus*. Franciául *camper* táboroz. Olaszul *scampare* menekül, elkerül a harc mezejéről. A német *Kampf* a támadást, szembeszállást, ellenséges felkelést, ellenállást jelenti, nem pedig meghajlást vagy «fésülködést». Mein Kampf= mein Aufstand. *Kämpfe* harcok, bajvívó, franciául *champion*, bajnok.

A német *Heer* szót az ószláv *kara*, veszekedés, litván *kāras* háború, rokonának tartják. Ha így van, úgy a héber גָּרָה *gārāh* tőhöz lehet köze, melyről már szóltunk. Ennek változata שָׂרָה *sārāh*, harcol, küzd. A *Heer* szóról említik a német etymologusok, hogy régi germán férfinevekben szerepelt: például *Chariovalda* — amiből *Herold* lett, — *Heer* és *walten* összetétele. Hasonlóan szerepel a héber שָׂרָה *sarah* is nevekben: שָׂרָיָה *Sērājāh*, יִשְׂרָאֵל *Izráel*, mindkét név azt jelenti: Isten katonája. *Chariovalda* név második tagjában a mai *walten*, uralkodik, intézkedik, szót látják. *Gewalt*, hatalom, *Verwaltung*, igazgatás. Változata *schalten*, mellyel együtt is használják: *schalten und walten*. A német nyelvészek szerint *walten* a latin *valeo* rokona, melyről már volt szó, *schalten* pedig eredetileg azt jelentette volna: lökni, különösen hajót tovalökni, mozgásba hozni, és innen kapta volna idővel azt az értelmet hogy irányít, kormányoz. De héberül és aramaeus nyelven שָׁלַט *šalat* annyi mint uralkodik, שָׁלִיט *šalit* hatalmas, uralkodó, שָׁלְטָן *šiltōn* kormányzó, igazgató, שָׁלְטָן *šaltān* uralom, ország. E tőről való nemcsak a szultán neve, hanem úgy hiszem, a német községi bíró neve is: *Schultheisz*, *Schulze*. A német etymologusok összetett szónak tartják: *Schuld* — *heiszen*, der Verpflichtungen befiehlt. De feltűnik nekik, hogy a régi nyelvben kapitányt is jelent és a tribunus, praefectus, centurio neveknek felel meg. A hazai jogtörténetben is sőtész a német települések igazgatója.

A győzelem német nevét : *Sieg*, ma együtt mondják egy másik szóval : *Sieg! Heil!* Talán figyelemre méltó, hogy a héber יְשׁוּעָה jēsū'āh, mely a *Sieg* szóval rokon hangokból ál', mindkettőt jelenti. A német nyelvészek a *Sieg* szót a görög ἔχω echō, tart, birtokában tart, rokonának vélik. Ebbe a családba sorozzák a szanszkrit sāhah erő, a zend hazah erő, erőszak, a görög ἰσχύς ischys, erő, szokat. A biblia szerint a győzelmet Isten adja, Ő segít annak, akit meg akar menteni, meg akar tartani. Győztem : ezt a biblia nyelve alázatosan így mondja : megsegíttetem. A héber יָשָׁע jāsā' ige, melyből a győzelmet jelentő יְשׁוּעָה jēsū'āh főnév származik, azt jelenti : megsegít, ellenségtől megszabadít, bajból kiment. Rokona, úgy vélem, a görög σῶω sōō, σῶω sōō, mely ugyanezeket jelenti. A יָשָׁע jāsā' igéből származik Jézus neve, יֵשׁוּעַ Jesua, megváltó, vagyis megmentő, görögül Σωτήρ Sötēr. A héber יָשָׁע jāsā' változata שׁוּעַ sū'a, melyből a kezdő j hang elkopott. Van görög ἀοσσεῶ aosseō is, megsegít, ἀοσσητήρ aossētēr segítő, védő. A latin socius, társ, szót ezzel hozták kapcsolatba. A héber יָשָׁע jāsā' nemcsak Jézus nevét adta, hanem sok más nevet is formáltak belőle : Józsué, Ésaiás Hósea, Elisa, — a görög Σω(σ) So(s) is sok névben szerepel, és a német *Sieg* is már Tacitus korabeli nevekben : *Segimundus*, *Segimerus*. A héber יָשָׁע jāsā' rokona lehet ἰαομαι iaomai is, gyógyít, megment, ἰασις iasis, gyógyulás, megmenekülés, ἰατρος iatros orvos, megmentő, megváltó. A német nyelv is a megváltó *Heiland* nevét a *heilen*, gyógyít, igéből alkotta. Aramaeus nyelven אִשָּׂא 'āsa' gyógyít, innen kapta nevét az Essäusok felekezete. Talán a héber יָשָׁע jāsā', שׁוּעַ sū'a' rokona a latin *iuvo* is, melynek az indogermán nyelvészek nem lelik családját. Azok az erőt jelentő szók, melyeket az indogermán nyelvészek mint a *Sieg* rokonait emlegetnek, egy másik héber szóhoz tartozhatnak. חָזַק chāzāq erős, חָזַק chēzeq, חָזַק chōzeq erő, az ige חָזַק chāzaq erősnek lenni. Ezzel a szóval fejezi ki a biblia azt hogy Dávid paritytyával és kővel erősebb volt a Filiszteusnál, azaz legyőzte. Az indogermán nyelvészek, mint említettem, az ἰσχύς ischys, erő, ἰσχύω ischyō, erős vagyok, szót az ἔχω echō tart, igéhez fűzik, melynek változata ἰσχω ischō. A héber חָזַק chāzaq is jelenti azt hogy megfog. De a görög σῶκος sōkos erős, σῶκω sōkēō, meg van hozzá az erőm, szintén inkább e családhoz tartozik, mint a σῆκος sēkos, kerítés, szóhoz. A héber חָזַק chāzaq tő is szerepel nevekben, például *Ezékkiel* próféta neve : Isten adjon erőt, *Ezékiah* király neve : erőm az Isten. A régi német név *Segimundus*, Zsigmond, erős kezűt jelent, a bibliában is gyakori kifejezés : יָד חָזָקָה jād chazāqāh. A chāzaq szónak abban a jelentésében hogy megfog, változata אָחַז 'āchaz, megfog, tart, birtokába vesz és birtokában tart. אֲחֻזָּה 'achuzāh birtok. Aramaeus változata אַחַד 'āchad. A görög változat κτάομαι ktaomai, szerez, κέκτημαι kektēma : birtokol, κτήσις ktēsis, κτέανον kteanon, κτήμα ktēma birtok, vagon. Az indo-

germán nyelvészek a szanszkrit *ksátyi* uralkodik, birtokol, *ksatrám* uralom szóban keresik a rokonságát. A héber אָחַז 'achaz és חָזַק chāzaq szóknek ahhoz a jelentéséhez hogy megfog, kapcsolódik az a jelentésváltozat hogy összefog, összeköt, vagy fogószik, megakad. Az egyikre görög példa ὄχεος ocheus kapocs, a másíknak latin változata *haereo, haesi*. Gyakorítva : *haesito, akadozik*.

Die Fahnen hoch, die Reihen fest geschlossen. . A római legiók jelvényének neve *signum*. E szót többnyire a *seco* igéből származtatják, vagyis metszetet, faragványt jelentene. E mellett szólna változata *sigillum*, a pecsét is. Azonban *signum* a trombitajel és a jelszó is, ezekhez pedig nem illik a *seco*, vág, gyöker. *Sig'a* pedig gyorsírási jelvényeket, rövidítéseket jelent. E szóknek talán a héber דֶּגֶל degel szóhoz van közük, mely szintén zászlót jelent, Izráel törzsenként táborozó és vonuló seregeinek jelvényét.

Reihe. Csatasorba, csatarendbe felállít : héberül אָרָךְ 'arakh. A főnév אָרָךְ 'erekh, jelent sort, rendet általában is. Bizonyára rokona a német *Reihe* szónak. Elavult német változat *Riege*. Angolul *row*. Az indogermán nyelvészek, úgy látom, csak a szanszkrit rekhā, vonal szóra utalnak. De ide tartozik a francia *rang, ranger, arranger*, az angol *rank* is, melyeket a német *Ring* rokonának tartanak, de más a kör és más a sor és rend. Görögül ὄρχος orchos fasort jelent, ὄρχηδόν orchēdon sorba. De rokon lehet εἶρημος heir-mos is, sor, talán εἶρω eirō is, sorba fűz, latinul *series*, sor, *sero* sorakoztat, egymáshoz fűz. A latin *aciem erigere* kifejezésben is talán a régi szó visszhangzik.* A német *reihen* változata *richten*, szintén azt jelenti : rendez, igazít. Rechts richt' euch! Jobbra igazodj! Angolszász alakja (*gi*)-*rēkon*. *Anrichten*, az asztalt rendezi, terít, tálal. A héber אָרָךְ 'arakh is használatos ily értelemben. אָרָךְ שֻׁלְחָן sulchān 'arukh, terített asztal, címe egy híres héber jogkönyvnek, mely a talmudban szétszórt jogszabályokat rendbe szedte. A német *Gericht* feltálalt ételt is jelent. אָרָךְ 'arakh azt is jelenti : tüzet rak, az oltáron a fát, a máglyát elrendezi. Ebben az értelemben rokona lehet a latin *rogus*, máglyarakás. Azt is jelenti a héber szó, hogy szavakat fűz rendbe, beszédet intéz. Németül is : Worte, eine Rede an jemanden *richten*. Íté! : németül *richten*. Ilyen összefüggésben is megtaláljuk a héber szót, nem ugyan mint a bíró ítélethirdetését, hanem mint a peres fél előadását a bíró előtt. Ide tartozhatik a latin *arguo* is, vádol, állít, bizonyít, cáfol. Ebből származik az *argumentum*. Azt szokták mondani, hogy *argentum*, ezüst, rokona, mert az érvek és bizonyítékok világossá teszik a tényeket mint az ezüst. A francia *harangue* beszédet, előadást jelent. Ezt a német

* Lehetséges, hogy e töről való a német *Heer* szó is, melynek szokásos magyarázatát előbb említettük.

Ring szóból származtatják, hogy eredetileg a gyülekezetet jelentette volna, melynek körében beszédet tartani szoktak. — Hadd emlékeztessenem az olvasót, hogy a hangzásra közelálló, jelentésre egymástól távolosó három héber tő: ראש ארד, ארד, רש, 'ārakh, 'ārakh megfelelőit megtaláltuk a görög, latin, német nyelvben is. Az indogermán nyelvészek, de talán a közbeszéd is, e három szótövet olykor egymásba öltötték.

Zsákmány héberül שָׁלַל sālāl. Az ige שָׁלַל sālāl, zsákmányol, kifoszt. Változata שָׁלַל nāsāl mutatja a szónak legegyszerűbb értelmét: lehúzza a ruhát, cipőt, שָׁלַל sōlāl ruhátlan, meztelen. Ez a zsákmány legősibb faja: a megölt ellenség fegyvere, ruhája. Ezt jelenti a görög σκῆλον skēlon is, mely nyilván rokona a héber szónak. σκυλεύω skyლეῦ elrabolja az elejtett ellenség fegyverzetét, zsákmányol, fosztogat. Változata συλάω sylaō, συλέω syleō. A főnév σῦλον sylon rablás. Innen az ismert asylum, ἄσυλον a menedékhely, mely sérthetetlenséget biztosít az üldöző ellenség elől. A zsákmány neve a modern európai nyelvekben *Beute*, *butin*, *booty*. Ennek a szónak a tövét is megtaláljuk a héber nyelvben: בָּזַז bāzaz, zsákmányol, kifoszt, rabol, בָּז baz, בָּזַז bizzāh zsákmány. Az aramaeus בָּזַז bāzōz rabló. E tő változata lehet בָּעַע beca' zsákmány. Az ige בָּעַע bāca' azt is jelenti hogy tör. Az indogermán nyelvészek is a német *Raub* szót a latin *rumpo*, rokonának tartják. De jelentése szerint közelebb áll hozzá a latin *rapiō*, görög ἀρπάζω harpazō, rabol, ἀρπαγή harpagē rablás, fosztogatás, zsákmány, ἄρπαιξ harpax rabló, kapzsi. A hárpia, Ἄρπυια asszonyfejű ragadozó madár, a romboló, embert, állatot elsodró vihar megszemélyesítője. A bibliában גָּרַף gārāph elsodor, elragad. Németül *raffen*. Aramaeus nyelven גָּרַב gērābh, rabol, גָּרַב gārābhā' rabló. A francia *robe*, mely ruhát jelent, a *Kaub* rokona, eredetileg az elejtett ellenségtől zsákmányolt ruhát jelentette. *Dérober* = lop. Ne lopj: a tíz parancsolat ezt a גָּנַב gānābh igével mondja. A tolvaj גָּנַב gannābh. A lopott jószág גָּנַב gēnēbhāh. Azt hiszem, rokonuk a latin *clepo*, mely a középső n hangot l hanggal cserélte fel. Hasonlóképpen a görög κλέπτω kleptō, lop, κλέπος klepos, κλοπή klopē, κλέμμα klemma lopás, κλοπός klopós, κλώφ klōps, κλοπέος klopeus, κλέπτης kleptēs, tolvaj. A héber גָּנַב gānābh csalást is jelent, a görög κλέπτω kleptō családjának is megvan ez az értelme. Csalót jelent φέναι phenax is, melynek a görög etymologusok, úgy látom, nem lelik rokonát. Talán a héber גָּנַב ganābh fordított hangrendű változata.

A nép németül *Volk*. Mellékneme a mostanában sokat emlegetett *völkisch*. A német nyelvészek szerint a szó eredeti jelentése *Heerhaufe*, Heeresabteilung. Hivatkoznak a régi szláv *pluku* szóra, mely csapatot jelent. Sichere auszergermanische Beziehungen fehlen, mondják. Héberül פְּלֻגָּה pēlugāh jelenti a családoknak nemzetségek szerint való csoportjait, a papok osztályait, katonai osztagot. Az ige פָּלַג pālāg oszt. Mikor a biblia felsorolja Noé

fiainak, Sém, Chám és Jáfetnek nemzetségét, akik születének az özönvíz után, és akiktől elszaporodának a népek a földön, megemlíti Hébernek fiát, kinek neve volt Péleg, mivelhogy az ő idejében osztatott el a föld. A nép, *Volk*, egy osztálya az emberiségnek. Egy hadosztálya a seregek Urának. Hol az egyik, hol a másik menetel az élen. Mint egy magyar költő mondta : sajátos Istenarc mindegyik. Nincs és nem lehet ok arra, hogy bántó kézzel támadjon a másikra. Talán rokon a görög φυλή *phylē* is, mely törzset, népet, néposztályt, hadosztályt jelent. Változata φύλον *phylon*, nemzetség, nép, faj.

φυλάζω *phylazō*, a népet törzsekre osztja. E szókat általában a φύω *phyō* sarjaszt, terem, nemz, származik igéből származtatják, így *phyle*, *phylon* nemzetséget jelentenének, ami szintén lehetséges. De például a *phylē* alosztályának, a δῆμος *dēmos*nak nevét is a δαίωμαi *daiomai*, oszt, ígére vezetik vissza. Talán a héber פְּלִגָּה *pēlugāh* rokona a görög φάλαγξ *phalanx* is abban a jelentésében hogy hadosztály.

A népnek egy része, mely uralkodik a többin vagy erre törekszik : a párt. Die *Partei*. A latin *pars*, rész, szó ivadékának mondják. Ezt és a rokon *portio* szót a görög πορτήν *porein*, hoz, szerez, ad, πέπωται *peprōtai*, a végzet adta, rendelte, szókhöz fűzik, azután pedig elkalandoznak a *pario*, szül, *fero*, visz, πόρις *poris*, borjú, és παρθένος *parthenos*, szűz, szóki. Valószínűbb a magyarázat, melyet a héber nyelv nyújt. פָּרַשׁ פָּרָשׁ *pāras* annyi mint tör, és pedig különösen a kenyeret megtörni, megszegni és adni belőle. Ahogyan Jézus is az utolsó vacsorán vevé a kenyeret és hálákat mondván megtöré és adá a tanítványoknak. «Az éhezőknek megszegd kenyeredet, és a szegény bújosókat házadba bevigyed» — mondja Éσαιás próféta. A régi német nyelvben *Parteke* a darab kenyér, amit alamizsnának adtak a vándor diáknak. A német nyelvészek ezt a görög παραθήκη *parathēkē* szóból származtatják, mely zálogot, letétet jelent. פָּרַשׁ *pāras* változata פָּרַשׁ *pāras* átvitt értelmű, azt jelenti : elkülönít. פָּרָשָׁה *pārāsāh* a szentírás egy-egy szakasza. פָּרוּשׁ *pārus*, a farizeusok neve, tulajdonképen azokat jelenti, akik elkülönítik magukat a többitől, pártot alkotnak. Talán ennek a tőnek változata fordított hangrenddel a latin *separo*, elkülönít, melyet a latin etymologusok úgy magyaráznak, hogy *se-paro* = sine — *paro*, magában, más nélkül készít, ami kissé erőltetett magyarázat. Másik héber változat פָּרַד *pārad* szintén azt jelenti : külön választ, külön válik. Talán a latin *paries*, válaszfal, szót is ebből a tőből alkották. A latin etymologusok *paries*, rokonságát alitván *tvērti*, bekerít, a görög σείρα *seira*, kötél, σόρος *soros*, urna, szókbán keresték. Talán a latin *divortium* (francia *divorce*) válás, *diverto*, külön válik, *diversus*, különféle, szintén rokonai a héber *pārad* tőnek, melyhez jelentésük közelebb áll, mint a *verto*, fordít, ígéhez, bár ebből is magyarázhatók. Idetartozhatik a francia *partir* is, elutazni, tulajdonképpen elválni.

A héber törzsnek további változata פָּרַץ pāraç, tör, rombol. Ezt jelenti. פָּרַק pāraq is. Latinul *frango*, németül *brechen*, főnevei *Bruch* és *Brocken*. Angolul *break*. A latin *naufragus*, hajótörött szóra emlékeztet az angol *wreck*, német *Wrack*, hajóroncs, melyek aligha tartoznak a *rāchen* és *wreak* bosszút áll, meg a latin *urgeo*, sürget, szókhöz. A görög ῥήγνυμι rhēgnymi, melynek lesbosi változata ῤρήγνυμι (ῤρήξις), talán szintén rokon, elkopott belőle a kezdő fuvó hang. Hasonlóan van héberül is רָעַץ rā'ac, רָעַח rā'ach, רָעַץ rācaç és הָרַס hāras is, melyek a görög ῥήσσω rhēssō, változathoz hasonlóak. Ide tartozhatik a német *reissen* is, abban a jelentésében hogy tép, *niederreissen* lerombol. Láttuk, hogy *ritzen* szóval rokon értelmében a héber חָרַט chārat ígéhez tartozik. σπάραγμα spāragma, rongy, de ῥάκος rhakos is rongy, aeol változata βράκος brakos. Héberül רָץ raç törmelék. A héber פָּרַס pāras, melyből kiindultunk, azt is jelenti: hasít, hasad. Rokona a német *bersten*, angol *burst*, melyek a záró hangot erősítették meg. De ebbe a családba tartozhatik a német *springen* is, abban az értelmében hogy megreped, *Sprung*, repedés, törés, *sprengen*, repeszt, robbant, melyek aligha azonosíthatók *springen*, ugrik, szóval. Talán a pāras tő középső r hangját l hanggal cserélte fel a német *spalten*, angol *split*. פָּרַץ פָּרַשׁ פָּרַשׁ pāraç, pāras, pāras azt is jelentik: kiterjeszt, kiterít, elszéleszt, szétszór. Ebben az értelmükben rokonuk a német *breit* (= ausgedehnt), angol *broad*, melynek a német nyelvészek nem lelik családját, — a szanszkrit *mrit*, szétesik, szóra gondolnak. Említik a régi német *brēta* szót, mely annyit jelent mint *flache Hand*. A bibliában פָּרַשׁ pāras gyakran jelenti a kéz kiterjesztését, a marok kinyitását, azért hogy kérjünk vagy adjunk. A német *spreiten* az angol *spread* ugyane tőből sarjadt. A latin *spargo*, *sparsi*, szór, a német *spritzen*, vizet szór, fröccsen, inkább idetartoznak mint a *sprieszen*, sarjad tőhöz, mely — mint láttuk, a héber פָּרַח pārah rokona. Talán egybekelt a két közel álló tő a görög σπείρω speirō, magot vet, szóban. Az a magyarázat, hogy a σπαίρω spairō, rángatózik, igéből származnék és a magvető kézmozdulatára emlékeztetne, nem valószínű. σπέρμα sperma mellett van σπέραδος sperados, mag, σπόρος sporos mellett van σπορητός sporētos, a vetés, σποράς sporas, σποράδην sporadēn, szórványos, mutatják a dentalissal végződő teljes tövet. Héberül פָּרְדָּה pērudāh az elvetett magot, többesszáma a vetést jelenti. Aristoteles Politikájában a σποραδικός sporadikos jelzőt használja a magánosan, nem csoportosan élő állatokra. Az ember azonban társas lény, és pártok és népek harcolnak egymás ellen ádáz indulattal.

A népek héber neve עַם 'am nem részt, osztályt, hanem ellenkezőleg összességet, közösséget, együtteséget jelent. Rokona a latin *omnis*, mind, a

görög ὅμος homos, közös, ὁμός homōs, ἅμα hama, együtt, közösen, a német *sammeln*, összegyűjt, *samt, zusammen*, együtt, *Gesamtheit*, összesség. Az ugyanezen tőből származó םע im praepositio annyi mint együtt, -val, -vel. Ugyancsak rokon a םג gam kötőszó, együtt, szintén, is. Ezek rokonai a latin *cum*, -val, -vel, *communis*, közös, *commune*, *communitas*, közösség, község. Németül *gemein*, *Gemeinde*. Az indogermán nyelvészek a *communis* szót két részre tagolják: *com-munis*, és a második részt a *munia*, *munus*, szolgáltatás, adó, ajándék, hivatal, szóból származtatják, melynek gyökere szerintük *mei, cserél, a szanszkrit nyelvben található. A német *gemein* második tagja pedig ugyanaz lenne mint a *Meineid*, hamis eskü, első tagja. E magyarázatok, úgy vélem, erőltetettek. A latin *communis* és a német *gemein* nem összetett szók. A héber םע 'am tőről is kelt *n* képzős szó: az םע Ammōn név, melyet a biblia így magyaráz: népem fia. A latin *Samnium*, *Samnites* név talán ugyanezt jelenti. Ilyen *n* képzős származéka lehet e tőnek *gemini* is, az ikrek latin neve. Talán ugyanerről a tőről fakadt a görög γάμος gamos is a házasság, az első életközösség. A görög κοινός koinos, közös, az indogermán nyelvészek szerint komios-ból alakult. τὰ κοινά ta koina, a közösség, állam, nép. A héber םעמית 'āmīth embertársat jelent, felebarátot. Akit nem szabad megbántanunk, sem személyét, sem vagyont, sem felelőségét, akinek igazságosan kell ítélnünk, tekintet nélkül arra, hogy gazdag-e vagy szegény. Ilyen parancsokban használja e szót a biblia. Ennek rokona, úgy vélem, a latin *homo*, gen. *hominis*, az ember. Ez a magyarázat közelebb esik mint az a feltevés, hogy *homo* a *humus*, talaj, föld, rokona és földi halandót jelentene. *Humanus*, emberséges, az együttérzést jelenti sorsközösségünk másik tagjával. A héber םעמית 'āmīth rokona lehet a latin *comes* is, társ, kísérő, — a latin etymologusok így értelmezik: *com-it*, együtt megy. E szóból lett a középkorban a gróf neve: *comte*, *count*, aki az uralkodó társaságához tartozik. Az antik Rómában *comitia* a népgyűlés.

XVI.

A régi germán népgyűlésnek egyik neve *Ding*. A népgyűlés törvényszék is volt, azt is jelenti e szó, törvénynapot is, tárgyalást, a per tárgyát, és ebből lett végül a tárgynak, dolognak általában a neve : *Ding*. Így tanítják a német nyelvtudósok. De az a véleményük, hogy a *Ding* szó a latin *tempus*, idő, rokona, és hogy eredetileg a népgyűlés idejét jelentette volna, nem valószínű, mert az idő fogalmában éppenséggel nincsen benne az, hogy a népgyűlés napja, és a két szó hangzásra sem hasonló. A német *Ding*, úgy vélem, a héber דין *dīn* rokona. E szó mint ige azt jelenti : ítéel, mint főnév : ítélet, törvényszék, törvénykezés, per. דין *daján* a bíró. מִדּוֹן *mādōn* perpatvar. מִדִּינָה *mēdīnāh*, törvényhatóság, tartomány. דין *dīn* főnév aramaeus alakja דִּינָה *dīnā*, talán efféle torokhangú végződése van a német *Ding* szónak. Ennek a tőnek hajtása lehet a latin *damno*, *condemno*, elítél, mely szintén megerősítette a záró *n* hangot. Jelentése távol esik a *daps*, lakoma, szótól, melyet rokonául vélnek. A német *verdammen*, — Luthernél még *verdammen* — szót a latinból vették kölcsön. Ellenben az ősi közös tő hajtása a német *Sühne*, mely a régi nyelvben ítéletet, bíróságot és bírságot jelent, ma bűnhődést. *Sühnen*, bűnhődik, *versöhnen*, kiengesztel, végét veti a pernek. A héber szó — záró torokhang nélküli alakjához — tér vissza a keddi nap német neve *Dienstag*, mely törvénynapot jelent : *Dinges-tag*. Így magyarázták régebben a német nyelvészek is, most az a körülményesebb magyarázat dívik, hogy a *Ding*, a népgyűlés és törvényszék védő istenének, *Thinxusnak* a napját jelentette, mint a francia *mardi* = *Martis dies*, *Mars* isten napja.

A héberben a *dīn* szóval rokon hangzású és talán rokon eredetű tő אֲדוֹן *'ādōn*, úr. Aramaeus nyelven אֲדֻנִית *'adnūth* uralom. A szó közismert az Úristen bibliai megszólításából : Uram, Adonaj אֲדֹנָי. Talán rokona ennek a szónak a latin *dominus*, melynek ilyen alakja is van : *domnus*, és talán éppúgy megerősítette a tővégi *n* hangot mint az előbb említett *damno*. A latin etymologusok a *dominus* szót többnyire a *domus*, ház, szóból származtatják, tulajdonképpen a ház urát jelentené, eredetileg : házbelit. Csak hogy a ház fogalmában nincs benne az úr fogalma. A *domesticus* szó szolgált a latinban a házhoz tartozók megjelölésére. A *dominus* fogalmi és hatalmi köre pedig messze túl terjed a házi urén. *Dominari*, uralkodik. A spanyol *don* és *donna* szóból az *m* hang ismét elkopott. A tő ősi jelentése talán ez volt : erősnek, hatalmasnak lenni. Így rokona lehet a görög δύναι dynamai.

bírja, hatalmában áll, erős, hatalmas, δύναις dynamis, erő, δυναστες dynastēs uralkodó. Innen a közhasználatú dynamika és dinasztia szók. Talán rokon a héber אֵתָן 'ēthān is, szilárd, erős hatalmas. Az aramaeus nyelvben van אֲסַן 'āsēn is, erősnek lenni, אֲסַנָּה 'usnā' hatalom, אֲסַנָּה 'assina hatalmas. Görög változat, úgy vélem, σθένος sthenos, erő, az ige σθένω sthenō, erős, hatalmas, uralkodik. A görög etymologusok, úgy látom, nem kapcsolják ezt össze a δύναις dynamai szóval, és nem igen találják rokonát egyiknek sem. Rokon lehet az ellentétes értelmű német *dienen* is, szolgál, magyarul is: ural. (Elindula három király, kiket ország-világ ural). A német nyelvészek szerint a *dienen* szó töve *dio* lenne. De a rokonnak tetsző angolszász *Dege*n, angol *thane* szók is mutatják az *n* végű teljes tövet, és e szók is urat is, szolgát is jelentenek.

Úr, szabad, nemes ember héberül חֵר chōr. Rokona, úgy vélem, a német *frei*. E szót a német nyelvtudósok a *Freund*, *Friede*, sőt *Friedhof* rokonának tartják és egy germán *fri*, indogermán *pri gyökérről származtatják, mely azt jelentené: kímél, szeret, és így magyarázzák: az ember kíméli, szereti a rokonait, a nemzetségéhez tartozókat, a nemzetséghez tartozók pedig szabadok, nemesek, ellentétben az idegenekkel, akik nem nemesek, nem szabadok. Közelebb esett volna a német nyelvészeknek a *Frau* szó rokonságára gondolni, mely úrnőt jelent, nőnemű alakja a régi germán *frō*, úr, szónak, mely elavult, de emléke megmaradt az Úr napja nevében: *Fronleichnam*, és a *Frone*, *frönen*, *Frondienst* szókban, melyek a földesúrnak járó szolgálatot, robotot jelentik. A német nyelvészek a *Frau* és a régi *frō* szót a görög πρό *pro*, előtt, rokonának tartják, az úr, úrnő előbbre való, első. Valószínűbb, hogy a tő a héber חֵר chōr rokona, de a héber szó kezdő torokhangját fuvó hanggal cserélte fel. Az eredeti spiritus maradt meg a *Herr* szóban. Ezt a *hehr* középfokának tartják. *Hehr* annyi mint előkelő, középfoka *hēviro*, előkelőbb, az úr. Azt is mondják, hogy a *hehr* szó eredeti jelentése: ősz, angolul *hoar*, és *Herr* mint középfok azt jelenti: őszebb, öregebb, latinul *senior*, és a *Herr* szó utánozza a román nyelvek *seigneur*, *signore* szavát. Az angol *hoar*, fehér, ősi töve azonban megvan a héber és aramaeus nyelvben is: חֵיבָר chivār fehér, חֵיבָר chāvar elfehéredik, elsápad, חֵיבֵר chūr fehérenemű, gyölcs. De a német *Herr*, úgy vélem, ahhoz a másik rokonhangzású חֵר chor tőhöz áll közelebb, mely szabadot, urat jelent. Ami a *Herr* kettős *r* végződését illeti, a héber חֵר chor ige-töve חֵרֵר chārar az aramaeus nyelvben mutatkozik: חֵרֵרֵרֵן chārūrīn szabadság, חֵרֵר chārar, szabadon bocsát, felszabadít. Viszont a héber חֵיבָר chāvar, fehér, rokona lehet a német *grau* és *greis*, az angol *grey*, francia *gris*, a görög ὄχρος *ōchros*, sápadt. A német nyelvészek még tovább is elemzik a *hehr* szót és feltételeznek egy germán *hai gyökeret, melynek

jelentése : fényes. A héber (aramaeus) חָוָר chāvar is jelenti azt hogy fényes, világos, aminthogy általában a fehér és a ragyogó fogalma és nevei egybe olvadnak. חֹר chōr ellentéte שָׁחֹר sächōr, fekete. Rokonának vélem a latin *obscurus*, sötét, szót, melyet a *scutum*, pajzs, *cutis*, bőr, *Scheuer*, csűr, rokonának tartanak azon a címen, hogy mindezek takarót, födelet jelentenek, és sötét az ami el van fődve. A gyökér, melyről mind e szókat származtatják, *sgeu, melynek családjával már találkoztunk. Visszatérve az urat jelentő חֹר chor szóhoz, ennek rokona lehet a latin *erus*, *herus* is, mely szintén urat jelent és melynek az indogermán nyelvészek nem lelik rokonát. Archaisches Wort unsicherer Herkunft, mondja Hofmann. Talán rokon a szanszkrit *árya* szó is, melyet ma annyit emlegetnek és amely eredetileg szintén urat, nemes embert jelent.

A rómaiak az *erus*, úr, szót összefüggésbe hozták a *heres*, örökös, szóval. A modern nyelvészek elvetik e kapcsolatot, és ebben, úgy vélem, igazuk van, de ők viszont nagyon tekervényes úton keresik a *heres* (gen. *heredis*) származását. Két szóra tagolják : Az első rész, *her*, a görög χῆρος chēros, kifosztott, üres, özvegy, χάρα chōra, szabad tér, rokona lenne, gyökere *ghē, mely azt jelentené : üresnek lenni, ebből származnék a *gähnen*, ásít szó is. Ez az első rész tehát jelentené a megürült, gazdátlan hagyatékot. A másik rész — *ed*, annyi lenne mint *e-do*, és *do*, adni, szónak ellentétét jelentené : kapni. *Heres* az, aki a gazdájától megfosztott vagyont kapja. Ez az a magyarázat, melyet Walde és Hofmann magukévá tesznek. Vannak más magyarázatok is. Például : hogy a χείρ cheir, kéz, szóból származnék, mert az örökös veszi kezébe a hagyatékot. Volt, aki a szó állítólagos második tagját az *edo*, eszik, igével azonosította, mert az örökös föleszi, amit más szerzett. De nem hinném, hogy az örökös római neve efféle rejtvények módjára keletkezett volna. A latin *heres* bizonyára a héber שֵׁרָשׁ jāras rokona, mely azt jelenti : örököl, birtokba vesz. שֵׁרָשׁ jōres az örökös. יְרֵשָׁה jērēsāh, jērūsāh jērūsāh örökség, birtok. Aramaeus változat יְרֵתִי jērēth, örököl, birtokába vesz. Görögül χηρωστής chērōstēs az oldalági örököst jelenti. Talán a görög αἰρέω haireō, melynek rokonságát az indogermán nyelvészek nem alálják, őrzi ennek a tőnek legősibb értelmét : megfog, birtokába vesz, elfoglal. A főnév αἰρεσις hairesis.

Az örökség görög neve κληρος klēros tulajdonképpen sorsvetés útján nyert osztályrészt jelent. E szót a κλαω klaō, tör, κολος kolos, csonka, a régi német *halz*, béna, rokonának tartják, eredetileg fa vagy cserép darabkát jelentene, mellyel, úgy mondják, sorsoltak. Közelebb esik a héber גֹּרָל gōrāl szó, mely szintén sorsot jelent és ugyancsak osztályrészt, örökséget. Sorsvetés útján osztották fel Izráel törzsei egymás között Kanaán földjét, így kapta meg minden nemzetség az ő örökségét. A sors német neve *Los*.

Régi alakja *hlöz*, sorsvetés, örökösödési osztály. A francia *lot* osztályrész, az olasz *lotto* sorsjáték. A német nyelvtudósok e szó rokonságát a latin *claudo*, elzár, *clavis*, kulcs, retesz, szókbán keresték, amelyek nagyon távol esnek a sorsvetés fogalmától. Jólal közelebb van az aramaeus שְׁלֵחַ *chēles* mely sorsot jelent. Változata a héber שְׁלֵחַ *chēleq*, sors, osztályrész, jelent megosztott zsákmányt, mezőnek parcelláját, de ugyanevvel a szóval mondja Bölcs Salamon: Úgy láttam, hogy semmi sincsen jobb, mint hogy az embernek öröme teljék a munkájában, mert ez az ő része. Amint a német *Los* szóban elnémult a régi *hlöz* kezdő spiritusa, így a שְׁלֵחַ *chēleq* görög rokonainál is: λαγχάνω *lanchanō*, sorsol, sors útján részesedik, λάχος *lachos*, sors, osztályrész, végzet, Λάχαις *Lachesis*, egyike a végzet három istennőjének, a Moiráknak, akik az ember élete fonalát fonják, kimérik és elvágják. λῆξις *lēxis*, sors és sorsolás útján kiosztott föld, λάξις *laxis*, telek. λάχος *lachos* katonai osztagot is jelent. A bibliában is jelenti שְׁלֵחַ *chēleq* a seregnek csapatokra osztását. Már Ábrahám apánk is ismerte a getrennt marschieren, vereint schlagen strategiai elvét. (Gen. 14, 15.), מַחֲלֹקֶת *machälōqeth* jelenti a királyi hadsereg csapatait, a papok osztályait melyekbe sors útján osztották őket. Ebbe a szócsaládba a *chēles*, *chēleq* rokonságába tartozik, úgy vélem, a latin *classis*, osztály, melynek az indogermán etymologusok nem lelik magyarázatát. Voltak akik a *calare*, hív, szóra gondoltak, meg a κελαιδος *kelados* kelados lárma, vagy κλάω *klaō*, tör, szóra, de maguk is elismerik, hogy ezek értelme nem nagyon illik a *classis* szóhoz. Ez a neve a nép osztályainak, melyekbe Servius Tullius sorozta Róma népét, akárcsak Dávid király Izráel népét. Igaz, hogy Dávid király nemzetségek szerint, Servius Tullius pedig census szerint.

Census. Ez is olyan szó, melynek az indogermán nyelvészek nem lelik magyarázatát. Walde azt a nézetet fogadja el, hogy gyökere **kens*, és a szanszkrit *çamšati* rokona lenne, mely azt jelenti: ünnepélyesen mond, recitál, dicsér. E magyarázatnak joggal vetették ellene, hogy «*censere* von einer Grundbedeutung' feierlich verkündigen' keine Spur zeigt». Én is úgy gondolom, hogy a római *ensor* nem *cantor*. Az indogermán etymologusok, azt hiszem, úgy kerültek tévútra, hogy a *censeo* igéből indultak ki, és nem a *census* főnévből. Idézem Liviuszt, amint elmondja Servius művét: *Ex iis qui centum millium aeris, aut maiorem censum haberent, LXXX confecit centurias*. Itt *census* nyilván vagyont jelent. És ez a szó elsődleges értelme, a vagyonbecslés a másodlagos, és nem fordítva. *Homo sine censu*. a vagyontalan ember, *census mobilis* ingó vagyon, *census populi Romani* az államvagyon, mely a *ensorok* felügyelete alatt állott. A vagyont jelentő főnévből lett az ige *censeo*, a vagyont bevallani, becsülni. A szó értelmét azután átvitték nem vagyoni térre és a római *ensor* fokozatosan bővülő

hatáskörének egyes részeire, például erkölcsbírói funkciójára, melynek emléke a *censura* szó mai jelentésében él. És mint egykor a censor a római polgárokat büntetésből alacsonyabb társadalmi osztályba sorozta, úgy most is rendszerint a censoron múlik, hogy a diák magasabb osztályba kerül-e vagy megbukik. Ennek a tarkavirágú szónak magvát megtaláljuk a héber קָנָה kánas igében, mely azt jelenti: gyűjt. Különösen jelenti a vagyon, kincs gyűjtését. A héberben a szónak sok változata van. Fordított hangrendű főnév נָכַם nekhes, vagyon. Ugyancsak változott hangrenddel מִסְכְּנֹת מִסְכְּנֹת miskēnōth magtárak, tárház. Másik változat גִּנְזִים gēnāzīm, aramaeus גִּנְזִין ginzīn, kincs, kincstár. חֹשֶׁן chosen vagyon, kincs. Aramaeus nyelven קָנָה kēnas gyűjt, קָנָה kēnāsā a termés betakarítása, aratás. קָנָה kēnēseth és קָנָה kēnisthā gyülekezet, tömeg. A latin rokonság nem szorítkozik a *census* szóra. Első helyen van *Cōnsus*, a termés betakarításának ősi római istene. *Contio*, a gyülekezet szintén e tő hajtása lehet, nem szükséges azt *con-ventio* összevonásából származtatni. Hasonlóképpen *cunctus*, valamennyi szintén erről a tőről eredhetett, nem pedig *con* és *cicio*, hív, összetétele, *con-citos*, egybehívott. Német rokon a *Hanse*, mely a régi nyelvben csoportot jelentett, majd egyesületet, céhet, *hans hūs* a céh gyülekező helye, (בֵּית הַחֹשֶׁן bēth hahnēseth zsinagóga), később az északnémetországi nagy kereskedő városok szövetségének neve par excellence. Hogy a *Hanse* szó a latin *scandula*, német *Schindel*, zszindely, rokona lenne, mint a német nyelvészek újabban vélik, nem éppen valószínű. Ebbe a családba tartozik a német *Zins* szó is, de ez kölcsönzó, a latin *census* átültetése. Ugyane tő hajtásának vélem a latin *centum*, száz, számnevet is. Tulajdonképpen sokaságot jelent. Ugyanez a szó él a latin *vi-ginti*, *tri-ginta*, *quadra-ginta*, a görög τρια-κοντα tria-konta, τεσσαρά-κοντα tessara-konta, 20, 30, 40, stb. számnevek második tagjában, ahol viszont a tizes csoportot jelenti. A középső *n* hang kiesett a sorszámok nevéből: *vigesimus*, *tricesimus*, τρια-κοστός tria-kostos, stb. úgyszintén a görög hús εἴκοσι eikosi (ἑκατὶ he-kati), száz ἑκατόν he-katon, és a százasok nevéből: δια-κόσιοι dia-kosioi, τρια-κόσιοι tria-kosioi stb. De ugyanez a szó a német *hundert* is, melynek régi egyszerűbb alakja *hunt* volt.

Héberül 10 = עָשֶׂר 'eser, עֶשְׂרֵה 'əsārāh, עֶשְׂרֵת 'äsereth. Ez a szó is, úgy vélem, tulajdonképpen tömeget, rakást jelent. Görögül σῶρος sōros, mely szónak aligha van köze a latin *obturo*, töm (például libát), szóhoz. A tíz héber neve alkalmasint rokona az עֶשְׂרֵת 'äsereth, gyülekezet szónak, mellyel már találkoztunk. A zsidó istentisztelethez legalább tíz embernek kell együtt lennie, ez a teljes szám. Görögül ἄθροος hathroos jelenti azt hogy egybegyűlve. A kéz összes ujjai adják a tizes számot. Láttuk, hogy a rokon אָצַר 'āzar azt jelenti: kincset gyűjt. Hasonló összefüggés mint *centum*

és *census* között. Talán a héber עֶשֶׂר 'ōser, gazdagság, is rokon szó, a gyűjtött vagyont jelenti עֲשִׂיר 'āsir, gazdag, a halmozó. Változata עֲתָר 'āthar szaporít. עֲתָרָת 'āthereth gazdagság, bőség. A tízes szám nevéből formálta a héber nyelv az עָשָׂר 'āsar igét, mely azt jelenti: tizedet ad, vesz. Azt hiszem, rokona a német *Steuer*, adó. E szót a német nyelvtudósok úgy magyarázzák, hogy a *Steuer*, kormányrúd szóval azonos eredetű és tulajdonképpen botot, támaszt jelentene: az adó mintegy támaszbotja annak aki szedi. Kissé erőltetett magyarázat.

1, egy, héberül אֶחָד 'echād. Szanszkrit nyelven ēkas. Görögül ἑκαστός hekastos minden egyes, καθ' ἑκαστόν kath' hekaston egyenként. Rövidebb aramaeus alak חַד chad. Egyetlen יָחִיד jāchid. Ehhez hasonló a görög ἴδιος idios, egyéni, magán. A szók értelmének furcsa változására példa, hogy ebből lett az idióta, talán úgy hogy különcöt értettek alatta. — Három, 3, héberül שְׁלוֹשׁ sālos, aramaeus nyelven תְּלַת thelāth. A görög és latin nyelvben a középső *l* hang helyett *r* van: τρεῖς treis, tres, a német drei szóból elkopott az utolsó hang. — Hat, 6 héberül שֵׁשׁ sēs, latinul sex, görögül ἕξ hex, németül sechs. Hét, 7 héberül שִׁבְעָ sebha', németül sieben, angolul seven, a héberben is előfordul az *n* hanggal bővült alak: שִׁבְעָנָה sibheānāh, viszont a német nyelvben is kiesett az *n* hang a siebte, siebzehn, siebzig szóból. A görög ἑπτά hepta, latin septem *t*-vel bővült változatok.

Számlál az egyik jelentése מְנָה mānāh igének. מִנְיָן minjan, szám. מְנָה māneh súly és pénzegység neve. A görög μνα mna, latin *mana* szók az indogermán nyelvészek szerint is innen erednek. De megvan a szanszkrit nyelvben is: manā. Juno mellékneve *Moneta*, mert az ő templomában volt a pénzverde. Ez kellene minden szépasszonynak, pénzverde a saját házában. A német Münze pénzverde és vert pénz. Az angol money és a francia monnaie idevalók. מַמּוֹן māmōn pénz, vagyon. Nem szolgálhattok Istennek és a Mammonnak. מְנָה mānāh ige másik jelentése: feloszt. A főnév מְנָה mānāh, מְנָת mēnāth, rész. Az előbbi jelentéssel talán úgy függ össze, hogy a részeket számláljuk össze, és mérni annyi mint részekre bontani. A görög νέμω nemō, oszt, talán ugyanez a szó, fordított hangrenddel. ἀνανεμωμα ananemomai számál. Másik változat νομάω nōmāō, oszt. A latin nummus, pénz, a római ezüst pénzdarab neve szintén e családba tartozhatik. Úgy szintén numerus, a szám. Nummus szót rendszerint így magyarázzák: νόμιμος nomimos, törvényes (pénz). νόμισμα nomisma is pénzt, pénzértmért jelent, innen a numismatika neve. νόμος nomos, törvény, szót is a νέμω nemō, oszt, igéből származtatják, mert a törvény az osztó igazság, mely megszabja mindenkinek a részét, ami őt illeti a hazai földből és egyébként is, suum cuique. De Μίνως Minos, a nagy törvényhozó és az alvilág bírója nevében a szó a héber hangrendet mutatja. Minotaurus részben bika.

νομή nomē osztályt jelent. Az istenek kezében van mindenkinek sorsa, mondja ezzel a szóval Herodotos. Ez a te sorsod, a te kimért részed, mondja מָנָה mānāh szóval Jeremiás próféta. A propos : mérni. מָדָד mādad. A latin *metior*, a német *messen* ugyanez a szó. A főnév מָד mad, mérték, németül *Masz*, latinul *modus*. *Masz* pintet is jelent, *Metze* pedig vékát, latinul *modius*, görögül μέδιμος medimnos. Másik görög változat μέτρον metron, a mérték, ebből eredt a *méter* neve. A héber főnév מִדָּה middāh módot és szabályt is jelent, akárcsak a latin *modus*, de rokon lehet a szokás és erkölcs szabályát jelentő *mos* is. A divat neve, *la mode*, szintén e régi tő hajtása, és a *modern* szó is. Átvitt értelemben *modero*, mérsékel, *modestus*, szerény, aki mértéket tart. A latin *mensura* mintha összekötne mādad és mānāh családját. Visszatérve a מָנָה mānāh, rész, szóhoz, meg- rövidült alakja מֵן mēn, és ebből formálta a héber nyelv a מִן min prae-positiót : -ból, -ből, közül vagyis része valaminek. Ugyanezt a szót használjuk a matematikában a kivonás nevéül : *minus*. A latin *minor*, *minus*, ebből a tőből eredt, kisebb valaminél, része annak. Görögül μείων, μείον, meion. *Minimus* legkisebb. *Minuo*, görögül μινόω minythō, csökkent, elveszi egy részét. *Minutus* a legkisebb rész, parányi, innen a *minuta* neve. Németül *minder*, kisebb, kevesebb. A héber מָנָה mānāh a bibliában jelenti különösen az áldozati állatnak részeit, melyeket a papok meg az áldozati lakoma résztvevői kaptak. Mikor a babiloni fogságból hazatért zsidók felépítették Jeruzsálem kőfalát, Ezra megtartotta az első istenitiszteleket, és felolvasta a népnek a törvényt, és utána monda nekik : Menjetek, egyetek kövért és igyatok édest, és küldjete belőle részt annak, akinek semmi nem készítettett. מָנָה mānāh szóval nevezik ma is azokat az ételajándékokat, zsíros és édes süteményeket, amiket Purim ünnepén küldözgetnek egymásnak. A מָנָה mānāh szónak változata מִנְחָה minchāh ajándékot és adót is jelent. Mindkettőt jelenti a latin *munus* is. *Munificus*, bőkezű, jótékony. *Munero*, ajándékoz. Közhasználatú a *remuneráció* szó, mely az üzleti alkalmazottak jutalmát, az üzleti haszonból való részüket jelenti. *Numero*, számlál, *munero*, ajándékoz, a latin nyelvben hangerendjükben különböznek, a héber מָנָה mānāh szóban együtt vannak. A latin *munus* hivatalt is jelent. De a héber és aramaeus mānāh is jelenti azt, hogy valamely tisztségre kirendel, hivattal, feladattal megbíz. Rokona lehet a latin *mando*, megbíz, ige is, melynek főneve *mandatum* közhasználatú. A latin etymologusok, úgy látom, nem kapcsolják össze a *munus* szóval, hanem így magyarázzák : *manum do*, kezébe ad.

Nézzük ezt a szót : *do* adni. Az indogermán nyelvészek szerint gyökere *dō. De változata *dono*, mely az irodalmi és a jogi nyelvben azt jelenti : ajándékoz, vulgaris latin nyelven általában azt hogy ad, és így ma t át

a francia nyelvbe : *donner*. A főnév *donum*, adomány, ajándék. Tulajdonképpen ajándék az adás ősi értelme, melyből később specializálódott az eladás, bérbeadás, kölcsönadás stb. Héberül נתן *nāthan*, ad. De a ragozásban elveszti hol a kezdő, hol a záró *n* hangot, sőt mindkettőt is, az infinitívusa נתת *thēth*. A latin *do* perfectuma *dedi*. Ilyen kettőzést mutat a görög δίδωμι *didōmi* is, a latin *reddo* (*redido*) is, melyből azonban franciául *rendre* lett, az egyik *d* hangból *n*. A latin *dant* régies alakja *danunt*. Héberül van נתן *thānāh* is, ajándékot ad, hogy valakit megvásároljon, נתן *'ethnāh*, נתן *'ethnan*, a parázna asszonynak adott bér. Görögül ἔδνα *hednon*, ἔδνα *eedna* a jegyajándék, hozomány, latinul *dos*, *donatio* (propter nuptias) Görögül δάνοσ *danos*, adomány, kölcsön, δάνειον *daneion*, kölcsön. Szanszkrit nyelven *dānām* adomány, ajándék. A héber férfinév נתן *Nāthan* római tógában *Antonius*. Ahogyan a נתח *nāchās* ősi tövéből *Anchises* neve lett.

*

Évek óta kutatom az őseimet és közbe-közbe görög tragédiák kórusai járnak az eszemben. Oedipus megölte apját, akit nem ismert, és egybekelt anyjával, aki nem ismerte meg gyermekét. Ilyen rövidlátó az ember.

Or tu chi se' che vuo' sedere a scranna,
per giudicar di lungi mille miglia
con la veduta corta d'una spanna?

(Paradiso 19, 79.)

1942. október 23-án, a héber nyelv kiváló német kutatója *Wilhelm Gesenius* halálának századik évfordulóján bocsátottam útjára e tanulmányt, melyről mondanom sem kell, hogy nem tart igényt teljességre.
